
HX JVIW L

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE
RI
TAS

B. G. TEUBNERS SCHÜLERAUSGABEN
GRIECHISCHER UND LATEINISCHER SCHRIFTSTELLER

AUSGEWÄHLTE BRIEFE AUS CICERONISCHER ZEIT

HERAUSGEGEBEN VON C. BARDT

TEXT

MIT EINER KARTE

ZWEITE AUFLAGE

1904
LEIPZIG UND BERLIN
DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER

10 Nov. 1906

(2 vols)

Inhalt.

I. Buch. Cicero als Consular und Proconsul. 62—50 a. Chr.

II. Buch. Cicero während des Bürgerkrieges. 49 a. Chr.

III. Buch. Cicero unter Caesars Herrschaft. 46—44 a. Chr.

IV. Buch. Nach den Iden des März. 44—43 a. Chr.

Die Briefe der vorliegenden Auswahl nach der Reihenfolge der überlieferten Sammlungen:

ad familiares.

I. 7.
II. 3, 6, 10, 13, 16.
III. 7, 9, 10, 12.
IV. 4, 5, 6, 7, 11, 12.
V. 1, 2, 7, 8.
VI. 1, 5, 6, 7.
VII. 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11.
VIII. 16, 17.
IX. 2, 3, 6, 14, 15, 16, 18.
X. 3, 4, 7, 8, 10, 21, 27, 30, 31, 34, 35.
XI. 1, 2, 3, 7, 10, 12, 13, 18, 20, 21, 27, 28, 30.
XII. 1, 2, 3, 4, 5.
XVI. 1, 2, 4.
XV. 4, 5, 6.
XIV. 4, 21.

ad Atticum.

I. 19.
II. 20, 22.
III. 7, 10, 12, 13.
IV. 1.
V. 21.
VII. 3, 11, 13a, 15, 24.
VIII. 3, 11a, b, c, d, 12b, c.
IX. 6a, 7a, b, c, 11a, 16, 18.
X. 8a, b.
XII. 1, 2, 40.
XIII. 52.
XIV. 1.

I. Buch.

Cicero als Consular und Proconsul.

62—50 a. Chr.

1. ad fam. V. 1. — Gallien. — 62 a. Chr. Im Laufe des Januars.

Q. Metellus Q. f. Celer procos. s. d. M. Tullio Ciceroni.

Si vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter 1
nos animo et pro reconciliata gratia nec absentem ludi-
5 brio laesum iri nec Metellum fratrem ob dictum capite
ac fortunis per te oppugnatum iri; quem si parum
pudor ipsius defendebat, debebat vel familiae nostrae
dignitas vel meum studium erga vos remque publicam
satis sublevare: nunc video illum circumventum, me de-
10 sertum, a quibus minime conveniebat. Itaque in luctu 2
et squalore sum, qui provinciae, qui exercitui praesum,
qui bellum gero: quae quoniam nec ratione nec maiorum
nostrum clementia administrastis, non erit mirandum, si
vos paenitebit. Te tam mobili in me meosque esse
15 animo non sperabam: me interea nec domesticus dolor
nec cuiusquam iniuria ab re publica abducet.

2. ad fam. V. 2. — Rom. — 62 a. Chr. Ende Januar oder Anfang Februar.

M. Tullius M. f. Cicero Q. Metello Q. f. Celeri
20 procos. s. d.

Si tu exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me 1
te existimasse pro mutuo inter nos animo et pro recon-
ciliata gratia numquam te a me ludibrio laesum iri.
Quod cuiusmodi sit, satis intellegere non possum; sed
25 tamen suspicor ad te esse allatum me in senatu, cum
disputarem permultos esse, qui rem publicam a me con-

servatam dolerent, dixisse a te propinquos tuos, quibus
negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quae statuisses
tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quod
cum dicerem, illud adiunxi, mihi tecum ita dispertitum
officium fuisse in rei publicae salute retinenda, ut ego 5
urbem a domesticis insidiis et ab intestino scelere, tu
Italiam et ab armatis hostibus et ab occulta coniuratione
defenderes, atque hanc nostram tanti et tam praeclari
muneris societatem a tuis propinquis labefactatam, qui,
cum tu a me rebus amplissimis atque honorificentissimis 10
ornatus esses, timuissent, ne quae mihi pars abs te vo-
2 luntatis mutuae tribueretur. Hoc in sermone cum a me
exponeretur, quae mea exspectatio fuisset orationis tuae
quantoque in errore versatus essem, visa est oratio non
iniucunda et mediocris quidam est risus consecutus, non 15
in te, sed magis in errorem meum et quod me abs te
cupisse laudari aperte atque ingenue confitebar. Nam
hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in
clarissimis meis atque amplissimis rebus tamen aliquod
testimonium tuae vocis habere voluisse. 20

3 Quod autem ita scribis, *pro mutuo inter nos
animo*, quid tu existimes esse in amicitia mutuum,
nescio, equidem hoc arbitror, cum par voluntas accipitur
et redditur. Ego si hoc dicam, me tua causa praeter-
misisse provinciam, tibi ipsi levior videar esse; meae enim 25
rationes ita tulerunt atque eius mei consilii maiorem in
dies singulos fructum voluptatemque capio: illud dico,
me, ut primum in contione provinciam deposuerim, sta-
tim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare coepisse.
Nihil dico de sortitione vestra: tantum te suspicari volo, 30
nihil in ea re per collegam meum me insciente esse
factum. Recordare cetera: quam cito senatum illo die
facta sortitione coëgerim, quam multa de te verba fece-
rim, cum tu ipse mihi dixisti orationem meam non solum
in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumelio- 35

sam fuisse. Iam illud senatus consultum, quod eo die 4
factum est, ea praescriptione est, ut, dum id exstabit,
officium meum in te obscurum esse non possit. Postea
vero quam profectus es, velim recordere, quae ego de te
5 in senatu egerim, quae in contionibus dixerim, quas ad
te litteras miserim: quae cum omnia collegeris, tu ipse
velim iudices, satisne videatur his omnibus rebus tuus
adventus, cum proxime Romam venisti, mutue respondisse.

Quod scribis de reconciliata gratia nostra, non 5
10 intellego, cur reconciliatam esse dicas, quae numquam
imminuta est.

Quod scribis non oportuisse Metellum fratrem tuum 6
ob dictum a me oppugnari, primum hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari et fra-
15 ternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem; deinde,
si qua ego in re fratri tuo rei publicae causa restiterim,
ut mihi ignoscas — tam enim sum amicus rei publicae,
quam qui maxime —; si vero meam salutem contra
illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis
20 habeas nihil me etiam tecum de tui fratris iniuria conqueri: quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare atque meditari,
egi cum Claudia, uxore tua, et cum vestra sorore Mucia,
cuius erga me studium pro Cn. Pompei necessitudine
25 multis in rebus perspexeram, ut eum ab illa iniuria deterrerent.

Atqui ille, quod te audisse credo, pr. kal. Ianuarias, 7
qua iniuria nemo umquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit, cum
30 rem publicam conservassem, atque abeuntem magistratu
contionis habendae potestate privavit: cuius iniuria mihi
tamen honori summo fuit; nam, cum ille mihi nihil, nisi
ut iurarem, permitteret, magna voce iuravi verissimum
pulcherrimumque ius iurandum, quod populus idem magna
35 voce me vere iurasse iuravit. Hac accepta tam insigni 8

iniuria tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos, qui agerent cum eo, ut de illa mente desisteret: quibus ille respondit sibi non esse integrum; etenim paullo ante in contione dixerat ei, qui in alios animum advertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non 5 oportere. Hominem gravem et civem egregium! qui, qua poena senatus consensu bonorum omnium eos affecerat, qui urbem incendere et magistratus ac senatum trucidare et bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum iudicarit eum, qui curiam caede, urbem incen- 10 diis, Italiam bello liberasset.

Itaque ego Metello, fratri tuo, praesenti restiti: nam in senatu kal. Ianuariis sic cum eo de re publica disputavi, ut sentiret sibi cum viro forti et constanti esse pugnandum: a. d. III. non. Ianuar., cum agere coepisset, 15 tertio quoque verbo orationis suae me appellabat, mihi minabatur, neque illi quidquam deliberatius fuit quam me, quacumque ratione posset, non iudicio neque disceptatione, sed vi atque impressione evertere. Huius ego temeritati si virtute atque animo non restitissem, quis 20 esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret quam consilio fortem fuisse?

9 Haec si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare te maximis de rebus a fratre esse celatum; sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis a te 25 et facilis existimari debeo, qui nihil tecum de iis ipsis rebus expostulem. Et, si intellegis non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio eius animoque in me inimicissimo esse commotum, cognosce nunc humanitatem meam, si humanitas appellanda est in acerbissima iniuria remissio 30 animi ac dissolutio: nulla est a me umquam sententia dicta in fratrem tuum; quotiescumque aliquid est actum, sedens iis assensi, qui mihi lenissime sentire visi sunt. Addam illud etiam, quod iam ego curare non debui, sed tamen fieri non moleste tuli atque etiam, ut ita fieret, 35

pro mea parte adiuvi, ut senati consulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur.

Quare non ego oppugnavi fratrem tuum, sed fratri 10 tuo repugnavi, nec in te, ut scribis, animo fui mobili, 5 sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate etiam desertus ab officiis tuis permanerem. Atque hoc ipso tempore tibi paene minitanti nobis per litteras hoc rescribo atque respondeo: ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo — meus enim me 10 sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet —; a te peto, ut tu quoque aequum te iudicem dolori meo praebeas; si acerbe, si crudeliter, si sine causa sum a tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio in eiusmodi 15 causa utendum fuisse; ego te mihi semper amicum esse volui, me ut tibi amicissimum esse intellegeres, laboravi: maneo in voluntate et, quoad voles tu, permanebo citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quam illius odio quidquam de nostra benevolentia detraham.

20 **3.** ad fam. V. 7. — Rom. — 62 a. Chr. Nicht vor April.

M. Tullius M. f. Cicero s. d. Cn. Pompeio Cn. f. Magno imperatori.

S. T. E Q. V. B. E. Ex litteris tuis, quas publice 1 misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem; 25 tantam enim spem otii ostendisti, quam ego semper omnibus te uno fretus pollicebar; sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos vehementer litteris perculsos atque ex magna spe deturbatos iacere.

Ad me autem litteras quas misisti, quamquam ex- 2 30 iguam significationem tuae erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito iucundas fuisse; nulla enim re tam laetari soleo quam meorum officiorum conscientia,

quibus si quando non mutue respondetur, apud me plus officii residere facillime patior: illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adiunxerunt, res publica nos inter nos conciliatura coniuncturaque sit.
3 Ac, ne ignores, quid ego in tuis litteris desiderarim, 5 scribam aperte, sicut et mea natura et nostra amicitia postulat: res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris et nostrae necessitudinis et rei publicae causa gratulationem exspectavi; quam ego abs te praetermissam esse arbitror, quod vererere, ne cuius animum offenderes; 10 sed scito ea, quae nos pro salute patriae gessimus, orbis terrae iudicio ac testimonio comprobari, quae, cum veneris, tanto consilio tantaque animi magnitudine a me gesta esse cognosces, ut tibi multo maiori, quam Africanus fuit, iam me non multo minorem quam Laelium facile et in 15 re publica et in amicitia adiunctum esse patiare.

---

4. ad Att. I. 19. — Rom. — 60 a. Chr. 15. März.

Cicero Attico sal.

1 Non modo, si mihi tantum esset otii, quantum est tibi, verum etiam, si tam breves epistulas vellem mittere, 20 quam tu soles, facile te superarem et in scribendo multo essem crebrior quam tu; sed ad summas atque incredibiles occupationes meas accedit, quod nullam a me epistulam ad te sino absque argumento ac sententia pervenire. Et primum tibi, ut aequum est civi amanti patriam, quae 25 sunt in re publica, exponam; deinde, quoniam nos amore tibi proximi sumus, scribemus etiam de nobis ea, quae scire te non nolle arbitramur.
2 Atque in re publica nunc quidem maxime Gallici belli versatur metus; nam Haedui, fratres nostri, pugnant, 30 Helvetii palam pugnarunt et sine dubio sunt in armis excursionesque in provinciam faciunt. Senatus decrevit,

ut consules duas Gallias sortirentur, delectus haberetur, vacationes ne valerent, legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliae civitates darentque operam, ne eae se cum Helvetiis coniungerent. Legati sunt Q. Metellus 5 Creticus et L. Flaccus et, τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον, Lentulus Clodiani filius. Atque hoc loco illud non queo prae- 3 terire, quod, cum de consularibus mea prima sors exisset, una voce senatus frequens retinendum me in urbe censuit; hoc idem post me Pompeio accidit, ut nos duo 10 quasi pignora rei publicae retineri videremur; quid enim ego aliorum in me ἐπιφωνήματα exspectem, cum haec domi innascantur?

Urbanae autem res sic se habent. Agraria lex a 4 Flavio tribuno pl. vehementer agitabatur auctore Pom- 15 peio, quae nihil populare habebat praeter auctorem. Ex hac ego lege secunda contionis voluntate omnia illa tollebam, quae ad privatorum incommodum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mucio L. Calpurnio consulibus publicus fuisset; Sullanorum hominum possessiones con- 20 firmabam; Volaterranos et Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat neque diviserat, in sua possessione retinebam; unam rationem non reiciebam, ut ager hac adventicia pecunia emeretur, quae ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Huic toti rationi agrariae sena- 25 tus adversabatur suspicans Pompeio novam quandam potentiam quaeri; Pompeius vero ad voluntatem perferendae legis incubuerat; ego autem magna cum agrariorum gratia confirmabam omnium privatorum possessiones — is enim est noster exercitus, hominum, ut tute scis, 30 locupletium —; populo autem et Pompeio — nam id quoque volebam — satisfaciebam emptione, qua constituta diligenter et sentinam urbis exhauriri et Italiae solitudinem frequentari posse arbitrabar. Sed haec tota res interpellata bello refrixerat.

35 Metellus est consul sane bonus et nos admodum

diligit; ille alter nihili ita est, ut plane, quid emerit,
5 nesciat. Haec sunt in re publica, nisi etiam illud ad
rem publicam putas pertinere, Herennium quendam, tri-
bunum pl., tribulem tuum, sane hominem nequam atque
egentem, saepe iam de P. Clodio ad plebem traducendo
agere coepisse: huic frequenter interceditur. Haec sunt,
ut opinor, in re publica.

6 Ego autem, ut semel nonarum illarum Decembrium
iunctam invidia ac multorum inimicitiis eximiam quan-
dam atque immortalem gloriam consecutus sum, non
destiti eadem animi magnitudine in re publica versari
et illam institutam ac susceptam dignitatem tueri; sed,
posteaquam primum Clodii absolutione levitatem infirmi-
tatemque iudiciorum perspexi, deinde vidi nostros publi-
canos facile a senatu diiungi, quamquam a me ipso non
divellerentur, tum autem beatos homines — hos pisci-
narios dico, amicos tuos — non obscure nobis invidere,
putavi mihi maiores quasdam opes et firmiora praesidia
7 esse quaerenda. Itaque primum eum, qui nimium diu
de rebus nostris tacuerat, Pompeium, adduxi in eam
voluntatem, ut in senatu non semel, sed saepe multisque
verbis huius mihi salutem imperii atque orbis terrarum
adiudicarit; quod non tam interfuit mea — neque enim
illae res aut ita sunt obscurae, ut testimonium, aut ita
dubiae, ut laudationem desiderent — quam rei publicae:
quod erant quidam improbi, qui contentionem fore ali-
quam mihi cum Pompeio ex rerum illarum dissensione
arbitrarentur; cum hoc ego me tanta familiaritate con-
iunxi, ut uterque nostrum in sua ratione munitior et res
8 publica firmior hac coniunctione esse possit. Odia autem
illa libidinosae et delicatae iuventutis, quae erant in
me incitata, sic mitigata sunt comitate quadam mea, me
unum ut omnes illi colant. Nihil iam denique a me
asperum in quemquam fit, nec tamen quidquam po-
pulare ac dissolutum; sed ita temperata tota ratio

est, ut rei publicae constantiam praestem, privatis rebus meis propter infirmitatem bonorum, iniquitatem malevolorum, odium in me improborum adhibeam quandam cautionem et diligentiam, atque ita tamen istis novis
5 amicitiis implicati sumus, ut crebro mihi vafer ille Siculus insusurret Epicharmus cantilenam illam suam:

νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

Ac nostrae quidem rationis ac vitae quasi quandam formam, ut opinor, vides.

10 De tuo autem negotio saepe ad me scribis, cui 9 mederi nunc non possumus: est enim illud senatus consultum summa pedariorum voluntate, nullius nostrum auctoritate factum: nam, quod me esse ad scribendum vides, ex ipso senatus consulto intellegere potes aliam
15 rem tum relatam, hoc autem de populis liberis senatus consulto additum, et ita factum est a P. Servilio filio, qui in postremis sententiam dixit; sed immutari hoc tempore non potest: itaque conventus, qui initio celebrabantur, iamdiu fieri desierunt; tu si tuis blanditiis tamen a Si-
20 cyoniis nummulorum aliquid expresseris, velim me facias certiorem.

Commentarium consulatus mei Graece compo- 10 situm misi ad te; in quo si quid erit, quod homini Attico minus Graecum eruditumque videatur, non dicam, quod
25 tibi, ut opinor, Panormi Lucullus de suis historiis dixerat, se, quo facilius illas probaret Romani hominis esse, idcirco barbara quaedam et *σόλοικα* dispersisse: apud me si quid erit eiusmodi, me imprudente erit et invito. Latinum si perfecero, ad te mittam. Tertium poëma ex-
30 spectato, ne quod genus a me ipso laudis meae praetermittatur. Hic tu cave dicas, *τίς πατέρ' αἰνήσει;* si est enim apud homines quidquam quod potius sit, laudetur, nos vituperemur, qui non potius alia laudemus, quamquam non *ἐγκωμιαστικὰ* sunt haec, sed *ἱστορικά*, quae scribimus.

11 Quintus frater purgat se mihi per litteras et affirmat nihil a se cuiquam de te secus esse dictum: verum haec nobis coram summa cura et diligentia sunt agenda; tu modo nos revise aliquando. Cossinius hic, cui dedi litteras, valde mihi bonus homo et non levis et amans 5 tui visus est et talis, qualem esse eum tuae mihi litterae nuntiarant. Idibus Martiis.

---

5. ad Att. II. 20. — Rom. — 59 a. Chr. Sommer.

Cicero Attico sal.

1 Anicato, ut te velle intellexeram, nullo loco defui; 10 Numestium ex litteris tuis studiose scriptis libenter in amicitiam recepi; Caecilium, quibus rebus par est, tueor diligenter. Varro satisfacit nobis; Pompeius amat nos carosque habet. „Credis?“ inquies. Credo, prorsus mihi persuadet; sed, quia volgo pragmatici homines omnibus 15 historiis, praeceptis, versibus denique cavere iubent et vetant credere, alterum facio, ut caveam, alterum, ut non 2 credam, facere non possum. Clodius adhuc mihi denuntiat periculum: Pompeius affirmat non esse periculum, adiurat; addit etiam se prius occisum iri ab eo 20 quam me violatum iri. Tractatur res; simul et quid erit certi, scribam ad te: si erit pugnandum, arcessam ad societatem laboris; si quies dabitur, ab Amalthea te non commovebo.

3 De re publica breviter ad te scribam: iam enim, 25 charta ipsa ne nos prodat, pertimesco; itaque posthac, si erunt mihi plura ad te scribenda, ἀλληγορίαις obscurabo. Nunc quidem novo quodam morbo civitas moritur, ut, cum omnes ea, quae sunt acta, improbent, querantur, doleant, varietas nulla in re sit aperteque loquantur et 30 iam clare gemant, tamen medicina nulla afferatur; neque enim resisti sine internecione posse arbitramur nec vide-

mus, qui finis cedendi praeter exitium futurus sit. Bibulus hominum admiratione et benevolentia in caelo 4 est: edicta eius et contiones describunt et legunt. Novo quodam genere in summam gloriam venit: populare 5 nunc nihil tam est quam odium popularium. Haec quo 5 sint eruptura, timeo; sed, si dispicere quid coepero, scribam ad te apertius. Tu, si me amas tantum, quantum profecto amas, expeditus facito ut sis, si inclamaro, ut accurras; sed do operam et dabo, ne sit necesse.

10 Quod scripseram te Furium scripturum, nihil necesse est tuum nomen mutare: me faciam Laelium et te Atticum, neque utar meo chirographo neque signo, si modo erunt eiusmodi litterae, quas in alienum incidere nolim. Diodotus mortuus est; reliquit nobis HS. fortasse 6 15 centiens. Comitia Bibulus Archilochio edicto in ante diem xv. kal. Novembr. distulit. A Vibio libros accepi: poëta ineptus, nec tamen scit nihil et est non inutilis. Describo et remitto.

---

6. ad Att. II. 22. — Rom. — 59 a. Chr. Vor Mitte Oktober.

20 Cicero Attico sal.

Quam vellem Romae mansisses! mansisses profecto, 1 si haec fore putassemus; nam Pulchellum nostrum facillime teneremus aut certe, quid esset facturus, scire possemus.

25 Nunc se res sic habet: volitat, furit: nihil habet certi, multis denuntiat, quod fors obtulerit, id facturus videtur: cum videt, quo sit in odio status hic rerum, in eos, qui haec egerunt, impetum facturus videtur; cum autem rursus opes eorum et exercitus recordatur, con-30 vertit se in bonos, nobis autem ipsis tum vim, tum iudicium minatur. Cum hoc Pompeius egit et, ut ad me 2 ispe referebat — alium enim habeo neminem testem —,

vehementer egit, cum diceret in summa se perfidiae et sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, cum plebeium fieri passus esset: fidem recepisse sibi et ipsum et Appium de me; hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intellegerent 5 nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. Haec et in eam sententiam cum multa dixisset, aiebat illum primo sane diu multa contra, ad extremum autem manus dedisse et affirmasse nihil se contra eius voluntatem esse facturum. Sed postea tamen ille non destitit de nobis 10 asperrime loqui; quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus atque omnia, sicut facimus, pararemus.

3 Nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos et studia in nos hominum et opes nostrae augeantur: rem publicam nulla ex parte attingimus; in causis atque in 15 illa opera nostra forensi summa industria versamur, quod egregie non modo iis, qui utuntur, sed etiam in volgus gratum esse sentimus: domus celebratur, occurritur; renovatur memoria consulatus, studia significantur; in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quae impendet, 20 interdum non fugienda videatur.

4 Nunc mihi et consiliis opus est tuis et amore et fide; quare advola. Expedita mihi erunt omnia, si te habebo: multa per Varronem nostrum agi possunt, quae te urgente erunt firmiora, multa ab ipso Publio 25 elici, multa cognosci, quae tibi occulta esse non poterunt, multa etiam — sed absurdum est singula explicare, 5 cum ego requiram te ad omnia. Unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro; sed totum est in eo, si ante, quam ille ineat magistratum. Puto Pompeium Crasso urgente, si tu aderis, qui per 30 *βοῶπιν* ex ipso intellegere possis, qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia aut certe sine errore futuros. Precibus nostris et cohortatione non indiges: quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet, intellegis. 35

De re publica nihil habeo ad te scribere, nisi 6
summum odium omnium hominum in eos, qui tenent
omnia: mutationis tamen spes nulla; sed, quod facile
sentias, taedet ipsum Pompeium vehementerque paenitet.
5 Non provideo satis, quem exitum futurum putem, sed
certe videntur haec aliquo eruptura.

Libros Alexandri, neglegentis hominis et non boni 7
poëtae, sed tamen non inutilis, tibi remisi. Numerium
Numestium libenter accepi in amicitiam: et hominem
10 gravem et prudentem et dignum tua commendatione cognovi.

---

7. ad fam. XIV. 4. — Brundisium. — 58 a. Chr. 29. April.

Tullius s. d. Terentiae et Tulliae et Ciceroni suis.

Ego minus saepe do ad vos litteras, quam possum, 1
15 propterea quod cum omnia mihi tempora sunt misera,
tum vero, cum aut scribo ad vos aut vestras lego, conficior lacrimis sic, ut ferre non possim. Quod utinam
minus vitae cupidi fuissemus! certe nihil aut non multum
in vita mali vidissemus. Quod si nos ad aliquam ali-
20 cuius commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit, minus est erratum a nobis; si haec mala fixa sunt,
ego vero te quam primum, mea vita, cupio videre et in
tuo complexu emori, quoniam neque di, quos tu castissime coluisti, neque homines, quibus ego semper servivi,
25 nobis gratiam rettulerunt.

Nos Brundisii apud M. Laenium Flaccum dies XIII. 2
fuimus, virum optimum, qui periculum fortunarum et
capitis sui prae mea salute neglexit neque legis improbissimae poena deductus est, quo minus hospitii et ami-
30 citiae ius officiumque praestaret: huic utinam aliquando
gratiam referre possimus! habebimus quidem semper.
Brundisio profecti sumus a. d. II. kal. Mai.: per Mace- 3

doniam Cyzicum petebamus. O me perditum, o afflictum! Quid enim? rogem te, ut venias, mulierem aegram, et corpore et animo confectam? Non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam: si est spes nostri reditus, eam confirmes et rem adiuves; sin, ut ego metuo, transactum est, quoquo modo potes ad me fac venias. Unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor plane perisse. Sed quid Tulliola mea fiet? iam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certe, quoquo modo se res habebit, illius misellae et matrimonio et famae serviendum est. Quid? Cicero meus quid aget? iste vero sit in sinu semper et complexu meo. Non queo plura iam scribere: impedit maeror. Tu quid egeris, nescio: utrum 4 aliquid teneas an, quod metuo, plane sis spoliata. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata nihil est quod te moveat: primum tuis ita promissum est, te facturam esse, ut quisque esset meritus; est autem in officio adhuc Orpheus, praeterea magno opere nemo; ceterorum servorum ea causa est, ut, si res a nobis abisset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent, sin ad nos pertineret, servirent, praeterquam oppido pauci. Sed haec minora sunt.

5 Tu quod me *hortaris*, ut animo sim magno et spem habeam recuperandae salutis, id velim sit eiusmodi, ut recte sperare possimus. Nunc miser quando tuas iam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego exspectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem praetermittere noluerunt. Quod reliquum est, *sustenta* te, mea Terentia, ut potes honestissime. Viximus, floruimus: non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit; peccatum est nullum, nisi quod non una animam cum ornamentis amisimus; sed, si hoc fuit liberis nostris gratius, nos vivere, cetera, quamquam ferenda non sunt, feramus. Atqui ego, qui te confirmo, ipse me non possum.

Clodium Philetaerum, quod valetudine oculorum 6
impediebatur, hominem fidelem, remisi. Sallustius officio
vincit omnes. Pescennius est perbenevolus nobis, quem
semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat se
5 mecum fore, sed Brundisio discessit. Cura, quod potes,
ut valeas et sic existimes, me vehementius tua miseria
quam mea commoveri. Mea Terentia, fidissima atque
optima uxor, et mea carissima filiola et spes reliqua
nostra, Cicero, valete. Pr. kal. Mai. Brundisio.

---

10 8. ad Att. III. 7. — Brundisium. — 58 a. Chr. 29. April.

Cicero Attico sal.

Brundisium veni a. d. XIIII. kal. Maias: eo die pueri 1
tui mihi a te litteras reddiderunt, et alii pueri post diem
tertium eius diei alias litteras attulerunt. Quod me
15 rogas et hortaris, ut apud te in Epiro sim, voluntas
tua mihi valde grata est et minime nova; esset consilium
mihi quidem optatum, si liceret ibi omne tempus consumere — odi enim celebritatem, fugio homines, lucem
aspicere vix possum —: esset mihi ista solitudo, prae-
20 sertim tam familiari in loco, non amara; sed itineris
causa ut deverterer, primum est devium, deinde ab
Autronio et ceteris quatridui, deinde sine te; nam castel-
lum munitum habitanti mihi prodesset, transeunti non
est necessarium. Quod si auderem, Athenas peterem —
25 sane ita cadebat, ut vellem —: nunc et nostri hostes ibi
sunt et te non habemus et veremur, ne interpretentur
illud quoque oppidum ab Italia non satis abesse, nec
scribis, quam ad diem te exspectemus.

Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut a me 2
30 manus abstineam, alterum non potes, ut me non nostri
consilii vitaeque paeniteat; quid enim est, quod me reti-
neat, praesertim si spes ea non est, quae nos profici-

scentes prosequebatur? non faciam, ut enumerem miserias omnes, in quas incidi per summam iniuriam et scelus non tam inimicorum meorum quam invidorum, ne et meum maerorem exagitem et te in eundem luctum vocem: hoc affirmo, neminem umquam tanta calamitate 5 esse affectum, nemini mortem magis optandam fuisse, cuius oppetendae tempus honestissimum praetermissum est, reliqua tempora sunt non tam ad medicinam quam ad finem doloris.

3 De re publica video te colligere omnia, quae putes 10 aliquam spem mihi posse afferre mutandarum rerum; quae quamquam exigua sunt, tamen, quoniam placet, exspectemus. Tu nihilo minus, si properaris, nos consequere; nam aut accedemus in Epirum aut tarde per Candaviam ibimus. Dubitationem autem de Epiro non inconstantia 15 nostra afferebat, sed quod de fratre, ubi eum visuri essemus, nesciebamus; quem quidem ego nec quo modo visurus nec qui dimissurus sim scio: id est maximum et miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego et saepius ad te et plura scriberem, nisi mihi dolor meus 20 cum omnes partes mentis, tum maxime huius generis facultatem ademisset: videre te cupio. Cura, ut valeas. Data pr. kal. Maias Brundisii.

9. ad Att. III. 10. — Thessalonica. 58 a. Chr. 17. Juni.

Cicero Attico sal. 25

1 Acta quae essent usque ad a. d. VIII. kal. Iunias cognovi ex tuis litteris: reliqua exspectabam, ut tibi placebat, Thessalonicae; quibus allatis facilius statuere potero, ubi sim: nam, si erit causa, si quid agetur, si spem videro, aut ibidem opperiar aut me ad te conferam; 30 sin, ut tu scribis, ista evanuerint, aliquid aliud videbimus. Omnino adhuc nihil mihi significatis nisi dis-

cordiam istorum, quae tamen inter eos de omnibus potius rebus est quam de me; itaque, quid ea mihi prosit, nescio, sed tamen, quoad me vos sperare vultis, vobis obtemperabo. Nam, quod me tam saepe et tam 2
5 vehementer obiurgas et animo infirmo esse dicis, quaeso, ecquod tantum malum est, quod in mea calamitate non sit? ecquis umquam tam ex amplo statu, tam in bona causa, tantis facultatibus ingenii, consilii, gratiae, tantis praesidiis bonorum omnium concidit? possum
10 oblivisci, qui fuerim? non sentire, qui sim? quo caream honore, qua gloria, quibus liberis, quibus fortunis, quo fratre? quem ego, ut novum calamitatis genus attendas, cum pluris facerem quam me ipsum semperque fecissem, vitavi ne viderem, ne aut illius luctum squaloremque
15 aspicerem aut me, quem ille florentissimum reliquerat, perditum illi afflictumque offerrem. Mitto cetera intolerabilia; etenim fletu impedior. Hic utrum tandem sum accusandus, quod doleo, an, quod commisi, ut haec aut non retinerem — quod facile fuisset, nisi intra
20 parietes meos de mea pernicie consilia inirentur —, aut certe vivus non amitterem? Haec eo scripsi, ut potius 3 relevares me, quod facis, quam ut castigatione aut obiurgatione dignum putares, eoqne ad te minus multa scribo, quod et maerore impedior et, quod exspectem
25 istinc, magis habeo, quam quod ipse scribam: quae si erunt allata, faciam te consilii nostri certiorem; tu, ut adhuc fecisti, quam plurimis de rebus ad me velim scribas, ut prorsus ne quid ignorem. Data XIIII. kal. Quinctiles Thessalonicae.

---

30 **10.** ad Att. III. 12. — Thessalonica. — 58 a. Chr. 17. Juli.

Cicero Attico sal.

Tu quidem sedulo argumentaris, quid sit sperandum 1 et maxime per senatum, idemque caput rogationis

proponi scribis, quare in senatu dici nihil liceat: itaque siletur. Hic tu me accusas, quod me afflictem, cum ita sim afflictus, ut nemo umquam, quod tute intellegis. Spem ostendis secundum comitia: quae ista est eodem tribuno pl. et inimico consule designato? 5

2 Percussisti autem me etiam de oratione prolata: cui vulneri, ut scribis, medere, si quid potes. Scripsi equidem olim ei iratus, quod ille prior scripserat, sed ita compresseram, ut numquam emanaturam putarem. Quomodo exciderit, nescio; sed, quia numquam accidit, 10 ut cum eo verbo uno concertarem, et quia scripta mihi videtur neglegentius quam ceterae, puto posse probari non esse meam: id, si putas me posse sanari, cures velim; sin plane perii, minus laboro.

3 Ego etiam nunc eodem in loco iaceo sine sermone 15 ullo, sine cogitatione ulla. Licet tibi, ut scribis, significarim, ut ad me venires, tamen nunc intellego te istic prodesse, hic ne verbo quidem levare me posse. Non queo plura scribere, nec est, quod scribam: vestra magis exspecto. Data XVI. kal. Sextiles Thessalonicae. 20

---

11. ad Att. III. 13. — Thessalonica. — 58 a. Chr. 5. August.

Cicero Attico sal.

1 Quod ad te scripseram me in Epiro futurum, posteaquam extenuari spem nostram et evanescere vidi, mutavi consilium, nec me Thessalonica commovi, ubi 25 esse statueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis litteris scripseras: fore, uti secundum comitia aliquid de nobis in senatu ageretur; id tibi Pompeium dixisse. Qua de re, quoniam comitia habita sunt tuque nihil ad me scribis, proinde habebo ac si 30 scripsisses nihil esse, neque temporis non longinqui spe ductum me esse moleste feram; quem autem motum te

videre scripseras, qui nobis utilis fore videretur, eum nuntiant, qui veniunt, nullum fore. In tribunis pl. designatis reliqua spes est; quam si exspectaro, non erit, quod putes me causae meae, voluntati meorum
5 defuisse. Quod me saepe accusas, cur hunc meum 2 casum tam graviter feram, debes ignoscere, cum ita me afflictum videas, ut neminem umquam nec videris nec audieris. Nam quod scribis te audire me etiam mentis errore ex dolore affici, mihi vero mens integra est;
10 atque utinam tam in periculo fuisset! cum ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis crudelissimisque usus sum, qui, ut me paullum inclinari timore viderunt, sic impulerunt, ut omni suo scelere et perfidia abuterentur ad exitium meum
15 Nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundum, quo rarius ad me litterae perferentur, hoc velim diligentius omnia, quae putaris me scire opus esse, perscribas. Q. fratrem meum fac diligas, quem ego miser si incolumem relinquo, non me totum perisse arbitrabor.
20 Data nonis Sextilibus.

---

12. ad fam. XIV. 2. — Thessalonica. — 58 a. Chr. 5. Oktober.

Tullius s. d. Terentiae suae et Tulliolae et Ciceroni suis.

25 Noli putare me ad quemquam longiores epistulas 1 scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere; nec enim habeo, quid scribam, nec hoc tempore quidquam difficilius facio. Ad te vero et ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrimis
30 scribere; vos enim video esse miserrimas, quas ego beatissimas semper esse volui idque praestare debui et, nisi tam timidi fuissemus, praestitissem. Pisonem 2

nostrum merito eius amo plurimum: eum, ut potui, per litteras cohortatus sum gratiasque egi, ut debui.

In novis tribunis pl. intellego spem te habere: id erit firmum, si Pompei voluntas erit; sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissime et 5 amantissime video, nec miror, sed maereo casum eiusmodi, ut tantis tuis miseriis meae miseriae subleventur: nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, quemadmodum a Vestae ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem, mea lux, meum 10 desiderium, unde omnes opem petere solebant! te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic iacere in lacrimis et sordibus, idque fieri mea culpa, qui ceteros servavi, ut nos periremus!

3 Quod de domo scribis, hoc est de area, ego vero 15 tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta; verum haec non sunt in nostra manu: illud doleo, quae impensa facienda est, in eius partem te miseram et despoliatam venire. Quod si conficitur negotium, omnia consequemur; sin eadem nos fortuna premet, 20 etiamne reliquias tuas misera proicies? Obsecro te, mea vita, quod ad sumptum attinet, sine alios, qui possunt, si modo volunt, sustinere, et valetudinem istam infirmam, si me amas, noli vexare; nam mihi ante oculos dies noctesque versaris: omnes labores te excipere video; 25 timeo, ut sustineas. Sed video in te esse omnia; quare, ut id, quod speras et quod agis, consequamur, servi 4 valetudini. Ego ad quos scribam, nescio, nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longius, quoniam ita vobis placet, non dis- 30 cedam; sed velim quam saepissime litteras mittatis, praesertim si quid est firmius, quod speremus. Valete, mea desideria, valete. D. a. d. III. non. Oct. Thessalonica.

---

13. ad fam. XIV. 1. — Dyrrhachium. — 58 a. Chr. 25. November

Tullius Terentiae suae, Tulliolae suae, Ciceroni suo salutem dicit.

Et litteris multorum et sermone omnium perfertur 1
5 ad me incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse teque nec animi neque corporis laboribus defatigari. Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate in tantas aerumnas propter me incidisse, Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo
10 tantos percipere luctus. Nam quid ego de Cicerone dicam? qui cum primum sapere coepit, acerbissimos dolores miseriasque percepit.

Quae si, tu ut scribis, fato facta putarem, ferrem paullo facilius, sed omnia sunt mea culpa commissa,
15 qui ab eis me amari putabam, qui invidebant, eos non sequebar, qui petebant. Quod si nostris consiliis usi 2 essemus neque apud nos tantum valuisset sermo aut stultorum amicorum aut improborum, beatissimi viveremus: nunc, quoniam sperare nos amici iubent, dabo
20 operam, ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit, intellego, quantoque fuerit facilius manere domi quam redire; sed tamen, si omnes tribunos pl. habemus, si Lentulum tam studiosum, quam videtur, si vero etiam Pompeium et Caesarem, non est desperandum.

25 De familia, quomodo placuisse scribis amicis, facie- 3 mus. De loco, nunc quidem iam abiit pestilentia, sed, quamdiu fuit, me non attigit. Plancius, homo officiosissimus, me cupit secum esse et adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quo neque Piso
30 veniret nec milites, sed adhuc Plancius me retinet: sperat posse fieri, ut mecum in Italiam decedat; quem ego diem si videro et si in vestrum complexum venero ac si et vos et me ipsum recuperaro, satis magnum mihi fructum videbor percepisse et vestrae pietatis et meae.

4 Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil supra possit: utinam ea res ei voluptati sit! gloriae quidem video fore. De Quinto fratre nihil ego te accusavi, sed vos, cum praesertim tam pauci
5 sitis, volui esse quam coniunctissimos. Quibus me 5 voluisti agere gratias, egi et me a te certiorem factum esse scripsi.

Quod ad me, mea Terentia, scribis te vicum vendituram, quid, obsecro te — me miserum! —, quid futurum est? et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero 10 fiet? Non queo reliqua scribere — tanta vis lacrimarum est —, neque te in eundem fletum adducam: tantum scribo: si erunt in officio amici, pecunia non deerit; si non erunt, tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide, ne puerum perditum perdamus; 15 cui si aliquid erit, ne egeat, mediocri virtute opus est
6 et mediocri fortuna, ut cetera consequatur. Fac valeas et ad me tabellarios mittas, ut sciam, quid agatur et vos quid agatis. Mihi omnino iam brevis exspectatio est. Tulliolae et Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. 20 VI. k. Decembr. Dyrrhachii. Dyrrhachium veni, quod et libera civitas est et in me officiosa et proxima Italiae; sed, si offendet me loci celebritas, alio me conferam, ad te scribam.

---

14. ad Att. IV. 1. — Rom. — 57 a. Chr. Erste Hälfte September. 25

Cicero Attico sal.

1 Cum primum Romam veni fuitque, cui recte ad te litteras darem, nihil prius faciendum mihi putavi, quam ut tibi absenti de reditu nostro gratularer; cognoram enim — ut vere scribam — te in consiliis mihi dandis 30 nec fortiorem nec prudentiorem quam me ipsum, nec etiam pro praeterita mea in te observantia nimium in

custodia salutis meae diligentem, eundemque te, qui primis temporibus erroris nostri aut potius furoris particeps et falsi timoris socius fuisses, acerbissime discidium nostrum tulisse plurimumque operae studii, diligentiae
5 laboris ad conficiendum reditum meum contulisse: itaque 2 hoc tibi vere affirmo, in maxima laetitia et exoptatissima gratulatione unum ad cumulandum gaudium conspectum aut potius complexum mihi tuum defuisse; quem semel nactus si umquam dimisero ac nisi etiam praetermissos
10 fructus tuae suavitatis praeteriti temporis omnes exegero, profecto hac restitutione fortunae me ipse non satis dignum iudicabo.

Nos adhuc, in nostro statu quod difficillime recu- 3 perari posse arbitrati sumus, splendorem nostrum illum
15 forensem et in senatu auctoritatem et apud viros bonos gratiam magis, quam optaramus, consecuti sumus; in re autem familiari, quae quemadmodum fracta, dissipata, direpta sit, non ignoras, valde laboramus tuarumque non tam facultatum, quas ego nostras esse iudico, quam consiliorum
20 ad colligendas et constituendas reliquias nostras indigemus.

Nunc, etsi omnia aut scripta esse a tuis arbitror 4 aut etiam nuntiis ac rumore perlata, tamen ea tibi scribam brevi, quae te puto potissimum ex meis litteris velle cognoscere. Pr. nonas Sextiles Dyrrhachio sum
25 profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis. Brundisium veni nonis Sextilibus: ibi mihi Tulliola mea fuit praesto natali suo ipso die, qui casu idem natalis erat et Brundisinae coloniae et tuae vicinae Salutis; quae res animadversa a multitudine summa Brundisinorum
30 gratulatione celebrata est. Ante diem VI. idus Sextiles cognovi, cum Brundisii essem, litteris Quinti mirifico studio omnium aetatum atque ordinum, incredibili concursu Italiae legem comitiis centuriatis esse perlatam. Inde a Brundisinis honestissimis ornatus iter ita feci, ut
35 undique ad me cum gratulatione legati convenerint. Ad 5

urbem ita veni, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui mihi obviam non venerit, praeter eos inimicos, quibus id ipsum, se inimicos esse, non liceret aut dissimulare aut negare. Cum venissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infimo plebe completi erant, a qua plausu maximo cum esset mihi gratulatio significata, similis et frequentia et plausus me usque ad Capitolium celebravit, in foroque et in ipso Capitolio miranda multitudo fuit.

Postridie in senatu, qui fuit dies nonarum Sep-6 tembr., senatui gratias egimus. Eo biduo cum esset annonae summa caritas et homines ad theatrum primo, deinde ad senatum concurrissent, impulsu Clodii mea opera frumenti inopiam esse clamarent, cum per eos dies senatus de annona haberetur et ad eius procurationem sermone non solum plebis, verum etiam bonorum Pompeius vocaretur idque ipse cuperet multitudoque a me nominatim, ut id decernerem, postularet, feci et accurate sententiam dixi. Cum abessent consulares, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, praeter Messallam et Afranium, factum est senatus consultum in meam sententiam, ut cum Pompeio ageretur, ut eam rem susciperet lexque ferretur; quo senatus consulto recitato continuo cum more hoc insulso et novo plausum meo nomine recitando dedissent, habui contionem; omnes magistratus praesentes praeter unum praetorem et duos 7 tribunos pl. dederunt. Postridie senatus frequens et omnes consulares; nihil Pompeio postulanti negarunt; ille legatos quindecim cum postularet, me principem nominavit et ad omnia me alterum se fore dixit. Legem consules conscripserunt, qua Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur; alteram Messius, qui omnis pecuniae dat potestatem et adiungit classem et exercitum et maius imperium in provinciis, quam sit eorum, qui eas obtineant: illa

nostra lex consularis nunc modesta videtur, haec Messii non ferenda. Pompeius illam velle se dicit, familiares hanc. Consulares duce Favonio fremunt; nos tacemus, et eo magis, quod de domo nostra nihil adhuc pontifices
5 responderunt: qui si sustulerint religionem, aream praeclaram habebimus, superficiem consules ex senatus consulto aestimabunt; sin aliter, demolientur, suo nomine locabunt, rem totam aestimabunt.

8 Ita sunt res nostrae, 'ut in secundis fluxae, ut in
10 adversis bonae'. In re familiari valde sumus, ut scis, perturbati. Praeterea sunt quaedam domestica, quae litteris non committo: Quintum fratrem insigni pietate, virtute, fide praeditum sic amo, ut debeo. Te exspecto et oro, ut matures venire eoque animo venias, ut me
15 tuo consilio egere non sinas. Alterius vitae quoddam initium ordimur: iam quidam, qui nos absentes defenderunt, incipiunt praesentibus occulte irasci, aperte invidere; vehementer te requirimus.

---

15. ad fam. I. 7. — Rom. — 56 a. Chr. Ende Juli.

20 M. Cicero s. d. P. Lentulo procos.

1 Legi tuas litteras, quibus ad me scribis gratum tibi esse, quod crebro certior per me fias de omnibus rebus et meam erga te benevolentiam facile perspicias: quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere necesse
25 est, si volo is esse, quem tu me esse voluisti; alterum facio libenter, ut, quoniam intervallo locorum et temporum diiuncti sumus, per litteras tecum quam saepissime colloquar. Quod si rarius fiet, quam tu exspectabis, id erit causae, quod non eius generis meae litterae sunt, ut
30 eas audeam temere committere: quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non praetermittam.

2 Quod scire vis, qua quisque in te fide sit et voluntate, difficile dictu est de singulis: unum illud audeo, quod antea tibi saepe significavi, nunc quoque re perspecta et cognita scribere, vehementer quosdam homines et eos maxime, qui te et maxime debuerunt et 5 plurimum iuvare potuerunt, invidisse dignitati tuae simillimamque in re dissimili tui temporis nunc et nostri quondam fuisse rationem, ut, quos tu rei publicae causa laeseras, palam te oppugnarent, quorum auctoritatem, dignitatem voluntatemque defenderas, non 10 tam memores essent virtutis tuae quam laudis inimici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum, ex magistratibus autem L. Racilium et fide et animo singulari; nam nostra propugnatio ac defensio dignitatis tuae 15 propter magnitudinem beneficii tui fortasse plerisque officii maiorem auctoritatem habere videatur quam sententiae.

3 Praeterea quidem de consularibus nemini possum aut studii erga te aut officii aut amici animi esse testis: 20 etenim Pompeium, qui mecum saepissime non solum a me provocatus, sed etiam sua sponte de te communicare solet, scis temporibus illis non saepe in senatu fuisse; cui quidem litterae tuae, quas proxime miseras, quod facile intellexerim, periucundae fuerunt. Mihi quidem 25 humanitas tua vel summa potius sapientia non iucunda solum, sed etiam admirabilis visa est; virum enim excellentem et tibi tua praestanti in eum liberalitate devinctum, nonnihil suspicantem propter aliquorum opinionem suae cupiditatis te ab se abalienatum, illa epistula reti- 30 nuisti. Qui mihi cum semper tuae laudi favere visus est, etiam ipso suspiciosissimo tempore Caniniano, tum vero lectis tuis litteris perspectus est a me toto animo 4 de te ac de tuis ornamentis et commodis cogitare. Quare ea, quae scribam, sic habeto, me cum illo re saepe com- 35

municata de illius ad te sententia atque auctoritate
scribere: quoniam senatus consultum nullum exstat, quo
reductio regis Alexandrini tibi adempta sit, eaque quae
de ea perscripta est auctoritas, cui scis intercessum
5 esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam vim
habet, ut magis iratorum hominum studium quam con-
stantis senatus consilium esse videatur, te perspicere
posse, qui Ciliciam Cyprumque teneas, quid efficere et
quid consequi possis, et, si res facultatem habitura videa-
10 tur, ut Alexandream atque Aegyptum tenere possis, esse
et tuae et nostri imperii dignitatis Ptolemaide aut aliquo
propinquo loco rege collocato te cum classe atque exer-
citu proficisci Alexandream, ut, eam cum pace praesidiis-
que firmaris, Ptolemaeus redeat in regnum; ita fore, ut
15 et per te restituatur, quemadmodum senatus initio
censuit, et sine multitudine reducatur, quemadmo-
dum homines religiosi Sibyllae placere dixerunt. Sed 5
haec sententia sic et illi et nobis probabatur, ut ex
eventu homines de tuo consilio existimaturos videre-
20 mus: si cecidisset, ut volumus et optamus, omnes te et
sapienter et fortiter, si aliquid esset offensum, eosdem
illos et cupide et temere fecisse dicturos: quare, quid
assequi possis, non tam facile est nobis quam tibi, cuius
prope in conspectu Aegyptus est, iudicare; nos quidem
25 hoc sentimus, si exploratum tibi sit posse te illius regni
potiri, non esse cunctandum, si dubium sit, non esse
conandum. Illud tibi affirmo, si rem istam ex sen-
tentia gesseris, fore, ut absens a multis, cum redieris,
ab omnibus collaudere; offensionem esse periculosam
30 propter interpositam auctoritatem religionemque video;
sed ego te, ut ad certam laudem adhortor, sic a dimi-
catione deterreo redeoque ad illud, quod initio scripsi,
totius facti tui iudicium non tam ex consilio tuo quam
ex eventu homines esse facturos. Quod si haec ratio 6
35 rei gerendae periculosa tibi esse videbitur, placebat illud,

ut, si rex amicis tuis, qui per provinciam atque imperium tuum pecunias ei credidissent, fidem suam praestitisset, et auxiliis eum tuis et copiis adiuvares; eam esse naturam et regionem provinciae tuae, ut illius reditum vel adiuvando confirmares vel neglegendo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillime optimeque perspicies; quid nobis placuisset, ex me potissimum putavi te scire oportere.

7 Quod mihi de nostro statu, de Milonis familiaritate, de levitate et imbecillitate Clodii gratularis, minime miramur te tuis ut egregium artificem praeclaris operibus laetari: quamquam est incredibilis hominum perversitas — graviore enim verbo uti non libet —, qui nos, quos favendo in communi causa retinere potuerunt, invidendo abalienarunt; quorum malevolentissimis obtrectationibus nos scito de vetere illa nostra diuturnaque sententia prope iam esse depulsos, non nos quidem ut nostrae dignitatis simus obliti, sed ut habeamus rationem aliquando etiam salutis. Poterat utrumque praeclare, si esset fides, si gravitas in hominibus consularibus; sed tanta est in plerisque levitas, ut eos non tam constantia in re publica nostra delectet, quam splen-
8 dor offendat. Quod eo liberius ad te scribo, quia non solum temporibus his, quae per te sum adeptus, sed iam olim nascenti prope nostrae laudi dignitatique favisti, simulque quod video non, ut antehac putabam, novitati esse invisum meae; in te enim, homine omnium nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi, quem tamen illi esse in principibus facile sunt passi, evolare altius certe noluerunt. Gaudeo tuam dissimilem fuisse fortunam: multum enim interest, utrum laus imminuatur an salus deseratur; me meae tamen ne nimis poeniteret, tua virtute perfectum est; curasti enim, ut plus additum ad memoriam nominis nostri quam demptum de fortuna videretur.

Te vero emoneo cum beneficiis tuis, tum amore in- 9
citatus meo, ut omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuisti, omni cura atque industria consequare magnitudinemque animi tui, quam ego semper sum ad-
5 miratus semperque amavi, ne umquam inflectas cuiusquam iniuria. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria consulatus tui: haec profecto vides quanto expressiora quantoque illustriora futura sint, cum aliquantum ex provincia atque ex im-
10 perio laudis accesserit; quamquam te ita gerere volo, quae per exercitum atque imperium gerenda sunt, ut haec multo ante meditere, huc te pares, haec cogites, ad haec te exerceas sentiasque — id quod, quia semper sperasti, non dubito quin adeptus intellegas — te facillime
15 posse obtinere summum atque altissimum gradum civitatis; quae quidem mea cohortatio ne tibi inanis aut sine causa suscepta videatur, illa me ratio movit, ut te ex nostris eventis communibus admonendum putarem, ut considerares, in omni re, quae vitares, quibus crederes,
20 quos caveres.

Quod scribis te velle scire, qui sit rei publicae 10
status, summa dissensio est, sed contentio dispar; nam, qui plus opibus, armis, potentia valent, perfecisse tantum mihi videntur stultitia et inconstantia adversariorum, ut
25 etiam auctoritate iam plus valerent: itaque perpaucis adversantibus omnia, quae ne per populum quidem sine seditione se assequi arbitrabantur, per senatum consecuti sunt; nam et stipendium Caesari decretum est et decem legati et, ne lege Sempronia succederetur, facile per-
30 fectum est. Quod eo ad te brevius scribo, quia me status hic rei publicae non delectat; scribo tamen, ut te admoneam, quod ipse litteris omnibus a pueritia deditus experiendo tamen magis quam discendo cognovi, ut tuis rebus integris discas, neque salutis nostrae rationem habendam
35 nobis esse sine dignitate neque dignitatis sine salute.

11 Quod mihi de filia et de Crassipede gratularis, agnosco humanitatem tuam speroque et opto nobis hanc coniunctionem voluptati fore. Lentulum nostrum, eximia spe, summa virtute adulescentem, cum ceteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione 5 tui fac erudias; nulla enim erit hac praestantior disciplina: quem nos, et quia tuus et quia te dignus est filius et quia nos diligit semperque dilexit, in primis amamus carumque habemus.

16. ad fam. VII. 1. — Rom. — 55 a. Chr. Oktober. 10

M. Cicero s. d. M. Mario.

1 Si te dolor aliqui corporis aut infirmitas valetudinis tuae tenuit, quo minus ad ludos venires, fortunae magis tribuo quam sapientiae tuae; sin haec, quae ceteri mirantur, contemnenda duxisti et, cum per valetudinem posses, 15 venire tamen noluisti, utrumque laetor, et sine dolore corporis te fuisse et animo valuisse, cum ea, quae sine causa mirantur alii, neglexeris, modo ut tibi constiterit fructus otii tui, quo quidem tibi perfrui mirifice licuit, cum esses in ista amoenitate paene solus relictus. Neque 20 tamen dubito, quin tu in illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti et patefecisti sinum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris, cum illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent cominus mimos semisomni. Reliquas vero partes diei tu con- 25 sumebas iis delectationibus, quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas, nobis autem erant ea perpetienda, quae Sp. Maecius probavisset.

2 Omnino, si quaeris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi; coniecturam enim facio de meo: nam pri- 30 mum honoris causa in scaenam redierant ii, quos ego honoris causa de scaena decessisse arbitrabar; deliciae

vero tuae, noster Aesopus, eiusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret: is iurare cum coepisset, vox eum defecit in illo loco: „si sciens fallo". Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos, qui ne id quidem
5 leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi; apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem, quo quidem apparatu non dubito quin animo aequissimo carueris; quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytaemestra aut in Equo Troiano creterrarum tria
10 milia aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna? quae popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. Quod si tu per 3 eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius quam orationes meas legerit, ne tu haud
15 paullo plus quam quisquam nostrum delectationis habuisti; non enim te puto Graecos aut Oscos ludos desiderasse, praesertim cum Oscos vel in senatu vestro spectare possis, Graecos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Graeca ire soleas. Nam quid ego te
20 athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et oleum perdidisse. Reliquae sunt venationes binae per dies quinque, magnificae — nemo negat —; sed quae potest homini esse polito delectatio, cum aut homo imbe-
25 cillus a valentissima bestia laniatur aut praeclara bestia venabulo transverberatur? quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti, neque nos, qui haec spectamus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla
30 exstitit; quin etiam misericordia quaedam consecuta est atque opinio eiusmodi, esse quandam illi beluae cum genere humano societatem.

His ego tamen diebus, ne forte videar tibi non 4 modo beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi me paene
35 in iudicio Galli Caninii, familiaris tui. Quod si tam

facilem populum haberem, quam Aesopus habuit, libenter mehercule artem desinerem tecumque et cum similibus nostri viverem; nam me cum antea taedebat, cum et aetas et ambitio me hortabatur et licebat denique, quem nolebam, non defendere, tum vero hoc tempore vita nulla 5 est; neque enim fructum ullum laboris exspecto et cogor nonnumquam homines non optime de me meritos rogatu 5 eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quaero causas omnes aliquando vivendi arbitratu meo teque et istam rationem otii tui et laudo vehementer et probo, 10 quodque nos minus intervisis, hoc fero animo aequiore, quod, si Romae esses, tamen neque nos lepore tuo neque te — si qui est in me — meo frui liceret propter molestissimas occupationes meas; quibus si me relaxaro — nam, ut plane exsolvam, non postulo —, te ipsum, qui 15 multos annos nihil aliud commentaris, docebo profecto, quid sit humaniter vivere. Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuae sustenta et tuere, ut facis, ut nostras villas obire et mecum simul lecticula concursare possis.

6 Haec ad te pluribus verbis scripsi quam soleo, non 20 otii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistula subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid eiusmodi scriberem, quo minus te praetermisisse ludos paeniteret: quod si assecutus sum, gaudeo; sin minus, hoc me tamen consolor, quod posthac ad ludos venies 25 nosque vises neque in epistulis relinques meis spem aliquam delectationis tuae.

17. ad fam. VII. 5. — Rom. — 54 a. Chr. April.

Cicero Caesari imp. s. d.

1 Vide, quam mihi persuaserim te me esse alterum 30 non modo in iis rebus, quae ad me ipsum, sed etiam in iis, quae ad meos pertinent: C. Trebatium cogitaram,

quocumque exirem, mecum ducere, ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quam ornatissimum domum reducerem; sed, posteaquam et Pompei commoratio diuturnior erat, quam putaram, et mea quaedam tibi non ignota
5 dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur aut certe tardare, vide, quid mihi sumpserim: coepi velle ea Trebatium exspectare a te, quae sperasset a me, neque mehercule minus ei prolixe de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri. Casus vero 2
10 mirificus quidam intervenit quasi vel testis opinionis meae vel sponsor humanitatis tuae: nam, cum de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratius domi meae, litterae mihi dantur a te, quibus in extremis scriptum erat: „M. Iteium, quem mihi commendas, vel regem
15 Galliae faciam vel *συγκλέπτην* de Segontiacis, tu ad me alium mitte, quem ornem.“ Sustulimus manus et ego et Balbus: tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quid non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium atque ita mitto, ut initio mea sponte, post
20 autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Caesar, 3 sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quae per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas; de quo tibi homine hoc spondeo, non illo vetere verbo meo, quod, cum ad te de Milone scripsissem,
25 iure lusisti, sed more Romano, quomodo homines non inepti loquuntur, probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem esse neminem; accedit etiam, quod familiam ducit in iure civili singulari memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum neque praefecturam neque
30 ullius beneficii certum nomen peto, benevolentiam tuam et liberalitatem peto, neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolae insignibus; totum denique hominem tibi ita trado, „de manu“, ut aiunt, „in manum“ tuam istam et
35 victoria et fide praestantem; simus enim putidiusculi,

quamquam per te vix licet; verum, ut video, licebit. Cura, ut valeas, et me, ut amas, ama.

---

18. ad fam. VII. 6. — Campanien. — 54 a. Chr. Mai.

Cicero s. d. Trebatio.

1 In omnibus meis epistulis, quas ad Caesarem aut 5 ad Balbum mitto, legituma quaedam est accessio commendationis tuae, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meae erga te benevolentiae. Tu modo ineptias istas et desideria urbis et urbanitatis depone et, quo consilio profectus es, id assiduitate et virtute 10 consequere: hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quam ignoverunt Medeae,

quae Corinthum arcem altam habebant matronae opulentae, optimates,

quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illae verterent, quod abesset a patria; nam 15

multi suam rem bene gessere et publicam patria procul:
multi, qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati;

2 quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus alias. Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris caveto et, 20 quoniam Medeam coepi agere, illud semper memento:

qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequiquam sapit.

Cura, ut valeas.

---

19. ad fam. VII. 7. — Rom. — 54 a. Chr. Ende Juni.

Cicero Trebatio. 25

1 Ego te commendare non desisto, sed, quid proficiam, ex te scire cupio: spem maximam habeo in Balbo, ad

quem de te diligentissime et saepissime scribo. Illud soleo mirari, non me toties accipere tuas litteras, quoties a Quinto mihi fratre afferantur. In Britannia nihil esse audio neque auri neque argenti: id si ita est, essedum 5 aliquod capias suadeo et ad nos quam primum recurras. Sin autem sine Britannia tamen assequi quod volumus 2 possumus, perfice, ut sis in familiaribus Caesaris: multum te in eo frater adiuvabit meus, multum Balbus, sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum. Invenisti impe- 10 ratorem liberalissimum, aetatem opportunissimam, commendationem certe singularem, ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

20. ad fam. VII. 8. — Rom. — 54 a. Chr. Ende Juli.

Cicero Trebatio.

15 Scripsit ad me Caesar perhumaniter nondum te 1 sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certe fore: cui quidem ego rescripsi, quam mihi gratum esset futurum, si quam plurimum in te studii, officii, liberalitatis suae contulisset. Sed ex tuis litteris co- 20 gnovi praeproperam quandam festinationem tuam et simul sum admiratus, cur tribunatus commoda, dempto praesertim labore militiae, contempseris. Querar cum 2 Vacerra et Manilio; nam Cornelio nihil audeo dicere, cuius tu periculo stultus es, quoniam te ab eo sapere 25 didicisse profiteris. Quin tu urges istam occasionem et facultatem, qua melior numquam reperietur? Quod scribis de illo Preciano iureconsulto, ego te ei non desino commendare; scribit enim ipse mihi te sibi gratias agere debere: de eo quid sit, cura, ut sciam. Ego 30 vestras Britannicas litteras exspecto.

21 a. ad fam. V. 8. — Rom. — 54 a. Chr. Anfang des Jahres.

M. Cicero M. Licinio P. f. Crasso.

1 Quantum idibus meum studium exstiterit dignitatis tuae vel tuendae vel etiam augendae, non dubito quin ad te omnes tui scripserint; non enim fuit aut mediocre 5 aut obscurum aut eiusmodi, quod silentio posset praeteriri: nam et cum consulibus et cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in causa, suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis veterique nostrae necessitu 10 dini iamdiu debitum, sed multa varietate temporum 2 interruptum officium cumulate reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit; sed quaedam pestes hominum laude aliena dolentium et te nonnumquam a me alienarunt et me 15 aliquando immutarunt tibi. Sed exstitit tempus optatum mihi magis quam speratum, ut florentissimis tuis rebus mea perspici posset et memoria nostrae voluntatis et amicitiae fides; sum enim consecutus non modo ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse 20 cognosceret. Itaque et praestantissima omnium feminarum, uxor tua, et eximia pietate, virtute, gratia tui Crassi meis consiliis, monitis, studiis actionibusque nituntur et senatus populusque Romanus intellegit tibi absenti nihil esse tam promptum aut tam paratum quam in 25 omnibus rebus, quae ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam.

21 b.

3 Quae sint acta quaeque agantur, domesticorum tibi litteris declarari puto: de me sic existimes ac tibi per- 30

suadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse, sed, ut primum forum attigerim, spectasse semper, ut tibi possem quam maxime esse
5 coniunctus; quo quidem ex tempore memoria teneo neque meam tibi observantiam neque mihi tuam summam benevolentiam ac liberalitatem defuisse. Si quae interciderunt non tam re quam suspicione violata, ea, cum fuerint et falsa et inania, sint evulsa ex omni memoria
10 vitaque nostra; is enim tu vir es et eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem rei publicae tempora incidimus, coniunctionem amicitiamque nostram utrique nostrum laudi sperem fore. Quamobrem tu, quantum tuo iudicio 4 tribuendum esse nobis putes, statues ipse et, ut spero,
15 statues ex nostra dignitate, ego vero tibi profiteor atque polliceor eximium et singulare meum studium in omni genere officii, quod ad honestatem et gloriam tuam spectet. In quo, etiamsi multi mecum contendent, tamen cum reliquis omnibus, tum Crassis tuis iudicibus omnes
20 facile superabo; quos quidem ego ambo unice diligo, sed, in Marcum benevolentia pari, hoc magis sum Publio deditus, quod me, quamquam a pueritia sua semper, tamen hoc tempore maxime sicut alterum parentem et observat et diligit. Has litteras velim existimes
25 foederis habituras esse vim, non epistulae, meque ea, quae tibi promitto ac recipio, sanctissime esse observaturum diligentissimeque esse facturum: quae a me suscepta defensio est te absente dignitatis tuae, in ea iam ego non solum amicitiae nostrae, sed etiam con-
30 stantiae meae causa permanebo.

Quamobrem satis esse hoc tempore arbitratus sum 5 hoc ad te scribere: me, si quid ipse intellegerem aut ad voluntatem aut ad commodum aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea sponte id esse facturum; sin autem
35 quidpiam aut a te essem admonitus aut a tuis, effectu-

rum, ut intellegeres nihil neque te scripsisse neque quemquam tuorum frustra ad me detulisse. Quamobrem velim ita et ipse ad me scribas de omnibus, minimis maximis mediocribus, rebus, ut ad hominem amicissimum, et tuis praecipias, ut opera consilio auctoritate 5 gratia mea sic utantur in omnibus, publicis privatis, forensibus domesticis, tuis, amicorum hospitum clientium tuorum negotiis, ut, quod eius fieri possit, praesentiae tuae desiderium meo labore minuatur.

---

22. ad fam. VII. 9. — Rom. — 54 a. Chr. Ende September. 10

Cicero Trebatio.

1 Iam diu ignoro, quid agas; nihil enim scribis; neque ego ad te his duobus mensibus scripseram: quod cum Quinto fratre meo non eras, quo mitterem aut cui darem, nesciebam Cupio scire, quid agas et ubi sis hiematurus: 15 equidem velim cum Caesare, sed ad eum propter eius luctum nihil sum ausus scribere; ad Balbum tamen 2 scripsi. Tu tibi deesse noli; serius potius ad nos, dum plenior. Quod huc properes, nihil est, praesertim Battara mortuo; sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, 20 3 cupio scire. Cn. Octavius est an Cn. Cornelius quidam, tuus familiaris, summo genere natus, terrae filius: is me quia scit tuum familiarem esse, crebro ad cenam invitat; adhuc non potuit perducere, sed mihi tamen gratum est.

---

23. ad fam. VII. 10. — Rom. — 54 a. Chr. Ende Dezember. 25

Cicero s. d. Trebatio.

1 Legi tuas litteras, ex quibus intellexi te Caesari nostro valde iureconsultum videri: est, quod gaudeas te in ista loca venisse, ubi aliquid sapere viderere. Quod

si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Verum tamen — rideamus licet, sum enim a te invitatus — subinvideo tibi, ultro etiam accersitum ab eo, ad quem ceteri
5 non propter superbiam eius, sed propter occupationem aspirare non possunt. Sed tu in ista epistula nihil mihi 2 scripsisti de tuis rebus, quae mehercule mihi non minori curae sunt quam meae. Valde metuo, ne frigeas in hibernis; quamobrem camino luculento utendum censeo —
10 idem Mucio et Manilio placebat —, praesertim qui sagis non abundares: quamquam vos nunc istic satis calere audio; quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior quam in advocationibus, qui neque in Oceano natare volueris,
15 studiosissimus homo natandi, neque spectare essedarios, quem antea ne andabata quidem defraudare poteramus.

Sed iam satis iocati sumus. Ego de te ad Caesarem 3 quam diligenter scripserim, tute scis, quam saepe, ego; sed mehercule iam intermiseram, ne viderer liberalissimi
20 hominis meique amantissimi voluntati erga me diffidere; sed tamen eis litteris, quas proxime dedi, putavi esse hominem commonendum: id feci; quid profecerim, facias me velim certiorem et simul de toto statu tuo consiliisque omnibus; scire enim cupio, quid agas, quid exspe-
25 ctes, quam longum istum tuum discessum a nobis futurum putes: sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi 4 esse solacium, quare facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam; sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non
30 Romam attraham, te, qui non huc advoles; una mehercule nostra vel severa vel iocosa congressio pluris erit quam non modo hostes, sed etiam fratres nostri Haedui. Quare omnibus de rebus fac ut quam primum sciam:

aut consolando aut consilio aut re iuvero.

24. ad fam. VII. 11. — Rom. — 53 a. Chr. Im Laufe des Januars.

Cicero Trebatio.

1 Nisi ante Roma profectus esses, nunc eam certe relinqueres; quis enim tot interregnis iureconsultum desiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, 5 ut a singulis interregibus binas advocationes postulent: 2 satisne tibi videor abs te ius civile didicisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video enim te iam iocari per litteras: haec signa meliora sunt quam in meo Tusculano; sed, quid sit, scire cupio. Consuli quidem te a 10 Caesare scribis; sed ego tibi ab illo consuli mallem: quod si aut fit aut futurum putas, perfer istam militiam et permane; ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum consolabor; sin autem ista sunt inaniora, recipe te ad nos; nam aut erit hic aliquid aliquando aut, si 15 minus, una mehercule collocutio nostra pluris erit quam omnes Samarobrivae; denique, si cito te rettuleris, sermo nullus erit; si diutius frustra afueris, non modo Laberium, sed etiam sodalem nostrum Valerium pertimesco; mira enim persona induci potest Britannici iureconsulti. 20 3 Haec ego non rideo, quamvis tu rideas, sed de re severissima tecum, ut soleo, iocor. Remoto ioco tibi hoc amicissimo animo praecipio, ut, si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri desiderium, honestatem et facultates tuas augeas, sin autem 25 ista frigebunt, recipias te ad nos. Omnia tamen, quae vis, et tua virtute profecto et nostro summo erga te studio consequere.

---

25. ad fam. II. 3. — Rom. — 53 a. Chr. Erste Hälfte des Jahres.

M. Cicero s. d. C. Curioni. 30

1 Rupae studium non defuit declarandorum munerum tuo nomine; sed nec mihi placuit nec cuiquam tuo-

rum quidquam te absente fieri, quod tibi, cum venisses, non esset integrum: equidem quid sentiam, aut scribam ad te postea pluribus aut, ne ad ea meditere, imparatum te offendam coramque contra istam rationem meam di-
5 cam, ut aut te in meam sententiam adducam aut certe testatum apud animum tuum relinquam, quid senserim, ut, si quando — quod nolim — displicere tibi tuum consilium coeperit, possis meum recordari; brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum in-
10 cidere, ut iis bonis, quae tibi natura studio fortuna data sunt, facilius omnia, quae sunt amplissima in re publica, consequi possis quam muneribus: quorum neque facultatem quisquam admiratur — est enim copiarum, non virtutis — neque quisquam est quin satietate iam defessus
15 sit. Sed aliter atque ostenderam facio, qui ingrediar ad 2 explicandam rationem sententiae meae; quare omnem hanc disputationem in adventum tuum differo.

Summa scito te in exspectatione esse eaque a te exspectari, quae a summa virtute summoque ingenio ex-
20 spectanda sunt; ad quae si es, ut debes, paratus — quod ita esse confido —, plurimis maximisque muneribus et nos amicos et cives tuos universos et rem publicam afficies: illud cognosces profecto, mihi te neque cariorem neque iucundiorem esse quemquam.

25 **26.** ad fam. II. 6. — Rom. — 53 a. Chr. Erste Hälfte des Jahres.

M. Cicero s. d. C. Curioni.

Nondum erat auditum te ad Italiam adventare, cum 1 Sex. Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te litteris misi; sed tamen, cum appropinquare tuus adventus
30 putaretur et te iam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit, ut non vereremur,

ne nimis cito mitteremus, cum has quam primum ad te perferri litteras magno opere vellemus.

Ego, si *mea* in te essent officia solum, Curio — tanta, quanta magis a te ipso praedicari quam a me ponderari solent —, verecundius a te, si quae magna res mihi petenda esset, contenderem (grave est enim homini pudenti petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet, ne id, quod petat, exigere magis quam rogare et in mercedis potius quam beneficii loco numerare videatur); sed, quia *tua* in me vel nota omnibus vel ipsa novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt estque animi ingenui, cui multum debeas eidem plurimum velle debere, non dubitavi id a te per litteras petere, quod mihi omnium esset maximum maximeque necessarium; neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem, cum praesertim confiderem nullam esse gratiam tantam, quam non vel capere animus meus in accipiendo vel in remunerando cumulare atque illustrare posset. Ego omnia mea studia, omnem operam curam industriam cogitationem, mentem denique omnem in *Milonis consulatu* fixi et locavi statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quaerere, neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse umquam puto, quantae mihi est honos eius, in quo omnia mea posita esse decrevi: huic te unum tanto adiumento esse, si volueris, posse intellego, ut nihil sit praeterea nobis requirendum. *Habemus haec omnia:* bonorum studium conciliatum ex tribunatu propter nostram, ut spero te intellegere, causam, vulgi ac multitudinis propter magnificentiam munerum liberalitatemque naturae, iuventutis et gratiosorum in suffragiis studia propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam vel diligentiam, nostram suffragationem, si minus potentem, at probatam tamen et iustam et debitam et propterea fortasse

etiam gratiosam; dux nobis et auctor opus est et eo- 4
rum ventorum, quos proposui, moderator quidam et quasi
gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset, quem
tecum conferre possemus, non haberemus; quamobrem,
5 si me memorem, si gratum, si bonum virum vel ex hoc
ipso, quod tam vehementer de Milone laborem, existi-
mare potes, si dignum denique tuis beneficiis iudicas,
hoc a te peto, ut subvenias huic meae sollicitudini et
huic meae laudi vel, ut verius dicam, prope saluti tuum
10 studium dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor,
te maioris animi gravitatis constantiae benevolentiaeque
erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse
neminem; mihi vero tantum decoris, tantum dignitatis
adiunxeris, ut eundem te facile agnoscam fuisse in laude
15 mea, qui fueris in salute.

Ego ni te videre scirem, cum ad te haec scriberem, 5
quantum officii sustinerem quantoque opere mihi esset
in hac petitione Milonis omni non modo contentione,
sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem:
20 nunc tibi omnem rem atque causam meque totum com-
mendo atque trado. Unum hoc sic habeto: si a te hanc
rem impetraro, me paene plus tibi quam ipsi Miloni de-
biturum; non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua
praecipue sum ab illo adiutus, quam pietas erit in refe-
25 renda gratia iucunda, eam autem unius tuo studio me
assequi posse confido.

---

27. ad fam. II 10. — Vor Pindenissus. — 51 a. Chr. 14. November.

M. Cicero imp. s. d. M. Caelio aedili cur. des.

Tu vide, quam ad me litterae non perferantur — 1
30 non enim possum adduci, ut abs te, posteaquam aedilis
es factus, nullas putem datas, praesertim cum esset
tanta res tantae gratulationis: de te, quia, quod spera-

bam, de Hillo — balbus enim sum —, quia, quod non putaram —; atqui sic habeto nullam me epistulam accepisse tuam post comitia ista praeclara, quae me laetitia extulerunt, ex quo vereor, ne idem eveniat in meas litteras: equidem numquam domum misi unam epistulam, 5 quin esset ad te altera, nec mihi est te iucundius quid-
2 quam nec carius. Sed — balbi non sumus — ad rem redeamus.

Ut optasti, ita est; velles enim, ais, tantum modo ut haberem negotii, quod esset ad laureolam sa- 10 tis, Parthos times, quia diffidis copiis nostris. Ergo ita accidit: nam Parthico bello nuntiato locorum quibusdam angustiis et natura montium fretus ad Amanum exercitum adduxi satis probe ornatum auxiliis et quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis 15 nostri — multum est enim in his locis: „hicine est ille, qui urbem? quem senatus?“ nosti cetera —; cum venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est divisus aquarum divortiis, Cassius noster, quod mihi magnae voluptati fuit, feliciter ab Antiochea hostem re- 20
3 iecerat, Bibulus provinciam acceperat; interea cum meis copiis omnibus vexavi Amanienses, hostes sempiternos: multi occisi capti, reliqui dissipati; castella munita improviso adventu capta et incensa; ita victoria iusta imperator appellatus apud Issum — quo in loco, saepe ut 25 ex te audivi, Clitarchus tibi narravit Dareum ab Alexandro esse superatum —, abduxi exercitum ad infestissimam Ciliciae partem; ibi quintum et vicesimum iam diem aggeribus, vineis, turribus oppugnabam oppidum munitissimum, Pindenissum, tantis operibus tantoque ne- 30 gotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit nisi nomen oppidi; quod si, ut spero, cepero, tum vero litteras pu-
4 blice mittam; haec ad te in praesenti scripsi, ut sperares te assequi id, quod optasses. Sed, ut redeam ad Parthos, haec aestas habuit hunc exitum satis felicem; 35

ea, quae sequitur, magno est in timore: quare, mi Rufe, vigila, primum ut mihi succedatur; sin id erit, ut scribis et ut ego arbitror, spissius, illud, quod facile est, ne quid mihi temporis prorogetur. De re publica ex
5 tuis litteris, ut antea tibi scripsi, cum praesentia, tum etiam futura magis exspecto: quare, ut ad me omnia quam diligentissime perscribas, te vehementer rogo.

---

28. ad fam. XV. 4. — Tarsus. — Ende 51 oder Anfang 50 a. Chr.

M. Cicero imp. s. d. M. Catoni.

10 Summa tua auctoritas fecit meumque perpetuum de 1 tua singulari virtute iudicium, ut magni mea interesse putarem et res eas, quas gessissem, tibi notas esse et non ignorari a te, qua aequitate et continentia tuerer socios provinciamque administrarem; eis enim a te co-
15 gnitis arbitrabar facilius me tibi, quae vellem, probaturum.

Cum in provinciam pr. kal. Sext. venissem et 2 propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, biduum Laodiciae fui, deinde Apameae
20 quatriduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomelii. quibus in oppidis cum magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis et gravissimis usuris et falso aere alieno liberavi. Cumque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus, quin-
25 que cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelium consedissent, reliquus exercitus esset in Lycaonia, M. Anneio legato imperavi, ut eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret coactoque in unum locum exercitu
30 castra in Lycaonia apud Iconium faceret. Quod cum ab 3 illo diligenter esset factum, ego in castra a. d. VII. kal. Sept. veni, cum interea superioribus diebus ex sena-

tus consulto et evocatorum firmam manum et equitatum sane idoneum et populorum liberorum regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim, cum exercitu lustrato iter in Ciliciam facere coepissem, III. kal. Sept. legati a rege Commageno ad me missi per- 5 tumultuose, neque tamen non vere, Parthos in Syriam
4 transisse nuntiaverunt: quo audito vehementer sum commotus cum de Syria, tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociae regionem eam, quae Ciliciam attingeret, 10 putavi; nam, si me in Ciliciam demisissem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facile tenuissem — duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, quorum uterque parvis praesidiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam 15 munitius —, sed me Cappadocia movebat, quae patet a Syria regesque habet finitimos, qui etiamsi sunt clam amici nobis, tamen aperte Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longe a Tauro apud oppidum Cybistra castra feci, ut et Ciliciam 20 tuerer et Cappadociam tenens nova finitimorum consilia impedirem.

5 Interea in hoc tanto motu tantaque exspectatione maximi belli rex Deiotarus, cui non sine causa plurimum semper et meo et tuo et senatus iudicio tributum 25 est, vir cum benevolentia et fide erga populum Romanum singulari, tum praesentia magnitudine et animi et consilii, legatos ad me misit se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum; cuius ego studio officioque commotus egi ei per litteras gratias idque ut maturaret 30 hortatus sum.

6 Cum autem ad Cybistra propter rationem belli quinque dies essem moratus, regem Ariobarzanem, cuius salutem a senatu te auctore commendatam habebam, praesentibus insidiis necopinantem liberavi, neque 35

solum ei saluti fui, sed etiam curavi, ut cum auctoritate regnaret: Metram et eum, quem tu mihi diligenter commendaras, Athenaeum, importunitate Athenaidis exsilio multatos, in maxima apud regem auctoritate gratiaque
5 constitui, cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adulescens et equitatu et peditatu et pecunia paratus ex toto iis, qui novari aliquid volebant, perfeci, ut e regno ille discederet rexque sine tumultu ac sine
10 armis omni auctoritate aulae communita regnum cum dignitate obtineret.

Interea cognovi multorum litteris atque nuntiis 7 magnas Parthorum copias atque Arabum ad oppidum Antiocheam accessisse magnumque eorum equitatum, qui
15 in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis et a cohorte praetoria, quae erat Epiphaneae praesidii causa, occidione occisum. Quare, cum viderem a Cappadocia Parthorum copias aversas non longe a finibus esse Ciliciae, quam potui maximis itineribus ad Amanum
20 exercitum duxi. Quo ut veni, hostem ab Antiochea recessisse, Bibulum Antiocheae esse cognovi; Deiotarum confestim iam ad me venientem cum magno et firmo equitatu et peditatu et cum omnibus suis copiis certiorem feci non videri esse causam, cur abesset a regno,
25 meque ad eum, si quid novi forte accidisset, statim litteras nuntiosque missurum esse; cumque eo animo 8 venissem, ut utrique provinciae, si ita tempus ferret, subvenirem, tum id, quod iam ante statueram vehementer interesse utriusque provinciae, pacare Amanum et per-
30 petuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexi; cumque me discedere ab eo monte simulassem et alias partes Ciliciae petere abessemque ab Amano iter unius diei et castra apud Epiphaneam fecissem, a. d. IIII. id. Oct., cum advesperasceret, expedito exercitu ita noctu
35 iter feci, ut a. d. III. id. Oct., cum lucisceret, in Amanum

ascenderem, distributisque cohortibus et auxiliis cum aliis Quintus frater legatus mecum simul, aliis C. Pomptinus legatus, reliquis M. Anneius et L. Tullius legati praeessent, plerosque necopinantes oppressimus, qui occisi
9 captique sunt, interclusi fuga, Eranam autem, quae fuit 5 non vici instar, sed urbis, quod erat Amani caput, itemque Sepyram et Commorim, acriter et diu repugnantibus Pomptino illam partem Amani tenenti, ex antelucano tempore usque ad horam diei x. magna multitudine hostium occisa cepimus castellaque vi capta complura 10 incendimus. His rebus ita gestis castra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quatriduum et in reliquiis Amani delendis agrisque vastandis, quae pars eius montis meae provinciae est, id tempus omne consumpsimus. 15

10 Confectis his rebus ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi; quod cum esset altissimo et munitissimo loco ab eisque incoleretur, qui ne regibus quidem umquam paruissent, cum et fugitivos reciperent et Parthorum adventum acerrime exspectarent, 20 ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum comprimere eorum audaciam, quo facilius etiam ceterorum animi, qui alieni essent ab imperio nostro, frangerentur: vallo et fossa circumdedi; sex castellis castrisque maximis saepsi; aggere, vineis, turribus oppugnavi ususque 25 tormentis multis, multis sagittariis magno labore meo, sine ulla molestia sumptuve sociorum septimo quinquagensimo die rem confeci, ut omnibus partibus urbis disturbatis aut incensis compulsi in potestatem meam pervenirent. His erant finitimi pari scelere et audacia 30 Tebarani; ab eis Pindenisso capto obsides accepi: exercitum in hiberna dimisi; Quintum fratrem negotio praeposui, ut in vicis aut captis aut male pacatis exercitus collocaretur.

11 Nunc velim sic tibi persuadeas, si de eis rebus ad 35

senatum relatum sit, me existimaturum summam mihi laudem tributam, si tu honorem meum sententia tua comprobaris; idque, etsi talibus de rebus gravissimos homines et rogare solere et rogari scio, tamen admonen-
5 dum potius te a me quam rogandum puto: tu es enim is, qui me tuis sententiis saepissime ornasti, qui oratione, qui praedicatione, qui summis laudibus in senatu, in contionibus ad caelum extulisti, cuius ego semper tanta esse verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo cum mea laude
10 coniuncto omnia assequi me arbitrarer; te denique memini, cum cuidam clarissimo atque optimo viro supplicationem non decerneres, dicere te decreturum, si referretur ob eas res, quas is consul in urbe gessisset; tu idem mihi supplicationem decrevisti togato, non, ut multis, re
15 publica bene gesta, sed, ut nemini, re publica conservata; mitto, quod invidiam, quod pericula, quod omnes meas 12 tempestates et subieris et multo etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris, quod denique inimicum meum tuum inimicum putaris, cuius etiam interitum,
20 ut facile intellegerem, mihi quantum tribueres, Milonis causa in senatu defendenda approbaris. A me autem haec sunt profecta, quae ego in beneficii loco non pono, sed in veri testimonii atque iudicii, ut praestantissimas tuas virtutes non tacitus admirarer — quis enim id non
25 facit? —, sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, causis agendis, omnibus scriptis, Graecis Latinis, omni denique varietate litterarum mearum te non modo eis, quos vidissemus, sed eis, de quibus audissemus, omnibus anteferrem.

30 Quaeres fortasse, quid sit, quod ego hoc nescio 13 quid gratulationis et honoris a senatu tanti aestimem. Agam iam tecum familiariter, ut est et studiis et officiis nostris mutuis et summa amicitia dignum et necessitudine etiam paterna: si quisquam fuit umquam remotus
35 et natura et magis etiam, ut mihi quidem sentire videor,

ratione atque doctrina ab inani laude et sermonibus vulgi, ego profecto is sum. Testis est consulatus meus, in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset, ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam: itaque et provinciam ornatam et spem non dubiam triumphi neglexi; sacerdotium denique, cum, quemadmodum te existimare arbitror, non difficillime consequi possem, non appetivi. Idem post iniuriam acceptam, quam tu rei publicae calamitatem semper appellas, meam non modo non calamitatem sed etiam gloriam, studui quam ornatissima senatus populique Romani de me iudicia intercedere: itaque et augur postea fieri volui, quod antea neglexeram, et eum honorem, qui a senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum a me olim, nunc mihi expetendum puto. 14 Huic meae voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii ad sanandum vulnus iniuriae, ut faveas adiutorque sis, quod paullo ante me negaram rogaturum, vehementer te rogo, sed ita, si non ieiunum hoc nescio quid, quod ego gessi, et contemnendum videbitur, sed tale atque tantum, ut multi nequaquam paribus rebus honores summos a senatu consecuti sint. Equidem etiam illud mihi animum advertisse videor — scis enim, quam attente te audire soleam —, te non tam res gestas quam mores institutamque vitam imperatorum spectare solere in habendis aut non habendis honoribus; quod si in mea causa considerabis, reperies me exercitu imbecillo contra metum maximi belli firmissimum praesidium habuisse aequitatem et continentiam: his ego subsidiis ea sum consecutus, quae nullis legionibus consequi potuissem, ut ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem animosque novarum rerum exspectatione suspensos ad veteris imperii benevolentiam traducerem.

15 Sed nimis haec multa de me, praesertim ad te, a quo uno omnium sociorum querelae audiuntur:

cognosces ex eis, qui meis institutis se recreatos putant, cumque omnes uno prope consensu de me apud te ea, quae mihi optatissima sunt, praedicabunt, tum duae maximae clientelae tuae, Cyprus insula et Cappadociae 5 regnum, tecum de me loquentur, puto etiam regem Deiotarum, qui uni tibi est maxime necessarius. Quae si etiam maiora sunt et in omnibus saeculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates quam qui hostium copias vincerent, est profecto tuum, cum ad res bellicas 10 haec, quae rariora et difficiliora sunt, genera virtutis adiunxeris, ipsas etiam illas res gestas iustiores esse et maiores putare.

Extremum illud est, ut quasi diffidens rogationi 16 meae philosophiam ad te allēgem, qua nec mihi carior 15 ulla umquam res in vita fuit nec hominum generi maius a deis munus ullum est datum: haec igitur, quae mihi tecum communis est, societas studiorum atque artium nostrarum, quibus a pueritia dediti ac devincti soli propemodum nos philosophiam veram illam et antiquam, 20 quae quibusdam otii esse ac desidiae videtur, in forum atque in rem publicam atque in ipsam aciem paene deduximus, tecum agit de mea laude, cui negari a Catone fas esse non puto. Quamobrem tibi sic persuadeas velim: si mihi tua sententia tributus honos ex meis litteris 25 fuerit, me sic existimaturum, cum auctoritate tua, tum benevolentia erga me mihi, quod maxime cupierim, contigisse.

---

29. ad fam III. 7. — Laodicea. — 50 a. Chr. Um 11 Februar.

M. Cicero s. d. Ap. Pulchro.

30 Pluribus verbis ad te scribam, cum plus otii nactus 1 ero: haec scripsi subito, cum Bruti pueri Laodicīae me convenissent et se Romam properare dixissent; itaque nullas eis praeterquam ad te et ad Brutum dedi litteras.

2 Legati Appiani mihi volumen a te plenum querelae iniquissimae reddiderunt, quod eorum aedificationem litteris meis impedissem; eadem autem epistula petebas, ut eos quam primum, ne in hiemem inciderent, ad facultatem aedificandi liberarem, et simul peracute 5 querebare, quod eos tributa exigere vetarem, priusquam ego re cognita permisissem; genus enim quoddam fuisse impediendi, cum ego cognoscere non possem, nisi cum 3 ad hiemem me ex Cilicia recepissem. Ad omnia accipe et cognosce aequitatem expostulationis tuae: 10 primum, cum ad me aditum esset ab eis, qui dicerent a se intolerabilia tributa exigi, quid habuit iniquitatis me scribere, ne facerent, antequam ego rem causamque cognossem? Non poteram, credo, ante hiemem; sic enim scribis: quasi vero ad cognoscendum ego ad illos, non 15 illi ad me venire debuerint. „Tam longe?“ inquis. Quid? cum dabas eis litteras, per quas mecum agebas, ne eos impedirem, quo minus ante hiemem aedificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? tametsi id quidem fecerunt ridicule; quas enim litteras afferebant, ut opus aestate 20 facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito et multo plures esse, qui de tributis recusent, quam qui exigi velint, et me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hactenus.

4 A Pausania Lentuli liberto, accenso meo, audivi, 25 cum diceret te secum esse questum, quod tibi obviam non prodissem. Scilicet contempsi te, nec potest fieri me quidquam superbius! cum puer tuus ad me secunda fere vigilia venisset isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertumque, utra via, cum essent 30 duae, altera Varronem, tuum familiarissimum, altera Q. Leptam, praefectum fabrum meum, tibi obviam misi. Mandavi utrique eorum, ut a te ad me excurrerent, ut tibi obviam prodire possem: currens Lepta venit mihique nuntiavit te iam castra praetergressum esse; con- 35

festim Iconium veni; cetera iam tibi nota sunt. An ego tibi obviam non prodirem, primum Ap. Claudio, deinde imperatori, deinde more maiorum, deinde, quod caput est, amico? cum in isto genere multo etiam ambitiosius 5 facere soleam, quam honos meus et dignitas postulat.

5 Sed haec hactenus: illud idem Pausania dicebat te dixisse: „quidni? Appius Lentulo, Lentulus Ampio processit obviam, Cicero Appio noluit.“ Quaeso, etiamne tu has ineptias, homo mea sententia summa prudentia, 10 multa etiam doctrina, plurimo rerum usu — addo urbanitatem, quae est virtus, ut Stoici rectissime putant —, ullam Appietatem aut Lentulitatem valere apud me plus quam ornamenta virtutis existimas? Cum ea consecutus nondum eram, quae sunt hominum opinionibus 15 amplissima, tamen ista vestra nomina numquam sum admiratus; viros eos, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar: postea vero quam ita et cepi et gessi maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem neque ad gloriam acquirendum putarem, superiorem quidem num-20 quam, sed parem vobis me speravi esse factum. Nec mehercule aliter vidi existimare vel Cn. Pompeium, quem omnibus, qui umquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono: tu si aliter existimas, nihil errabis, si paullo diligentius, ut, quid sit *εὐγένεια*, quid sit 25 nobilitas, intellegas, Athenodorus, Sandonis filius, quid de his rebus dicat, attenderis.

6 Sed, ut ad rem redeam, me tibi non amicum modo, verum etiam amicissimum existimes velim: profecto omnibus officiis meis efficiam, ut ita vere possis 30 iudicare. Tu autem si id agis, ut minus mea causa, dum ego absim, debere videaris, quam ego tua laborarim, libero te ista cura:

— — *πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι,*
οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς.

Si autem natura es φιλαίτιος, illud non perficies, quo minus tua causa velim, hoc assequere, ut, quam in partem tu accipias, minus laborem. Haec ad te scripsi liberius fretus conscientia officii mei benevolentiaeque, quam a me certo iudicio susceptam, quoad tu voles, conservabo. 5

---

30. ad Att. V. 21. — Laodicea. — 50 a. Chr. 13. Februar.

Cicero Attico sal.

1 Te in Epirum salvum venisse et, ut scribis, ex sententia navigasse vehementer gaudeo, non esse Romae meo tempore pernecessario submoleste fero; hoc me tamen 10 consolor uno: spero te istic iucunde hiemare et libenter 2 requiescere. C. Cassius, frater Q. Cassii, familiaris tui, pudentiores illas litteras miserat, de quibus tu ex me requiris, quid sibi voluerint, quam eas, quas postea misit, quibus per se scribit confectum esse Parthicum 15 bellum: recesserant illi quidem ab Antiochīa ante Bibuli adventum, sed nullo nostro εὐημερήματι; hodie vero hiemant in Cyrrhestica maximumque bellum impendet; nam et Orodi, regis Parthorum, filius in provincia nostra est nec dubitat Deiotarus, cuius filio pacta est Artavasdis 20 filia, ex quo sciri potest, quin cum omnibus copiis ipse prima aestate Euphraten transiturus sit. Quo autem die Cassii litterae victrices in senatu recitatae sunt, datae nonis Octobribus, eodem meae tumultum nuntiantes. Axius noster ait nostras auctoritatis plenas fuisse, illis 25 negat creditum; Bibuli nondum erant allatae, quas certo scio plenas timoris fore.

3 Ex his rebus hoc vereor, ne, cum Pompeius propter metum rerum novarum nusquam dimittatur, Caesari nullus honos a senatu habeatur, dum hic nodus 30 expediatur, non putet senatus nos, antequam successum sit, oportere decedere nec in tanto motu rerum tantis provinciis singulos legatos praeesse. Hic, ne quid mihi

prorogetur, quod ne intercessor quidem sustinere possit, horreo, atque eo magis, quod tu abes, qui consilio, gratia, studio multis rebus occurreres. Dices me ipsum mihi sollicitudinem struere. Cogor ut velim ita sit, sed omnia metuo; etsi bellum ἀκροτελεύτιον habet illa tua epistula, quam dedisti nauseans Buthroto: „tibi, ut video et spero, nulla ad decedendum erit mora“: mallem „ut video“; nihil opus fuit „ut spero“. Acceperam autem satis celeriter Iconii per publicanorum tabellarios a Lentuli triumpho datas: in his γλυκύπικρον illud; confirmas moram mihi nullam fore, deinde addis, si quid secus, te ad me fore venturum. Pungunt me dubitationes tuae; simul et vides, quas acceperim litteras, nam, quas Hermonis centurionis caculae scribis te dedisse, non accepi.

Laenii pueris te dedisse saepe ad me scripseras: eas Laodiceae denique, cum eo venissem, III. idus Februar. *Laenius mihi reddidit datas* a. d. x. kal. *Octobres*. Laenio tuas commendationes et statim verbis et reliquo tempore re probabo. Hae litterae cetera vetera habebant, unum hoc novum, de Cibyratis panthēris. Multum te amo, quod respondisti M. Octavio te non putare; sed posthac omnia, quae recta non erunt, pro certo negato; nos enim et nostra sponte bene firmi et mehercule auctoritate tua inflammati *vicimus omnes* — hoc tu ita reperies — *cum abstinentia, tum iustitia facilitate clementia*. Cave putes quidquam homines magis umquam esse miratos quam nullum teruncium me obtinente provinciam sumptus factum esse nec in rem publicam nec in quemquam meorum, praeterquam in L. Tullium legatum. Is, ceteroqui abstinens, sed Iulia lege in transitu, semel tamen in diem, non, ut alii solebant, omnibus vicis — praeter eum semel nemo —, accepit; ita facit, ut mihi excipiendus sit, cum teruncium nego sumptus factum: praeter eum accepit nemo. Has a nostro Q. Titinio sordes accepimus. Ego aestivis confectis

Quintum fratrem hibernis et Ciliciae praefeci: Q. Volusium, tui Tiberii generum, certum hominem, sed mirifice etiam abstinentem, misi in Cyprum, ut ibi pauculos dies esset, ne cives Romani pauci, qui illic negotiantur, ius sibi dictum negarent, nam evocari ex insula Cyprios non 5
7 licet. Ipse in Asiam profectus sum Tarso nonis Ianuariis, non mehercule dici potest, qua admiratione Ciliciae civitatum maximeque Tarsensium. Postea vero quam Taurum transgressus sum, mirifica exspectatio Asiae nostrarum dioecesium, quae sex mensibus imperii mei nullas meas 10 acceperat litteras, numquam hospitem viderat: illud autem tempus quotannis ante me fuerat in hoc quaestu: civitates locupletes, ne in hiberna milites reciperent, magnas pecunias dabant, Cyprii talenta Attica CC., qua ex insula — non ὑπερβολικῶς sed verissime loquor — nummus 15 nullus me obtinente erogabitur. Ob haec beneficia, quibus illi obstupescunt, nullos honores mihi nisi verborum decerni sino, statuas fana τέθριππα prohibeo, nec sum in ulla re alia molestus civitatibus, sed fortasse tibi, qui haec praedicem de me: perfer, si me amas; tu enim me 20
8 haec facere voluisti. Iter igitur ita per Asiam feci, ut etiam fames — qua nihil miserius est —, quae tum erat in hac mea Asia (messis enim nulla fuerat), mihi optanda fuerit: quacumque iter feci, nulla vi, nullo iudicio, nulla contumelia, auctoritate et cohortatione per- 25 feci, ut et Graeci et cives Romani, qui frumentum compresserant, magnum numerum populis pollicerentur.

9 Idibus Februariis, quo die has litteras dedi, forum institueram agere Laodiceae Cibyraticum et Apameense, ex idibus Martiis ibidem Synnadense, Pamphylium — 30 tum Phemio dispiciam κέρας —, Lycaonium, Isauricum; ex idibus Maiis in Ciliciam, ut ibi Iunius consumatur, velim tranquille a Parthis. Quinctilis, si erit ut volumus, in itinere est per provinciam redeuntibus consumendus: venimus enim in provinciam Laodiceam Sulpicio et Mar- 35

cello consulibus pridie kalendas Sextiles, inde nos oportet decedere a. d. III. kalendas Sextiles. Primum contendam a Quinto fratre, ut se praefici patiatur, quod et illo et me invitissimo fiet; sed aliter honeste
5 fieri non potest, praesertim cum virum optimum, Pomptinum, ne nunc quidem retinere possim; rapit enim hominem Postumius Romam, fortasse etiam Postumia. Habes 13 consilia nostra. . . . .

In quo quidem, ὁδοῦ πάρεργον, L. Lucceius M. f.
10 queritur apud me per litteras summum esse periculum, ne culpa senatus his decretis res ad tabulas novas perveniat; commemorat, quid olim mali C. Iulius fecerit, cum dieculam duxerit: numquam rei publicae plus.

De ἐνδομύχῳ probo idem, quod tu, Postumiae filio, 14
15 quoniam Pontidia nugatur; sed vellem adesses. A Quinto fratre his mensibus nihil exspectaris; nam Taurus propter nives ante mensem Iunium transiri non potest. Thermum, ut rogas, creberrimis litteris fulcio. P. Valerium negat habere quidquam Deiotarus rex eumque ait a se sustentari. Cum
20 scies, Romae intercalatum sit necne, velim ad me scribas certum, quo die mysteria futura sint. Litteras tuas minus paullo exspecto, quam si Romae esses, sed tamen exspecto.

---

31. ad fam. III. 9. — Laodicea — 50 a. Chr. 20. Februar oder etwas später.

25 M. Cicero Ap. Pulchro s.

Vix tandem legi litteras dignas Ap. Claudio, 1 plenas humanitatis, officii, diligentiae. Aspectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit: nam, quas ex itinere, antequam ex Asia egressus es,
30 ad me litteras misisti, unas de legatis a me prohibitis proficisci, alteras de Appianorum aedificatione impedita, legi perinvitus; itaque conscientia meae constantis erga te voluntatis rescripsi tibi subiratus. Eis vero litteris

lectis quas Philotimo liberto meo, dedisti, cognovi intellexique in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent, ad urbem vero ut accesseris vel potius ut primum tuos videris, cognosse te ex eis, qua in te absentem fide, qua in omnibus offi- 5 ciis tuendis erga te observantia et constantia fuissem. Itaque quanti illud me aestimare putas, quod est in tuis litteris scriptum, si quid inciderit, quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parem mihi gratiam relaturum! tu vero facile facies; nihil est 10 enim, quod studio et benevolentia vel amore potius effici non possit.

2 Ego, etsi et ipse ita iudicabam et fiebam crebro a meis per litteras certior, tamen maximam laetitiam cepi ex tuis litteris de spe minime dubia et plane explorata triumphi tui, neque vero ob eam 15 causam, quo ipse facilius consequerer — nam id quidem Ἐπικούρειον est —, sed mehercule, quod tua dignitas atque amplitudo mihi est ipsa cara per se: quare, quoniam plures tu habes quam ceteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeunt fere omnes, si quid velis, 20 gratissimum mihi feceris, si ad me, simulatque adeptus eris, quod et tu confidis et ego opto, litteras miseris. Longi subsellii, ut noster Pompeius appellat, iudicatio et mora si quem tibi item unum alterumve diem abstulerit — quid enim potest amplius? —, tua tamen dignitas suum 25 locum obtinebit; sed, si me diligis, si a me diligi vis, ad me litteras, ut quam primum laetitia afficiar, mittito.

3 Et velim, reliquum quod est promissi ac muneris tui, mihi persolvas: cum ipsam cognitionem iuris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis 30 erga me muneribusque delector. Quod autem a me tale quiddam desideras, sane mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere; nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriae ponam, committere, ut neglegens in rescribendo 35

fuisse videar, praesertim cum id non modo neglegentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verum 4 haec videbimus: illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque et pro nostra non instituta, sed iam invete-
5 rata amicitia cures enitare, ut supplicatio nobis quam honorificentissime quam primumque decernatur. Omnino serius misi litteras, quam vellem; in quo cum difficultas navigandi fuit odiosa, tum in ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras; sed id feci adductus aucto-
10 ritate et consilio tuo, idque a me recte factum puto, quod non statim, ut appellatus imperator sim, sed aliis rebus additis aestivisque confectis litteras miserim. Haec igitur tibi erunt curae, quemadmodum ostendis, meque totum et mea et meos commendatos habebis.

---

15 **32a.** ad fam. III. 10. — Laodicea. — 50 a. Chr. April.

M. Cicero Ap. Pulchro s.

Cum est ad nos allatum de temeritate eorum, qui 1 tibi negotium facesserent, etsi graviter primo nuntio commotus sum, quod nihil tam praeter opinionem meam
20 accidere potuit, tamen, ut me collegi, cetera mihi facillima videbantur; quod et in te ipso maximam spem et in tuis magnam habebam multaque mihi veniebant in mentem, quamobrem istum laborem tibi etiam honori putarem fore; illud plane moleste tuli, quod
25 certissimum et iustissimum triumphum hoc invidorum consilio esse tibi ereptum videbam: quod tu si tanti facies, quanti ego semper iudicavi faciendum esse, facies sapienter et ages victor ex inimicorum dolore triumphum iustissimum; ego enim plane video fore
30 nervis opibus sapientia tua, vehementer ut inimicos tuos paeniteat intemperantiae suae. De me tibi sic contestans omnes deos promitto atque confirmo, me pro tua dignitate — malo enim dicere, quam pro salute — in

hac provncia, cui tu praefuisti, rogando deprecatoris, laborando propinqui, auctoritate cari hominis, ut spero, apud civitates, gravitate imperatoris suscepturum officia atque partes. Omnia volo a me et postules et exspectes: vincam meis officiis cogitationes tuas. 5

---

32 b.

2 Q. Servilius perbreves mihi a te litteras reddidit, quae mihi tamen nimis longae visae sunt; iniuriam enim mihi fieri putabam, cum rogabar. Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti te, quanti 10 Pompeium, quem unum ex omnibus facio, ut debeo, plurimi, quanti Brutum facerem — quamquam in consuetudine cotidiana perspexisti, sicuti perspicies —; sed, quoniam accidit, si quid a me praetermissum erit, com-3 missum facinus et admissum dedecus confitebor. Pomp- 15 tinus, qui a te tractatus est praestanti ac singulari fide, cuius tui beneficii sum ego testis, praestat tibi memoriam benevolentiamque, quam debet: qui cum maximis suis rebus coactus a me invitissimo decessisset, tamen, ut vidit interesse tua, conscendens iam navem Epheso 20 Laodiceam revertit. Talia te cum studia videam habiturum esse innumerabilia, plane dubitare non possum, quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit; si vero effeceris, ut censores creentur, et si ita gesseris censuram, ut et debes et potes, non tibi solum, sed tuis 25 omnibus video in perpetuum summo te praesidio futurum.

Illud pugna et enitere, ne quid nobis temporis prorogetur, ut, cum hic tibi satisfecerimus, istic quoque 4 nostram in te benevolentiam navare possimus. Quae de hominum atque ordinum omnium erga te studiis scribis 30 ad me, minime mihi miranda et maxime iucunda acciderunt, eademque ad me perscripta sunt a familiaribus

meis: itaque capio magnam voluptatem, cum tibi, cuius mihi amicitia non solum ampla, sed etiam iucunda est, ea tribui, quae debeantur, tum vero remanere etiam nunc in civitate nostra studia prope omnium consensu erga 5 fortes et industrios viros, quae mihi ipsi una semper tributa merces est laborum et vigiliarum mearum.

Illud vero mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse in eo adulescente, cuius ego salutem duobus capitis iudiciis summa contentione defendi, ut 10 tuis inimicitiis suscipiendis oblivisceretur prorsus omnium fortunarum ac rationum suarum, praesertim cum tu omnibus vel ornamentis vel praesidiis redundares, ipsi, ut levissime dicam, multa deessent. Cuius sermo stultus et puerilis erat iam ante ad me a M. Caelio, familiari 15 nostro, perscriptus; de quo item sermone multa scripta sunt abs te. Ego autem citius cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem coniunctionem diremissem, quam novam conciliassem; neque enim de meo erga te studio dubitare debes, neque id est obscurum cuiquam 20 in provincia nec Romae fuit. (5)

Sed tamen significatur in tuis litteriis suspicio quaedam et dubitatio tua, de qua alienum tempus est mihi tecum expostulandi, purgandi autem mei necessarium. Ubi enim ego cuiquam legationi fui impedi- 25 mento, quo minus Romam ad laudem tuam mitteretur? aut in quo potui, si te palam odissem, minus, quod tibi obesset, facere, si clam, magis aperte inimicus esse? Quod si essem ea perfidia, qua sunt ei, qui in nos haec conferunt, tamen ea stultitia certe non fuissem, ut aut 30 in obscuro odio apertas inimicitias aut, in quo tibi nihil nocerem, summam ostenderem voluntatem nocendi. Ad me adire quosdam memini, nimirum ex Epicteto, qui dicerent nimis magnos sumptus legatis decerni: quibus ego non tam imperavi quam censui sumptus le- 35 gatis quam maxime ad legem Corneliam decernendos, (6)

atque in eo ipso me non perseverasse testes sunt rationes civitatum, in quibus, quantum quaeque voluit, legatis
7 tuis datum induxit; te autem quibus mendaciis homines levissimi onerarunt! non modo sublatos sumptus, sed etiam a procuratoribus eorum, qui iam profecti essent, 5 repetitos et ablatos, eamque causam multis omnino non eundi fuisse. Quererer tecum atque expostularem, ni, ut supra scripsi, purgare me tibi hoc tuo tempore quam accusare te mallem idque putarem esse rectius. Itaque nihil de te, quod credideris; de me, quamobrem 10 non debueris credere, pauca dicam: nam, si me virum bonum, si dignum iis studiis eaque doctrina cui me a pueritia dedi, si satis magni animi, non minimi consilii in maximis rebus perspectum habes, nihil in me non modo perfidiosum et insidiosum et fallax in ami- 15 citia, sed ne humile quidem aut ieiunum debes
8 agnoscere; sin autem me astutum et occultum libet fingere, quid est, quod minus cadere in eiusmodi naturam possit quam aut florentissimi hominis aspernari benevolentiam aut eius existimationem oppugnare in pro- 20 vincia; cuius laudem domi defenderis, aut in ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis, aut id eligere ad perfidiam, quod ad iudicandum odium apertissimum sit, ad nocendum levissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, cum te ex 25 fratre meo ne tunc quidem, cum tibi prope necesse esset eas agere partes, inimicum mihi fuissse cognossem? Cum vero reditum nostrum in gratiam uterque expetisset, quid in consulatu tuo frustra mecum egisti, quod me aut facere aut sentire voluisses? quid mihi mandasti, cum te 30 Puteolis prosequerer, in quo non exspectationem tuam
9 diligentia mea vicerim? Quod si id est maxime astuti, omnia ad suam utilitatem referre, quid mihi tandem erat utilius, quid commodis meis aptius quam hominis nobilissimi atque honoratissimi coniunctio, cuius opes inge- 35

nium liberi affines propinqui mihi magno vel ornamento vel praesidio esse possent? quae tamen ego omnia in expetenda amicitia tua non astutia quadam, sed aliqua potius sapientia secutus sum.

5 Quid? illa vincula, quibus quidem libentissime astringor, quanta sunt! studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitae atque victus, sermonis societas, litterae interiores. Atque haec domestica: quid illa tandem popularia? reditus illustris in gra-
10 tiam, in quo ne per imprudentiam quidem errari potest sine suspicione perfidiae, amplissimi sacerdotii collegium, in quo non modo amicitiam violari apud maiores nostros fas non erat, sed ne cooptari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus.
15 Quae ut omittam tam multa atque tanta, quis umquam 10 tanti quemquam fecit aut facere potuit aut debuit, quanti ego Cn. Pompeium, socerum tuae filiae? Etenim, si merita valent, patriam liberos salutem dignitatem, memet ipsum mihi per illum restitutum
20 puto; si consuetudinis iucunditas, quae fuit umquam amicitia consularium in nostra civitate coniunctior? si illa amoris atque officii signa, quid mihi ille non commisit? quid non mecum communicavit? quid de se in senatu, cum ipse abesset, per quemquam agi maluit?
25 quibus ille me rebus non ornatum esse voluit amplissime? qua denique ille facilitate, qua humanitate tulit contentionem meam pro Milone adversante interdum actionibus suis? quo studio providit, ne quae me illius temporis invidia attingeret, cum me consilio, cum auctoritate, cum
30 armis denique texit suis? Quibus quidem temporibus haec in eo gravitas, haec animi altitudo fuit, non modo ut Phrygi alicui aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti, sed ne summorum quidem hominum malevolis de me sermonibus crederet. Huius igitur filius cum sit gener
35 tuus cumque praeter hanc coniunctionem affinitatis,

quam sis Cn. Pompeio carus quamque iucundus, intellegam, quo tandem animo in te esse debeo? cum praesertim eas ad me litteras is miserit, quibus, etiamsi tibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen totumque me ad eius viri ita de me meriti voluntatem nutum- 5 que converterem.

11 Sed haec hactenus; pluribus enim etiam fortasse verbis, quam necesse fuit, scripta sunt: nunc ea, quae a me profecta quaeque instituta sunt, cognosce. - atque haec 10 agimus et agemus magis pro dignitate quam pro periculo tuo; te enim, ut spero, propediem censorem audiemus, cuius magistratus officia, quae sunt maximi animi summique consilii, tibi diligentius et accuratius quam haec, quae nos de te agimus, cogitanda esse censeo. 15

---

33. ad fam. XV. 5. — Rom. — 50 a. Chr. Ende April oder Anfang Mai.

M. Cato s. d. M. Ciceroni imp.

1 Quod et res publica me et nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem innocentiam diligentiam 20 cognitam in maximis rebus domi togati, armati foris pari industria administrari gaudeam: itaque, quod pro meo iudicio facere potui, ut innocentia consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri 25 voluntatem sententia mea et decreto laudarem, feci.
2 Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuito, sed summa tua ratione et continentia rei publicae provisum est, dis immortalibus gratulari nos quam tibi referre acceptum mavis, gaudeo: quod si triumphi prae- 30 rogativam putas supplicationem et idcirco casum potius quam te laudari mavis, neque supplicationem sequitur

semper triumphus, et triumpho multo clarius est senatum iudicare potius mansuetudine et innocentia imperatoris provinciam quam vi militum aut benignitate deorum retentam atque conservatam esse, quod ego mea sententia censebam. Atque haec ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi, ut, quod maxime volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam me et voluisse de tua maiestate, quod amplissimum sim arbitratus, et quod tu maluisti factum esse gaudere. Vale et nos dilige et instituto itinere severitatem diligentiamque sociis et rei publicae praesta.

---

34. ad fam. II. 13. — Laodicea. — 50 a. Chr. 1.—7. Mai.

M. Cicero imp. s. d. M. Caelio aedili cur.

Raras tuas quidem — fortasse enim non perferuntur —, sed suaves accipio litteras, vel quas proxime acceperam, quam prudentes! quam multi et officii et consilii! etsi omnia sic constitueram mihi agenda, ut tu admonebas, tamen confirmantur nostra consilia, cum sentimus prudentibus fideliterque suadentibus idem videri.

Ego Appium — ut saepe tecum locutus sum — valde diligo meque ab eo diligi statim coeptum esse, ut simultatem deposuimus, sensi; nam et honorificus in me consul fuit et suavis amicus et studiosus studiorum etiam meorum; mea vero officia ei non defuisse tu es testis, cui iam κωμικὸς μάρτυς, ut opinor, accedit Phania, et mehercule etiam pluris eum feci, quod te amari ab eo sensi. Iam me Pompei totum esse scis; Brutum a me amari intellegis: quid est causae, cur mihi non in optatis sit complecti hominem florentem aetate opibus honoribus ingenio liberis propinquis affinibus amicis, collegam meum praesertim et in ipsa collegii laude et scientia studiosum mei? haec eo pluribus scripsi, quod ⟨non⟩nihil

significabant tuae litterae subdubitare te, qua essem erga illum voluntate.

Credo te audisse aliquid: falsum est, mihi crede, si quid audisti. Genus institutorum et rationum mearum dissimilitudinem nonnullam habet cum illius ad- 5 ministratione provinciae: ex eo quidam suspicati fortasse sunt animorum contentione, non opinionum dissensione me ab eo discrepare; nihil autem feci umquam neque dixi, quod contra illius existimationem esse vellem; post hoc negotium autem et temeritatem nostri Dola- 10 bellae deprecatorem me pro illius periculo praebeo.

3 Erat in eadem epistula „veternus civitatis“: gaudebam sane et congelasse nostrum amicum laetabar otio. Extrema pagella pupugit me tuo chirographo. Quid ais? Caesarem nunc defendit Curio? quis hoc putarat — praeter 15 me? nam, ita vivam, putavi. Di immortales! quam ego risum nostrum desidero!

Mihi erat in animo, quoniam iurisdictionem confeceram, civitates locupletaram, publicanis etiam superioris lustri reliqua sine sociorum ulla querela conservaram, 20 privatis, summis infimis, fueram iucundus, proficisci in Ciliciam nonis Maiis et, cum primum aestiva attigissem militemque collocassem, decedere ex senatus consulto: cupio te aedilem videre miroque desiderio me urbs afficit et omnes mei tuque in primis. 25

---

35. ad fam. III. 12. — Sida. — 50 a. Chr. 3. oder 4. August.

M. Cicero Ap. Pulchro s.

1 Gratulabor tibi prius — ita enim rerum ordo postulat —, deinde ad me convertar. Ego vero vehemeter gratulor de iudicio ambitus, neque id, quod 30 nemini dubium fuit, absolutum esse te, sed illud, quod, quo melior civis, quo vir clarior, quo fortior amicus es quoque plura virtutis industriae ornamenta in te sunt,

eo mirandum est magis, nullam ne in tabellae quidem latebra fuisse absconditam malevolentiam, quae te impugnare auderet: non horum temporum, non horum hominum atque morum negotium; nihil iam sum pridem
5 admiratus magis.

De me autem, suscipe paullisper meas partes et eum 2 te esse finge, qui sum ego: si facile inveneris, quid dicas, noli ignoscere haesitationi meae. Ego vero velim mihi Tulliaeque meae, sicut tu amicissime et suavissime
10 optas, prospere evenire ea, quae me insciente facta sunt a meis; sed ita cecidisse, ut agerentur eo tempore! — spero omnino cum aliqua felicitate et opto, verumtamen plus me in hac spe tua sapientia et humanitas consolatur quam opportunitas temporis: itaque, quemadmodum
15 expediam exitum huius institutae orationis, non reperio: neque enim tristius dicere quidquam debeo ea de re, quam tu ipse ominibus optimis prosequeris, neque non me tamen mordet aliquid. In quo unum non vereor, ne tu parum perspicias ea, quae gesta sunt, ab aliis esse
20 gesta, quibus ego ita mandaram, ut, cum tam longe afuturus essem, ad me ne referrent, agerent quod probassent. In hoc autem mihi illud occurrit: „quid tu igitur, si 3 affuisses?“ Rem probassem: de tempore, nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me iam-
25 dudum laborantem, quomodo ea tuear, quae mihi tuenda sunt, et te non offendam: leva me igitur hoc onere; numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem. Sic habeto tamen: nisi iam tunc omnia negotia cum summa tua dignitate diligentissime confecissem, tametsi
30 nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse, tamen hac mihi affinitate nuntiata non maiore equidem studio, sed acrius apertius significantius dignitatem tuam defendissem.

Decedenti mihi et iam imperio annuo terminato 4
35 ante d. III. nonas Sext., cum ad Sidam navi accederem

et mecum Q. Servilius esset, litterae a meis sunt redditae: dixi statim Servilio — etenim videbatur esse commotus —, ut omnia a me maiora exspectaret; quid multa? benevolentior tibi, quam fui, nihilo sum factus, diligentior ad declarandam benevolentiam multo; nam, ut vetus 5 nostra simultas antea stimulabat me, ut caverem, ne cui suspicionem ficte reconciliatae gratiae darem, sic affinitas nova nunc curam mihi affert cavendi, ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur.

36. ad fam. XV. 6. — Cilicia. — 50 a. Chr. Sommer. 10

M. Cicero s. d. M. Catoni.

1 „Laetus sum laudari me", inquit Hector, opinor apud Naevium, „abs te, pater, a laudato viro"; ea est enim profecto iucunda laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ego vero vel gratulatione 15 litterarum tuarum vel testimoniis sententiae dictae nihil est quod me non assecutum putem, idque mihi cum amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitiae dedisse, quod liquido veritati dares. Et, si non modo omnes, verum etiam multi Catones essent in civi- 20 tate nostra, in qua unum exstitisse mirabile est, quem ego currum aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? nam ad meum sensum et ad illud sincerum ac subtile iudicium nihil potest esse laudabilius quam ea tua oratio, quae est ad me perscripta a meis necessariis. 25
2 Sed causam meae voluntatis — non enim dicam cupiditatis — exposui tibi superioribus litteris, quae etiamsi parum iusta tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos, sed tamen, si deferatur a senatu, minime aspernandus esse videatur; 30 spero autem illum ordinem pro meis ob rem publicam susceptis laboribus me non indignum honore, usitato

praesertim, existimaturum. Quod si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissime scribis, ut, cum tuo iudicio, quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris, si id, quod maluero, acciderit, gaudeas: sic enim fecisse
5 te et sensisse et scripsisse video, resque ipsa declarat tibi illum honorem nostrum supplicationis iucundum fuisse, quod scribendo affuisti; haec enim senatus consulta non ignoro ab amicissimis eius, cuius honor agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam
10 re publica meliore, quam timeo!

---

37. ad fam. XVI. 4. — Leucas. — 50 a. Chr. 7. November.

Tullius Tironi suo sal. plur. dic. et Cicero et Q. frater et Q. f.

Varie sum affectus tuis litteris: valde priore pagina 1
15 perturbatus, paullum altera recreatus: quare nunc quidem non dubito, quin, quoad plane valeas, te neque navigationi neque viae committas: satis te mature videro, si plane confirmatum videro. De medico et tu bene existimari scribis et ego sic audio; sed plane cura-
20 tiones eius non probo; ius enim dandum tibi non fuit, cum *κακοστόμαχος* esses; sed tamen et ad illum scripsi accurate et ad Lysonem. Ad Curium vero, suavissimum 2 hominem et summi officii summaeque humanitatis, multa scripsi, in eis etiam, ut, si tibi videretur, te ad se trafer-
25 ret; Lyso enim noster vereor ne neglegentior sit: primum, quia omnes Graeci; deinde quod, cum a me litteras acceptisset, mihi nullas remisit; sed eum tu laudas: tu igitur, quid faciendum sit, iudicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumptu ne parcas ulla in re, quod ad valetudi-
30 nem opus sit: scripsi ad Curium, quod dixisses, daret; medico ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica forensia, 3

urbana provincialia, in re privata in publica, in studiis in litteris nostris: omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Ego puto te bellissime, si recte erit, cum quaestore Mescinio decursurum: non inhumanus est teque, ut mihi visus est, diligit. Et, cum valetudini tuae diligen- 5 tissime consulueris, tum, mi Tiro, consulito navigationi: nulla in re iam te festinare volo; nihil laboro nisi ut salvus sis.

4 Sic habeto, mi Tiro, neminem esse, qui me amet, quin idem te amet: cum tua et mea maxime interest te 10 valere, tum multis est curae. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, numquam te confimare potuisti: nunc te nihil impedit; omnia depone, corpori servi. Quantam diligentiam in valetudinem tuam contuleris, tanti me fieri a te iudicabo. Vale, mi Tiro, vale, vale et salve. 15 Lepta tibi salutem dicit et omnes. Vale. VII. id. Nov. Leucade.

---

38. ad Att. VII. 3. — Trebulanum. — 50 a. Chr. 9. Dezember.

Cicero Attico sal.

1 A. d. VIII. idus Decembr. Aeculanum veni et ibi 20 tuas litteras legi, quas Philotimus mihi reddidit; e quibus hanc primo aspectu voluptatem cepi, quod erant a te ipso scriptae, deinde earum accuratissima diligentia sum mirum in modum delectatus.

Ac primum illud, in quo te Dicaearcho assentiri 25 negas: etsi cupidissime expeditum a me est et approbante te, ne diutius anno in provincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum; sic enim scito, verbum in senatu factum esse numquam de ullo nostrum, qui provincias obtinuimus, quo in eis diutius quam ex senatus 30 consulto maneremus, ut iam ne istius quidem rei culpam sustineam, quod minus diu fuerim in provincia, quam 2 fortasse fuerit utile. Sed „quid si hoc melius?“ op-

portune dici videtur, ut in hoc ipso: sive enim ad concordiam res adduci potest sive ad bonorum victoriam, utriusvis rei me aut adiutorem velim esse aut certe non expertem; sin vincuntur boni, ubicumque essem, una cum
5 eis victus essem: quare celeritas nostri reditus ἀμεταμέλητος debet esse. Quod si ista nobis cogitatio de triumpho iniecta non esset, quam tu quoque approbas, ne tu haud multum requireres illum virum, qui in sexto libro informatus est — quid enim tibi
10 faciam, qui illos libros devorasti? —: quin nunc ipsum non dubitabo rem tantam abicere, si id erit rectius; utrumque vero simul agi non potest, et de triumpho ambitiose et de re publica libere. Sed ne dubitaris, quin, quod honestius, id mihi futurum sit antiquius:
15 nam, quod putas utilius esse, vel mihi quo tutius sit, 3 vel etiam ut rei publicae prodesse possim, me esse cum imperio, id coram considerabimus quale sit; habet enim res deliberationem, etsi ex parte magna tibi assentio. De animo autem meo erga rem publicam bene facis
20 quod non dubitas, et illud prope iudicas, nequaquam satis pro meis officiis, pro ipsius in alios effusione illum in me liberalem fuisse, eiusque rei causam vere explicas, et eis, quae de Fabio Caninioque acta scribis, valde consentiunt; quae si secus essent totumque se ille in me
25 profudisset, tamen illa, quam scribis, custos urbis me praeclarae inscriptionis memorem esse cogeret nec mihi concederet, ut imitarer Volcatium aut Servium, quibus tu es contentus, sed aliquid nos vellet nobis dignum et sentire et defendere; quod quidem agerem, si liceret, alio
30 modo ac nunc agendum est.

De sua potentia dimicant homines hoc tempore 4 periculo civitatis: nam, si res publica defenditur, cur ea consule illo ipso defensa non est? cur ego, in cuius causa rei publicae salus consistebat, defensus postero
35 anno non sum? cur imperium illi aut cur illo modo

prorogatum est? cur tanto opere pugnatum est, ut de eius absentis ratione habenda decem tribuni pl. ferrent? his ille rebus ita convaluit, ut nunc in uno civi spes ad resistendum sit, qui mallem tantas ei vires non dedisset,
5 quam nunc tam valenti resisteret. Sed quoniam res eo 5 deducta est, non quaeram, ut scribis:

ποῦ σκάφος τὸ τῶν Ἀτρειδῶν;

mihi *σκάφος* unum erit, quod a Pompeio gubernabitur. Illud ipsum, quod ais, „quid fiet, cum erit dictum DIC M. TVLLI?“ —: *σύντομα·* CN. POMPEIO ASSENTIOR; 10 ipsum tamen Pompeium separatim ad concordiam hortabor; sic enim sentio, maximo in periculo rem esse. Vos scilicet plura, qui in urbe estis; verumtamen hoc video: cum homine audacissimo paratissimoque negotium esse, omnes damnatos, omnes ignominia affec- 15 tos, omnes damnatione ignominiaque dignos illinc facere, omnem fere iuventutem, omnem illam urbanam ac perditam plebem, tribunos valentes addito Q. Cassio, omnes qui aere alieno premuntur, quos plures esse intellego quam putaram — causam solum illa causa non habet, ceteris 20 rebus abundat —, hic omnia facere omnes, ne armis decernatur, quorum exitus semper incerti, nunc vero etiam in alteram partem magis timendi.

Bibulus de provincia decessit, Veientonem praefecit; in decedendo erit, ut audio, tardior: quem cum ornavit 25 Cato, declaravit iis se solis non invidere, quibus nihil aut non multum ad dignitatem posset accedere.

6 Nunc — fere enim respondi tuis litteris de re publica, et eis, quas in suburbano, et eis, quas postea scripsisti — ad privata venio. Unum etiam, de 30 Caelio: tantum abest, ut meam ille sententiam moveat, ut valde ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, paenitendum putem. Sed quid est, quod ei vici Lucceii
7 sint addicti? hoc te praetermisisse miror. De Philo-

timo faciam equidem, ut mones; sed ego mihi ab illo non rationes exspectabam, quas tibi edidit, verum id reliquum, quod ipse in Tusculano me referre in commentarium mea manu voluit, quodque idem in
5 Aasi mihi sua manu scriptum dedit: id si praestaret, quantum mihi aeris alieni esse tibi edidit, tantum et plus etiam ipse mihi deberet. Sed in hoc genere, si modo per rem publicam licebit, non accusabimur posthac, neque hercule antea neglegentes fuimus, sed amicorum
10 multitudine occupati. Ergo utemur, ut polliceris, et opera et consilio tuo, nec tibi erimus, ut spero, in eo molesti. De serpirastris cohortis meae nihil est quod 8 doleas; ipsi enim se collegerunt admiratione integritatis meae. Sed me moverat nemo magis quam is, quem tu
15 neminem putas: idem et initio fuerat et nunc est egregius; sed in ipsa decessione significavit sperasse se aliquid et id, quod animum induxerat, paullisper non tenuit, sed cito ad se rediit meisque honorificentissimis erga se officiis victus pluris ea duxit quam omnem pecuniam.

20 Ego a Curio tabulas accepi, quas mecum porto. 9 Hortensii legata cognovi: nunc aveo scire, quid hominis sit et quarum rerum auctionem instituat; nescio enim, cur, cum portam Flumentanam Caelius occuparet, ego Puteolos non meos faciam. Venio ad Piraeea, in quo 10
25 magis reprehendendus sum, quod homo Romanus Piraeea scripserim, non Piraeeum — sic enim omnes nostri locuti sunt —, quam quod in addiderim; non enim hoc ut oppido praeposui, sed ut loco, et tamen Dionysius noster et, qui est nobiscum, Nicias Cous noenu rebatur oppidum
30 esse Piraeea. Sed de eo videro. Nostrum quidem si est peccatum, in eo est, quod non ut de oppido locutus sum, sed ut de loco, secutusque sum, non dico Caecilium:

mane ut ex portu in Piraeeum

— malus enim auctor Latinitatis est —, sed Terentium,

cuius fabellae propter elegantiam sermonis putabantur a C. Laelio scribi:

heri aliquot adulescentuli coimus in Piraeeum,

et idem:

mercator hoc addebat, captam e Sunio; 5

quod si δήμους oppida volumus esse, tam est oppidum Sunium quam Piraeeus. Sed, quoniam grammaticus es, si hoc mihi ζήτημα persolveris, magna me molestia liberaris.

11 Ille mihi litteras blandas mittit; facit idem pro eo 10 Balbus: mihi certum est ab honestissima sententia digitum nusquam; sed scis, illi reliquum quantum sit: putasne igitur verendum esse, ne aut obiciat id nobis aliquis, si languidius, aut repetat, si fortius? quid ad haec reperis? „Solvamus“ inquis. Age, a Caelio mutuabimur. Hoc 15 tu tamen consideres velim; puto enim, in senatu si quando praeclare pro re publica dixero, Tartessium istum tuum mihi exeunti „iube sodes nummos curari.“

12 Quid superest? — etiam: gener est suavis mihi, Tulliae, Terentiae. Quantumvis vel ingenii vel humani- 20 tatis: satis est; reliqua, quae nosti, ferenda; scis enim, quos aperuerimus: qui omnes praeter eum, de quo per te egimus, rem me facere rentur; ipsis enim expensum nemo ferret. Sed haec coram, nam multi sermonis sunt. Tironis reficiendi spes est in M'. Curio, cui ego scripsi 25 tibi eum gratissimum facturum. Dat. v. id. Decembr. a Pontio ex Trebulano.

II. Buch.

Cicero während des Bürgerkrieges.

49 a. Chr.

39. ad Att. VII. 11. — Auf der Reise nach Campanien. — 49 a. Chr.
18. auf 19. Januar.

Cicero Attico sal.

Quaeso, quid hoc est? aut quid agitur? mihi enim 1
tenebrae sunt: „Cingulum" inquit „nos tenemus, Anconem
5 amisimus; Labienus discessit a Caesare." Utrum de
imperatore populi Romani an de Hannibale loquimur?
O hominem amentem et miserum, qui ne umbram
quidem umquam *τοῦ καλοῦ* viderit! Atque haec ait
omnia facere se dignitatis causa: ubi est autem dignitas,
10 nisi ubi honestas? num honestum igitur habere exercitum
nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo
facilior sit aditus ad patriam? *χρεῶν ἀποκοπάς*, *φυγάδων
καθόδους*, sexcenta alia scelera moliri,

τὴν θεῶν μεγίστην ὥστ' ἔχειν τυραννίδα —?

15 Sibi habeat suam fortunam! unam mehercule tecum
apricationem in illo lucrativo tuo sole malim quam
omnia istiusmodi regna, vel potius mori miliens quam
semel istiusmodi quidquam cogitare. „Quid, si tu velis?" 2
inquis. Age, quis est, cui velle non liceat? sed ego hoc
20 ipsum velle miserius esse duco quam in crucem tolli:
una res est ea miserior, adipisci, quod ita volueris.
Sed haec hactenus; libenter enim in his molestiis *ἐν-
σχολάζω τόσον*.

Redeamus ad nostrum. Per fortunas! quale tibi 3
25 consilium Pompei videtur — hoc, quaero, quod
urbem reliquerit —? ego enim *ἀπορῶ*. Tum nihil ab-
surdius. Urbem tu relinquas? ergo idem, si Galli veni-

rent. „Non est“ inquit „in parietibus res publica.“ At in aris et focis. „Fecit Themistocles.“ Fluctum enim totius barbariae ferre urbs una non poterat. At idem Pericles non fecit annum fere post quinquagesimum, cum praeter moenia nihil teneret; nostri olim urbe reli- 5 qua capta arcem tamen retinuerunt:

οὕτω που τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν.

4 Rursus autem ex dolore municipali sermonibusque eorum, quos convenio, videtur hoc consilium exitum habiturum: mira hominum querela est — nescio, isti- 10 cine, sed facies, ut sciam —, sine magistratibus urbem esse, sine senatu; fugiens denique Pompeius mirabiliter homines movet: quid quaeris? alia causa facta est: nihil iam concedendum putant Caesari. Haec tu mihi explica qualia sint. 15

5 Ego negotio praesum non turbulento; vult enim me Pompeius esse, quem tota haec et Campana maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem dilectus et summa negotii deferatur; itaque vagus esse cogitabam. Te puto iam videre, quae sit ὁρμὴ Caesaris, qui populus, qui 20 totius negotii status: ea velim scribas ad me, et quidem, quoniam mutabilia sunt, quam saepissime; acquiesco enim et scribens ad te et legens tua.

---

40. ad Att. VII. 13 a. — Minturnae. — 49 a. Chr. 23. Januar.

Cicero Attico sal. 25

1 De Vennonianis rebus tibi assentior. Labienum ἥρωα iudico: facinus iamdiu nullum civile praeclarius, qui, ut aliud nihil, hoc tamen profecit: dedit illi dolorem; sed etiam ad summam profectum aliquid puto. Amo etiam Pisonem, cuius iudicium de genero suspicor visum 30 iri grave. Quamquam genus belli quod sit vides: ita

civile est, ut non ex civium dissensione, sed ex unius perditi civis audacia natum sit; is autem valet exercitu, tenet multos spe et promissis, omnia omnium concupivit. Huic tradita urbs est nuda praesidio, referta 5 copiis: quid est, quod ab eo non metuas, qui illa templa et tecta non patriam, sed praedam putet? quid autem sit acturus aut quomodo, nescio, sine senatu, sine magistratibus: ne simulare quidem poterit quidquam πολιτικῶς. Nos autem ubi exsurgere poterimus aut quando? 10 quorum dux quam ἀστρατήγητος, tu quoque animadvertis, cui ne Picena quidem nota fuerint; quam autem sine consilio, res testis: ut enim alia omittam decem annorum peccata, quae condicio non huic fugae praestitit? nec vero nunc quid cogitet scio, ac non desino 2 15 per litteras sciscitari. Nihil esse timidius constat, nihil perturbatius; itaque nec praesidium, cuius parandi causa ad urbem retentus est, nec locum ac sedem praesidii ullam video: spes omnis in duabus insidiose retentis, paene alienis legionibus; nam dilectus adhuc quidem 20 invitorum est et a pugnando abhorrentium, condicionum autem amissum tempus est. Quid futurum sit, non video; commissum quidem a nobis certe est sive a nostro duce, ut e portu sine gubernaculis egressi tempestati nos traderemus.

25 Itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam: 3 nam mihi interdum amandandi videntur in Graeciam; de Tullia autem et Terentia, cum mihi barbarorum adventus proponitur, omnia timeo, cum autem Dolabellae venit in mentem, paullum respiro. Sed velim consideres, 30 quid faciendum putes: primum πρὸς τὸ ἀσφαλές — aliter enim mihi de illis ac de me ipso consulendum est —, deinde ad opiniones, ne reprehendamur, quod eas Romae velimus esse in communi bonorum fuga. Quin etiam tibi et Peducaeo — scripsit enim ad me —, 35 quid faciatis, videndum est; is enim splendor est

vestrum, ut eadem postulentur a vobis, quae ab amplissimis civibus. Sed de hoc tu videbis, quippe cum de
4 me ipso ac de meis te considerare velim. Reliquum est, ut et quid agatur, quoad poteris, explores scribasque ad me et quid ipse coniectura assequare, quod etiam a te 5 magis exspecto, nam acta omnibus nuntiantibus a te exspecto futura: *μάντις δ' ἄριστος* —. Loquacitati ignosces, quae et me levat ad te quidem scribentem et elicit tuas litteras.

---

41. ad Att. VII. 15. — Capua. — 49 a. Chr. 26. Januar. 10

Cicero Attico sal.

1 Ut ab urbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te litterarum darem, non quo haberem magno opere, quod scriberem, sed ut loquerer tecum absens, quo mihi, cum coram id non licet, nihil est 15 iucundius.

2 Capuam cum venissem a. d. VI. kal., pridie quam has litteras dedi, consules conveni multosque nostri ordinis: omnes cupiebant Caesarem abductis praesidiis stare condicionibus eis, quas tulisset; uni Favonio leges 20 ab illo nobis imponi non placebat, sed is haud auditus in consilio. Cato enim ipse iam servire quam pugnare mavult; sed tamen ait in senatu se adesse velle, cum de condicionibus agatur, si Caesar adductus sit, ut praesidia deducat: ita, quod maxime opus est, in Siciliam ire non 25 curat, quod metuo ne obsit, in senatu esse vult; Postumius autem, de quo nominatim senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret Furfanioque succederet, negat se sine Catone iturum, et suam in senatu operam auctoritatemque quam magni aestimat. Ita res ad Fannium 30
3 pervenit: is cum imperio in Siciliam praemittitur. In disputationibus nostris summa varietas est: plerique negant Caesarem in condicione mansurum postulata-

que haec ab eo interposita esse, quo minus, quod opus esset ad bellum, a nobis pararetur; ego autem eum puto facturum, ut praesidia deducat; vicerit enim, si consul factus erit, et minore scelere vicerit, quam quo ingressus 5 est. Sed accipienda plaga est; sumus enim flagitiose imparati cum a militibus tum a pecunia, quam quidem omnem non modo privatam, quae in urbe est, sed etiam publicam, quae in aerario est, illi reliquimus. Pompeius ad leginones Appianas est profectus; Labienum secum 10 habet. Ego tuas opiniones de his rebus exspecto. Formias me continuo recipere cogitabam.

---

42. ad Att. VII. 24. — Formianum. — 49 a. Chr. 10. Februar.

Cicero Attico sal.

Philotimi litterae me quidem non nimis, sed eos, 15 qui in his locis erant, admodum delectarunt: ecce postridie Cassio litterae Capua a Lucretio familiari eius, Nigidium a Domitio Capuam venisse, eum dicere Vibullium cum paucis militibus e Piceno currere ad Gnaeum, confestim insequi Caesarem, Domitium non habere militum III. 20 milia; idem scripsit Capua consules discessisse. Non dubito, quin Gnaeus in fuga sit, modo effugiat: ego a consilio fugiendi, ut tu censes, absum.

---

43. ad Att. VIII. 11 a. — Luceria. — 49 a. Chr. 10. Februar.

Cn. Magnus procos. s. d. M. Ciceroni imp.

25 Q. Fabius ad me venit a. d. IIII. idus Febr. Is nuntiat L. Domitium cum suis cohortibus XII. et cum cohortibus XIIII., quas Vibullius adduxit, ad me iter habere; habuisse in animo proficisci Corfinio a. d. V. idus

Febr.: C. Hirrum cum v. cohortibus subsequi. Censeo, ad nos Luceriam venias; nam te hic tutissime puto fore.

44. ad Att. VIII. 12 b. — Luceria. — 49 a. Chr. 11. od. 12. Februar.

Cn. Magnus procos. s. d. L. Domitio procos. 5

1 Valde miror te ad me nihil scribere et potius ab aliis quam a te de re publica me certiorem fieri. Nos disiecta manu pares adversario esse non possumus: contractis nostris copiis spero nos et rei publicae et communi saluti prodesse posse. Quamobrem, cum constitu- 10 isses, ut Vibullius mihi scripserat, a. d. v. id. Febr. Corfinio proficisci cum exercitu et ad me venire, miror, quid causae fuerit, quare consilium mutaris: nam illa causa, quam mihi Vibullius scribit, levis est, te propterea moratum esse, quod audieris Caesarem Firmo progressum 15 in Castrum Truentinum venisse; quanto enim magis appropinquare adversarius coepit, eo tibi celerius agendum erat, ut te mecum coniungeres, priusquam Caesar aut tuum iter impedire aut me abs te excludere posset. 2 Quamobrem etiam atque etiam te rogo et hortor, id 20 quod non destiti superioribus litteris a te petere, ut primo quoque die Luceriam ad⟨me⟩venires, antequam copiae, quas instituit Caesar contrahere, in unum locum coactae vos a nobis distrahant; sed, si erunt, qui te impediant, ut villas suas servent, aequum est me a te 25 impetrare, ut cohortes, quae ex Piceno et Camerino venerunt, quae fortunas suas reliquerunt, ad me missum facias.

45. ad Att. VIII. 11 b. — Formianum. — 49 a. Chr. 15. Februar.

M. Cicero imp. s. d. Cn. Magno procos. 30

1 A. d. xv. kalend. Martias Formiis accepi tuas litteras, ex quibus ea, quae in agro Piceno gesta erant,

cognovi commodiora esse multo, quam ut erat nobis nuntiatum, Vibulliique virtutem industriamque libenter agnovi. Nos adhuc in ea ora, ubi praepositi sumus, ita fuimus, ut navem paratam haberemus; ea enim audiebamus et ea verebamur, ut, quodcumque tu consilium cepisses, id nobis persequendum putaremus. Nunc, quoniam auctoritate et consilio tuo in spe firmiore sumus, si teneri posse putas Tarracinam et oram maritimam, in ea manebo, etsi praesidia in oppidis nulla sunt; nemo enim nostri ordinis in his locis est praeter M. Eppium, quem ego Minturnis esse volui, vigilantem hominem et industrium. Nam L. Torquatum, virum fortem et cum auctoritate, Formiis non habemus, ad te profectum arbitramur. 2 Ego omnimo, ut proxime tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die, quo tu Teano Sidicino es profectus — volueras enim me cum M. Considio pro praetore illa negotia tueri —; cum eo venissem, vidi T. Ampium dilectum habere diligentissime, ab eo accipere Libonem, summa item diligentia et in illa colonia auctoritate; fui Capuae, quoad consules. Iterum, ut erat edictum a consulibus, veni Capuam ad nonas Februar.; cum fuissem triduum, recepi me Formias. 3 Nunc, quod tuum consilium aut quae ratio belli sit, ignoro: si tenendam hanc oram putas, quae et opportunitatem et dignitatem habet et egregios cives et, ut arbitror, teneri potest, opus est esse, qui praesit; sin omnia unum in locum contrahenda sunt, non dubito, quin at te statim veniam, quo mihi nihil optatius est, idque tecum, quo die ab urbe discessimus, locutus sum. Ego, si cui adhuc videor segnior fuisse, dum ne tibi videar, non laboro, et tamen, si, ut video, bellum gerendum est, confido me omnibus facile satisfacturum. M. Tullium, meum necessarium, ad te misi, cui tu, si tibi videretur, ad me litteras dares.

46. ad Att. VIII. 12c. — Luceria. — 49 a. Chr. 16. Februar.

Cn. Magnus procos. s. d. L. Domitio procos.

1 Litteras abs te M. Calenius ad me attulit a. d. XIIII. kal. Martias, in quibus litteris scribis tibi in animo esse observare Caesarem et, si secundum mare ad me ire 5 coepisset, confestim in Samnium ad me venturum, sin autem ille circum istaec loca commoraretur, te ei, si propius accessisset, resistere velle: te animo magno et forti istam rem agere existimo, sed diligentius nobis est videndum, ne distracti pares esse adversario non 10 possimus, cum ille magnas copias habeat et maiores brevi habiturus sit; non enim pro tua providentia debes illud solum animadvertere, quot in praesentia cohortes contra te habeat Caesar, sed quantas brevi tempore equitum et peditum copias contracturus sit: cui rei 15 testimonio sunt litterae, quas Bussenius ad me misit, in quibus scribit, id quod ab aliis quoque mihi scribitur, praesidia Curionem, quae in Umbria et Tuscis erant, contrahere et ad Caesarem iter facere; quae si copiae in unum locum fuerint coactae, ut pars exercitus ad Albam 20 mittatur, pars ad te accedat, ut non pugnet, sed locis suis repugnet, haerebis neque solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris, ut frumentatum eas. 2 Quamobrem te magno opere hortor, ut quam primum cum omni copia huc venias: consules constituerunt 25 idem facere. Ego M. Tuscilio ad te mandata dedi providendum esse, ne duae legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Caesaris committerentur: quamobrem nolito commoveri, si audieris me regredi, si forte Caesar ad me veniet; cavendum enim puto esse, ne im- 30 plicatus haeream; nam neque castra propter anni tempus et militum animos facere possum neque ex omnibus oppidis contrahere copias expedit, ne receptum amittam: itaque non amplius XIIII. cohortes Luceriam coëgi.

Consules praesidia omnia deducturi sunt aut in 3
Siciliam ituri: nam aut exercitum firmum habere
oportet, quo confidamus perrumpere nos posse, aut
regiones eiusmodi obtinere, e quibus repugnemus, id
5 quod neutrum nobis hoc tempore contigit, quod et
magnam partem Italiae Caesar occupavit et nos non
habemus exercitum tam amplum neque tam magnum
quam ille; itaque nobis providendum est, ut summae rei
publicae rationem habeamus. Etiam atque etiam te
10 hortor, ut cum omni copia quam primum ad me venias:
possumus etiam nunc rem publicam erigere, si communi
consilio negotium administrabimus: si distrahemur,
infirmi erimus. Mihi hoc constitutum est.

His litteris scriptis Sicca abs te mihi litteras attulit 4
15 et mandata: quod me hortare, ut istuc veniam, id me
facere non arbitror posse, quod non magno opere his
legionibus confido.

47. ad Att. VIII. 3. — Calenum. — 49 a. Chr. 18. auf 19. Februar.

Cicero Attico sal.

20 Maximis et miserrimis rebus perturbatus, cum coram 1
tecum mihi potestas deliberandi non esset, uti tamen tuo
consilio volui; deliberatio autem omnis haec est, si
Pompeius Italia cedat, quod eum facturum esse
suspicor, quid mihi agendum putes, et, quo facilius
25 consilium dare possis, quid in utramque partem mihi in
mentem veniat, explicabo brevi.

Cum merita Pompei summa erga salutem meam 2
familiaritasque, quae mihi cum eo est, tum ipsa rei publicae
causa me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius
30 consilio vel fortuna cum eius fortuna coniungenda esse
videatur. Accedit illud: si maneo et illum comitatum optimorum et clarissimorum civium desero, cadendum est in

unius potestatem, qui etsi multis rebus significat se nobis esse amicum — et, ut esset, a me est (tute scis) propter suspicionem huius impendentis tempestatis multo ante provisum —, tamen utrumque considerandum est, et quanta fides ei sit habenda et, si maxime ex- 5 ploratum sit eum nobis amicum fore, sitne viri fortis et boni civis esse in ea urbe, in qua, cum summis honoribus imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo praeditus, non futurus sit idem, eidemque subeundum periculum sit cum aliquo 10 forte dedecore, si quando Pompeius rem publicam recuperarit. In hac parte haec sunt.

3 Vide nunc, quae sint in altera: nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter, addo etiam, nihil nisi contra consilium auctoritatemque meam: 15 omitto illa vetera, quod istum in rem publicam ille aluit, auxit, armavit, ille legibus per vim et contra auspicia ferendis auctor, ille Galliae ulterioris adiunctor, ille gener, ille in adoptando P. Clodio augur, ille restituendi mei quam retinendi studiosior, ille provinciae 20 prorogator, ille absentis in omnibus adiutor, idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor rei publicae coepit, contendit, ut decem tribuni pl. ferrent, ut absentis ratio haberetur, quod idem ipse sanxit lege quadam sua, Marcoque Marcello consuli finienti provincias Gallias 25 kalendarum Martiarum die restitit — sed, ut haec omittam, quid foedius, quid perturbatius hoc ab urbe discessu sive potius turpissima nequissima fuga? quae condicio non accipienda fuit potius quam relinquenda patria? malae condiciones erant, fateor, sed num quid hoc peius? 30

4 „At recuperabit rem publicam.“ Quando? aut quid ad eam spem est parati? non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis et publica et privata adversario tradita? denique nulla causa, nullae vires, nulla sedes, quo concurrant, qui rem publicam 35

defensam velint: Apulia delecta est, inanissima pars Italiae et ab impetu huius belli remotissima; fuga et maritima opportunitas visa quaeri desperatione.

Invite cepi Capuam, non quo munus illud defugerem, sed in ea causa, in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor, bonorum autem esset aliquis, sed hebes, ut solet, et, ut ipse sensi, esset multitudo et infimus quisque propensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi, dixi ipsi me nihil suscepturum sine praesidio et sine pecunia; itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi nihil quaeri praeter fugam. Eam si nunc sequor, quonam? cum illo non; ad quem cum essem profectus, cognovi in eis locis esse Caesarem, ut tuto Luceriam venire non possem: infero mari nobis incerto cursu, hieme maxima navigandum est. Age iam, cum fratre an sine eo cum filio? an quomodo? in utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes fortunasque nostras? acrior quam in ceterorum, quod putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere populare. Age iam, has compedes, fasces, inquam, hos laureatos efferre ex Italia quam molestum est! qui autem locus erit nobis tutus, ut iam placatis utamur fluctibus, antequam ad illum venerimus? qua autem aut quo, nihil scimus. At, si restitero et fuerit nobis in hac parte locus, idem fecero, quod in Cinnae dominatione L. Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit, qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est, sed malle quam armatum ad patriae moenia accedere. Aliter Thrasybulus, et fortasse melius; sed est certa quaedam illa Mucii ratio atque sententia, est illa etiam, et, cum sit necesse, servire tempori et non amittere tempus, cum sit datum. Sed in hoc ipso habent tamen eidem fasces molestiam; sit enim nobis amicus,

quod incertum est, sed sit, deferet triumphum: non accipere periculosum ab hoc, accipere, ne periculosum sit, invidiosum ad bonos. „O rem“ inquis „difficilem et inexplicabilem!“ Atque explicanda est; quid enim fieri potest? Ac, ne me existimaris ad manendum esse pro- 5 pensiorem, quod plura in eam partem verba fecerim, potest fieri, quod fit in multis quaestionibus, ut res verbosior haec fuerit, illa verior; quamobrem, ut maxima de re aequo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim: navis et in Caieta est parata nobis et Brundisii. 10

7 Sed ecce nuntii scribente me haec ipsa noctu in Caleno, ecce litterae Caesarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu et pugnare cupiente: non puto etiam hoc Gnaeum nostrum commissurum, ut Domitium relinquat; etsi Brundisium Scipionem 15 cum cohortibus duabus praemiserat, legionem Fausto conscriptam in Siciliam sibi placere a consule duci scripserat ad consules; sed turpe Domitium deserere erit implorantem eius auxilium. Est quaedam spes, mihi quidem non magna, sed in his locis firma, Afranium 20 in Pyrenaeo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, etiam Fadium tuum transisse cum cohortibus, summa autem, Afranium cum magnis copiis adventare: id si est, in Italia fortasse manebitur; ego autem, cum esset incertum iter Caesaris, quod vel ad Capuam vel ad 25 Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompeium misi et litteras, ipse, ne quo inciderem, reverti Formias.

Haec te scire volui scripsique sedatiore animo, quam proxime scripseram, nullum meum iudicium interponens, sed exquirens tuum. 30

48. ad Att. VIII. 11 c. — Canusium. — 49. a. Chr. 20. Februar.

Cn. Magnus procos. s. d. M. Ciceroni imp.

S. v. b. e. Tuas litteras libenter legi; recognovi enim tuam pristinam virtutem etiam in salute communi. Con-
5 sules ad eum exercitum, quem in Apulia habui, venerunt. Magno opere te hortor pro tuo singulari perpetuoque studio in rem publicam, ut te ad nos conferas, ut communi consilio rei publicae afflictae opem atque auxilium feramus. Censeo, via Appia iter facias et
10 celeriter Brundisium venias.

49. ad Att. VIII. 11 d. — Formianum. — 49 a. Chr. 27. Februar.

M. Cicero imp. s. d. Cn. Magno procos.

1 Cum ad te litteras misissem, quae tibi Canusii redditae sunt, suspicionem nullam habebam te rei
15 publicae causa mare transiturum, eramque in spe magna fore, ut in Italia possemus aut concordiam constituere, qua mihi nihil utilius videbatur, aut rem publicam summa cum dignitate defendere: interim nondum meis litteris ad te perlatis ex eis mandatis, quae D. Laelio
20 ad consules dederas, certior tui consilii factus non exspectavi, dum mihi a te litterae redderentur, confestimque cum Q fratre et cum liberis nostris iter ad te in Apuliam facere coepi. 2 Cum Teanum Sidicinum venissem, C. Messius, familiaris tuus, mihi dixit aliique
25 complures Caesarem iter habere Capuam et eo ipso die mansurum esse Aeserniae: sane sum commotus, quod, si ita esset, non modo iter meum interclusum, sed me ipsum plane exceptum putabam; itaque tum Cales processi, ut ibi potissimum consisterem, dum certum nobis
30 ab Aesernia de eo, quod audieram, referretur. 3 At mihi, cum Calibus essem, affertur litterarum tuarum

exemplum, quas tu ad Lentulum consulem misisses. Eae scriptae sic erant: litteras tibi a L. Domitio a. d. XIII. kal. Martias allatas esse, earumque exemplum subscripseras, magnique interesse rei publicae scripseras omnes copias primo quoque tempore in unum locum 5 convenire, et ut praesidio quod satis esset Capuae relinqueret. His ego litteris lectis in eadem opinione fui, qua reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium esse venturum, quo mihi, cum Caesar ad oppidum castra haberet, tutum iter esse non arbitrabar. Cum 10 res in summa exspectatione esset, utrumque simul audiimus, et quae Corfinii acta essent et te iter Brundisium facere coepisse; cumque nec mihi nec fratri meo dubium esset, quin Brundisium contenderemus, a multis, qui e Samnio Apuliaque veniebant, admoniti sumus, ut 15 caveremus, ne exciperemur a Caesare, quod is in eadem loca, quae nos petebamus, profectus celerius etiam, quam nos possemus, eo quo intenderet venturus esset; quod cum ita esset, nec mihi nec fratri meo nec cuiquam amicorum placuit committere, ut temeritas nostra 20 non solum nobis, sed etiam rei publicae noceret, cum praesertim non dubitaremus, quin, si etiam tutum nobis iter fuisset, te tamen iam consequi non possemus.
4 Interim accepimus tuas litteras Canusio a. d. X. kal. Martias datas, quibus nos hortaris, ut celerius 25 Brundisium veniamus; quas cum accepissemus a. d. III. kal. Martias, non dubitabamus, quin tu iam Brundisium pervenisses, nobisque iter illud omnino interclusum videbamus neque minus nos esse captos, quam qui Corfinii fuissent; neque enim eos solos arbitrabamur 30 capi, qui in armatorum manus incidisssent, sed eos nihilo minus, qui regionibus exclusi intra praesidia atque intra arma aliena venissent.

5 Quod cum ita sit, maxime vellem primum semper tecum fuissem, quod quidem tibi ostenderam, cum a 35

me Capuam reiciebam, quod feci non vitandi oneris
causa, sed quod videbam teneri illam urbem sine exer-
citu non posse, accidere autem mihi nolebam, quod doleo
viris fortissimis accidisse; quoniam autem, tecum ut
5 essem, non contigit, utinam tui consilii certior
factus essem! nam suspicione assequi non potui, quod
omnia prius arbitratus sum fore, quam ut haec rei
publicae causa in Italia non posset duce te consistere.
Neque vero nunc consilium tuum reprehendo, sed for-
10 tunam rei publicae lugeo, nec, si ego, quid tu sis secu-
tus, non perspicio, idcirco minus existimo te nihil nisi
summa ratione fecisse. Mea quae semper fuerit 6
sententia, primum de pace vel iniqua condicione re-
tinenda, deinde de urbe — nam de Italia quidem nihil
15 mihi umquam ostenderas —, meminisse te arbitror;
sed mihi non sumo, ut meum consilium valere debuerit:
secutus sum tuum, neque id rei publicae causa, de qua
desperavi, quae et nunc afflicta est nec excitari sine
civili perniciosissimo bello potest, sed te quaerebam, tecum
20 esse cupiebam, neque eius rei facultatem, si quae erit,
praetermittam.

Ego me in hac omni causa facile intellegebam 7
pugnandi cupidis hominibus non satisfacere:
primum enim prae me tuli me nihil malle quam pacem,
25 non quin eadem timerem quae illi, sed ea bello civili
leviora ducebam; deinde suscepto bello, cum pacis con-
diciones ad te afferri a teque ad eas honorifice et large
responderi viderem, duxi meam rationem, quam tibi
facile me probaturum pro tuo in me beneficio arbitrabar:
30 memineram me esse unum, qui pro meis maximis in rem
publicam meritis supplicia miserrima et crudelissima
pertulissem, me esse unum, qui, si offendissem eius ani-
mum, cui tum, cum iam in armis essemus, consulatus
tamen alter et triumphus amplissimus deferebatur, sub-
35 icerer eisdem proeliis, ut mea persona semper ad im-

proborum civium impetus aliquid videretur habere popularе; neque haec non ego prius sum suspicatus, quam mihi palam denuntiata sunt, neque ea tam pertimui, si subeunda essent, quam declinanda putavi, si honeste
8 vitare possem. Quam brevem illius temporis, dum in 5
spe pax fuit, rationem nostram vides, reliqui facultatem res ademit. Eis autem, quibus non satisfacio, facile respondeo; neque enim ego amicior C. Caesari umquam fui quam illi, neque illi amiciores rei publicae quam ego: hoc inter me et illos interest, quod, cum et 10
illi cives optimi sint et ego ab ista laude non absim, ego condicionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis disceptari maluerunt; quae quoniam ratio vicit, perficiam profecto, ut neque res publica civis a me animum neque tu amici desideres. 15

50. ad Att. IX. 7 c. — Auf dem Marsche. — 49 a. Chr. 4. oder 5. März.

Caesar Oppio, Cornelio sal.

1 Gaudeo mehercule vos significare litteris, quam 20
valde probetis ea, quae apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, et hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praeberem et Pompeium darem operam ut reconciliarem. Temptemus hoc modo, si possumus, 25
omnium voluntates recuperare et diuturna victoria uti, quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt neque victoriam diutius tenere praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. Haec nova sit ratio vincendi, ut misericordia et liberalitate nos muniamus: id quem- 30
admodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt et multa reperiri possunt. De his rebus rogo vos ut
2 cogitationem suscipiatis. N. Magium, Pompei praefectum, deprehendi: scilicet meo instituto usus sum et

eum statim missum feci. Iam duo praefecti fabrum Pompei in meam potestatem venerunt et a me missi sunt: si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus quam eis, qui et illi et mihi
5 semper fuerunt inimicissimi, quorum artificiis effectum est, ut res publica in hunc statum perveniret.

---

51. ad Att. IX. 6 a. — Auf dem Marsche zwischen Arpi und Brundisium. — 49 a. Chr. 2.—5. März.

Caesar imp. s. d. Ciceroni imp.

10 Cum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui neque audire meo commodo potuissem, properarem atque essem in itinere praemissis iam legionibus, praeterire tamen non potui, quin et scriberem ad te et illum mitterem gratiasque agerem, etsi hoc et feci saepe et
15 saepius mihi facturus videor: ita de me mereris. Imprimis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam, ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meae brevitatique
20 litterarum ignosces; reliqua ex Furnio cognosces.

---

52. ad Att. IX. 7 a. — Rom. — 49 a. Chr. 10. oder 11. März.

Balbus et Oppius s. d. M. Ciceroni.

1 Nedum hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex eventu, non ex
25 voluntate, a plerisque probari solent: tamen freti tua humanitate, quod verissimum nobis videbitur de eo, quod ad nos scripsisti, tibi consilium dabimus, quod si non fuerit prudens, at certe ab optima fide et optimo animo proficiscetur.

Nos, si id, quod nostro iudicio Caesarem facere oportere existimamus, ut, simul Romam venerit, agat de reconciliatione gratiae suae et Pompei, id eum facturum ex ipso cognovissemus, te hortari deberemus, ut velles eis rebus interesse, quo facilius et maiore cum 5 dignitate per te, qni utrique es coniunctus, res tota confieret, aut, si ex contrario putaremus Caesarem id non facturum et velle cum Pompeio bellum gerere sciremus, numquam tibi suaderemus, contra hominem optime de te meritum arma ferres, sicuti te semper 10 2 oravimus, ne contra Caesarem pugnares; sed, cum etiam nunc, quid facturus Caesar sit, magis opinari quam scire possimus, non possumus nisi hoc, non videri eam tuam esse dignitatem neque fidem omnibus cognitam, ut contra alterutrum, cum utrique sis maxime 15 necessarius, arma feras, et hoc non dubitamus quin Caesar pro sua humanitate maxime sit probaturus. Nos tamen, si tibi videbitur, ad Caesarem scribemus, ut nos certiores faciat, quid hac re acturus sit, a quo si erit nobis rescriptum, statim quae sentiemus ad te 20 scribemus et tibi fidem faciemus nos ea suadere, quae nobis videntur tuae dignitati, non Caesaris actioni, esse utilissima, et hoc Caesarem pro sua indulgentia in suos probaturum putamus.

53. ad Att. IX. 7b. — Rom. — 49 a. Chr. 11. März. 25

Balbus Ciceroni imp. sal.

1 S. v. b. e. Posteaquam litteras communes cum Oppio ad te dedi, ab Caesare epistulam accepi, cuius exemplum tibi misi, ex quibus perspicere poteris, quam cupiat concordiam suam et Pompei reconciliare et quam remotus 30 sit ab omni crudelitate; quod eum sentire, ut debeo,

valde gaudeo. De te et tua fide et pietate idem mehercule, mi Cicero, sentio, quod tu, non posse tuam famam et officium sustinere, ut contra eum arma feras, a quo tantum beneficium te accepisse praedices. 5 Caesarem hoc idem probaturum exploratum pro 2 singulari eius humanitate habeo, eique cumulatissime satisfacturum te certo scio, cum nullam partem belli contra eum suscipias neque socius eius adversariis fueris. Atque hoc non solum in te, tali et tanto viro, satis 10 habebit, sed etiam mihi ipse sua concessit bonitate, ne in eis castris essem, quae contra Lentulum aut Pompeium futura essent, quorum beneficia maxima haberem, sibique satis esse dixit, si togatus urbana officia sibi praestitissem, quae etiam illis, si vellem, praestare 15 possem; itaque nunc Romae omnia negotia Lentuli procuro, sustineo, meumque officium fidem pietatem eis praesto. Sed mehercule rursus iam abiectam compositionis spem non desperatissimam esse puto, quoniam Caesar est ea mente, qua optare debemus. Hac 20 re mihi placet, si tibi videtur, te ad eum scribere et ab eo praesidium petere, ut petisti a Pompeio, me quidem approbante, temporibus Milonianis: praestabo, si Caesarem bene novi, eum prius tuae dignitatis quam suae utilitatis rationem habiturum. Haec quam prudenter 3 25 tibi scribam, nescio, sed illud certe scio, me ab singulari amore ac benevolentia, quaecumque scribo, tibi scribere, quod te — ita incolumi Caesare moriar! — tanti facio, ut paucos aeque ac te caros habeam. De hac re cum aliquid constitueris, velim mihi scribas; nam non medio- 30 criter laboro, utrique ut tuam benevolentiam praestare possis, quam mehercule te praestaturum confido. Fac valeas.

---

54. ad Att. IX. 11 a. — Formianum. — 49 a. Chr. 19. oder 20. März

Cicero imp. s. d. Caesari imp.

1 Ut legi tuas litteras, quas a Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas, nt ad urbem essem, te velle uti consilio et dignitate mea, minus sum admiratus: 5 de gratia et de ope quid significares, mecum ipse quaerebam, spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio de pace de concordia civium agi velle arbitrarer, et ad eam rationem existimabam satis aptam esse et 10 2 naturam et personam meam. Quod si ita est et si qua de Pompeio nostro tuendo et tibi ac rei publicae reconciliando cura te attingit, magis idoneum quam ego sum ad eam causam profecto reperies neminem, qui et illi semper et senatui, cum primum potui, pacis auctor 15 fui nec sumptis armis belli ullam partem attigi iudicavique eo bello te violari, contra cuius honorem populi Romani beneficio concessum inimici atque invidi niterentur. Sed, ut eo tempore non modo ipse fautor dignitatis tuae fui, verum etiam ceteris auctor ad te adiuvandum, 20 sic me nunc Pompei dignitas vehementer movet; aliquot enim sunt anni, cum vos duo delegi, quos praecipue colerem et quibus essem, sicut sum, amicissimus. 3 Quamobrem a te peto vel potius omnibus te precibus oro et obtestor, ut in tuis maximis curis aliquid imper- 25 tias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse in maximi beneficii memoria possim; quae si tantum ad me ipsum pertinerent, sperarem me a te tamen impetraturum, sed, ut arbitror, et ad tuam fidem et ad rem publicam 30 pertinet me et pa cis etutriusque vestrum studiosissimum ad civium concordiam per te quam accommodatissimum conservari.

Ego, cum antea tibi de Lentulo gratias egissem,

quod ei saluti, qui mihi fuerat, fuisses, tum lectis eius litteris, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate beneficioque misit, eandem me salutem a te accepisse putavi quam ille; in quem si me intellegis esse gratum,
5 cura, obsecro, ut etiam in Pompeium esse possim.

---

55. ad Att. IX. 16. — Formianum. — 49 a. Chr. 26. März.

Cicero Attico sal.

Cum, quod scriberem ad te, nihil haberem, tamen 1 ne quem diem intermitterem, has dedi litteras. A. d. VI. kal.
10 Caesarem Sinuessae mansurum nuntiabant; ab eo mihi litterae redditae sunt a. d. VII. kal., quibus iam opes meas, non, ut superioribus litteris opem exspectat. Cum eius clementiam Corfiniensem illam per litteras collaudavissem, rescripsit hoc exemplo:

15 „Caesar imp. Ciceroni imp. sal. dic.

Recte auguraris de me — bene enim tibi cognitus 2 sum — nihil a me abesse longius crudelitate, atque ego cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te triumpho gaudio. Neque illud me
20 movet, quod ei, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent; nihil enim malo quam et me mei similem esse et illos sui. Tu velim 3 mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella
25 tuo nihil scito mihi esse iucundius; nec ideo habebo gratiam illi; neque enim aliter facere poterat: tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia."

---

56. ad Att. IX. 18. — Arpinas. — 49 a. Chr. 28. März.

Cicero Attico sal.

1 Utrumque ex tuo consilio: nam et oratio fuit ea nostra, ut bene potius ille de nobis existimaret, quam gratias ageret, et in eo mansimus, ne ad urbem. 5
Illa fefellerunt, facilem quod putaramus: nihil vidi minus. Damnari se nostro iudicio, tardiores fore reliquos, si nos non veniremus, dicere. Ego dissimilem illorum esse causam. Cum multa, „veni igitur et age de pace." „Meone," inquam, „arbitratu?" „An tibi," inquit, „ego 10
praescribam?" „Sic," inquam, „agam, senatui non placere in Hispanias iri nec exercitus in Graeciam transportari, multaque," inquam, „de Gnaeo deplorabo." Tum ille: „ego vero ista dici nolo." „Ita putabam," inquam, „sed ego eo nolo adesse, quod aut sic mihi dicendum est 15
multaque, quae nullo modo possem silere, si adessem aut non veniendum." Summa fuit, ut ille, quasi exitum quaerens, ut deliberarem: non fuit negandum. Ita discessimus. Credo igitur hunc me non amare; at ego me amavi, quod mihi iampridem usu non venit. — — — 20
2 Illa tamen κατακλεὶς illius est odiosa, quam paene praeterii, si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum, quorum posset, ad omniaque esse descensurum. — — —

---

57. ad Att. X. 8 b. — Intemelium. — 49 a. Chr. 16. April.

Caesar imp. sal. d. Ciceroni imp. 25

1 Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama scribendum ad te existimavi et pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredereris proclinata iam re, quo integra etiam progrediendum tibi non existimasses: 30
namque et amicitiae graviorem iniuriam feceris et tibi

minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus videbere — omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur —, nec causam secutus — eadem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse iudicasti —, 5 sed meum aliquod factum condemnavisse, quo mihi gravius abs te nihil accidere potest; quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. Postremo quid viro bono 2 et quieto et bono civi magis convenit quam abesse a civilibus controversiis? quod nonnulli cum 10 probarent periculi causa assequi non potuerunt: tu explorato et vitae meae testimonio et amicitiae iudicio neque tutius neque honestius reperies quidquam quam ab omni contentione abesse. xv. kal. Maias ex itinere."

---

58. ad fam. VIII. 16. — Intemelium. — 49 a. Chr. 16. April.

15 Caelius Ciceroni sal.

Exanimatus tuis litteris, quibus te nihil nisi triste 1 cogitare ostendisti neque, id quid esset, perscripsisti neque non tamen, quale esset quod cogitares, aperuisti, has ad te illico litteras scripsi.

20 Per fortunas tuas, Cicero, per liberos te oro obsecro, ne quid gravius de salute et incolumitate tua consulas; nam deos hominesque amicitiamque nostram testificor me tibi praedixisse neque temere monuisse, sed, postquam Caesarem convenerim sententiamque eius, qualis 25 futura esset parta victoria, cognoverim, te certiorem fecisse. Si existimas eandem rationem fore Caesaris in dimittendis adversariis et condicionibus ferendis, erras: nihil nisi atrox et saevum cogitat atque etiam loquitur: iratus senatui exiit, his intercessionibus plane incitatus 30 est; non mehercules erit deprecationi locus. Quare, si 2 tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuae reliquae tibi carae sunt, si aliquid apud te nos, si vir optimus,

gener tuus, valemus, quorum fortunam non debes velle conturbare, ut eam causam, in cuius victoria salus nostra est, odisse aut relinquere cogamur aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus —; denique illud cogita: quod offensae fuerit in ista cunctatione, te subisse; nunc 5 te contra victorem Caesarem facere, quem dubiis rebus laedere noluisti, et ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summae stultitiae est. Vide, ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum 3 diligenter, quid optimum sit, eligas. Quod si totum tibi 10 persuadere non possum, saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, exspecta; quas tibi nuntio adventu Caesaris fore nostras. Quam isti spem habeant amissis Hispaniis, nescio; quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. 15

4 Hoc quod tu non dicendo mihi significasti, Caesar audierat ac, simulatque „have" mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit: negavi me scire, sed tamen ab eo petii, ut ad te litteras mitteret, quibus maxime ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam 20 ducit; nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te percucurrissem et hoc a te praesens contendissem atque omni vi te retinuissem. 5 Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te tuosque omnes funditus evertas, ne te sciens prudensque eo demittas, 25 unde exitum vides nullum esse. Quod si te aut voces optimatium commovent aut nonnullorum hominum insolentiam et iactationem ferre non potes, eligas censeo aliquod oppidum vacuum a bello, dum haec decernuntur, quae iam erunt confecta. Id si feceris, et ego 30 te sapienter fecisse iudicabo et Caesarem non offendes.

———

59. ad Att. X. 8 a. — 49 a. Chr. Kurz vor 2. Mai.

Antonius trib. pl. pro pr. Ciceroni imp. sal.

Nisi te valde amarem, et multo quidem plus, quam 1
tu putas, non extimuissem rumorem, qui de te prolatus
5 est, cum praesertim falsum esse existimarem; sed, quia
te nimio plus diligo, non possum dissimulare mihi famam
quoque, quamvis sit falsa, magni esse. Te iturum esse
trans mare credere non possum, cum tanti facias
Dolabellam et Tulliam tuam, feminam lectissimam, tanti-
10 que ab omnibus nobis fias, quibus mehercule dignitas
amplitudoque tua paene carior est quam tibi ipsi; sed
tamen non sum arbitratus esse amici non commoveri
etiam improborum sermone, atque eo feci studiosius, quod
iudicabam duriores partes mihi impositas esse ab offen-
15 sione nostra, quae magis a ζηλοτυπίᾳ mea quam ab in-
iuria tua nata est; sic enim volo te tibi persuadere, mihi
neminem esse cariorem te excepto Caesare meo meque
illud una iudicare, Caesarem maxime in suis M. Ciceronem
reponere. Quare, mi Cicero, te rogo, ut tibi omnia 2
20 integra serves, eius fidem improbes, qui tibi, ut bene-
ficium daret, prius iniuriam fecit, contra ne profugias,
qui te, etsi non amabit — quod accidere non potest —,
tamen salvum amplissimumque esse cupiet. Dedita opera
ad te Calpurnium, familiarissimum meum, misi, ut mihi
25 magnae curae tuam vitam ac dignitatem esse scires.

---

60. ad fam. II. 16. — Cumanum. — 49 a. Chr. 4. Mai.

M. Cicero imp. s. d. M. Caelio.

Magno dolore me affecissent tuae litterae, nisi iam 1
et ratio ipsa depulisset omnes molestias et diuturna
30 desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem
novum; sed tamen, quare acciderit, ut ex meis superio-

ribus litteris id suspicarere, quod scribis, nescio; quid enim in illis fuit praeter querelam temporum? quae non meum animum magis sollicitum habent quam tuum; nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre: illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut existimares aut me tam improvidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam et prope iacentem desciscerem, aut tam inconstantem, ut collectam gratiam florentissimi hominis effunderem a meque ipse deficerem et, quod initio semperque fugi, civili bello interessem. 2 Quod est igitur meum triste concilium? ut discederem fortasse in aliquas solitudines? nosti enim non modo stomachi mei, cuius tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium accedit etiam molesta haec pompa lictorum nomenque imperii, quo appellor: eo si onere carerem, quamvis parvis Italiae latebris contentus essem; sed incurrit haec nostra laurus non solum in oculos, sed iam etiam in voculas malevolorum: quod cum ita esset, nihil tamen umquam de profectione nisi vobis approbantibus cogitavi; sed mea praediola tibi nota sunt; in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim; quod autem in maritimis facillime sum, moveo nonnullis suspicionem velle me navigare, quod tamen fortasse non nollem, si possem ad otium; nam ad bellum quidem qui convenit? praesertim contra eum, cui spero me satisfecisse, ab eo, cui iam satisfieri nullo modo potest. 3 Deinde sententiam meam tu facillime perspicere potuisti iam ab illo tempore, cum in Cumanum mihi obviam venisti: non enim te celavi sermonem T. Ampii; vidisti, quam abhorrerem ab urbe relinquenda, cum audissem: nonne tibi affirmavi quidvis me potius perpessurum quam ex Italia ad bellum civile exiturum? Quid ergo accidit, cur consilium mutarem?

nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, me ex his miseriis nihil aliud quaerere, nisi ut homines aliquando intellegant me nihil maluisse quam pacem, ea desperata 5 nihil tam fugisse quam arma civilia: huius me constantiae puto fore ut numquam paeniteat. Etenim memini in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset: hoc nostra laus erit illustrior, quod illi 10 tribuebatur ignaviae, de nobis id existimari posse non arbitror. Nec me ista terrent, quae mihi a te ad 4 timorem fidissime atque amantissime proponuntur; nulla est enim acerbitas, quae non omnibus hac orbis terrarum pertubatione impendere videatur, quam quidem ego a 15 re publica meis privatis et domesticis incommodis libentissime vel istis ipsis, quae tu me mones ut caveam, redemissem.

Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit 5 ulla res publica, satis amplum patrimonium relinquam 20 in memoria nominis mei; sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim a reliquis civibus. Nam, quod rogas, ut respiciam generum meum, adulescentem optimum mihique carissimum, an dubitas, qui scias, quanti cum illum tum vero Tulliam meam faciam, quin 25 ea me cura vehementissime sollicitet et eo magis, quod in communibus miseriis hac tamen oblectabar specula, Dolabellam meum vel potius nostrum fore ab eis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum? Velim quaeras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit, quam acerbos 30 sibi, quam mihi ipsi socero non honestos.

Itaque neque ego hunc Hispaniensem casum exspecto, 6 de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis, neque quidquam astute cogito: si quando erit civitas, erit profecto nobis locus; sin autem non erit, in easdem solitu- 35 dines tu ipse, ut arbitror, venies in quibus nos consedisse

audies. Sed ego fortasse vaticinor et haec omnia meliores habebunt exitus: recordor enim desperationes eorum, qui senes erant adulescente meo: eos ego fortasse nunc imitor et utor aetatis vitio. Velim ita sit; sed tamen ... 5

7 Togam praetextam texi Oppio puto te audisse; nam Curtius noster dibaphum cogitat, sed eum infector moratur — hoc aspersi, ut scires me tamen in stomacho solere ridere —. De Dolabella quod scripsi, suadeo videas, tamquam si tua res agatur. Extremum 10 illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temere faciemus; te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra et tua fides postulabit.

---

61. ad fam. VIII. 17. — Rom. — 48 a. Chr. Januar oder Februar. 15

Caelius Ciceroni sal.

1 Ego me potius in Hispania fuisse tum quam Formiis, cum tu profectus es ad Pompeium! quod utinam aut Appius Claudius in hac parte fuisset, aut in ista parte C. Curio, cuius amicitia me paullatim iu hanc per- 20 ditam causam imposuit; nam mihi sentio bonam mentem iracundia et amore ablatam. Tu porro, cum ad te, proficiscens Ariminum, noctu venissem, dum mihi pacis mandata das ad Caesarem et mirificum civem agis, amici officium neglexisti neque mihi consuluisti. Neque haec 25 dico, quod diffidam huic causae, sed, crede mihi, perire 2 satius est quam hos videre. Quod si timor vestrae crudelitatis non esset, eiecti iampridem hinc essemus; nam hic nunc praeter faeneratores paucos nec homo nec ordo quisquam est nisi Pompeianus. Equidem iam effeci, 30 ut maxime plebs et qui antea noster fuit populus vester esset. „Cur hoc?" inquis. Immo reliqua exspectate: vos

invitos vincere coëgero. Polliceor urbanum me Catonem: vos dormitis, nec haec adhuc mihi videmini intellegere, qua nos pateamus et quam simus imbecilli. Atque hoc nullius praemii spe faciam, sed, quod apud me plurimum 5 solet valere, doloris atque indignitatis causa. Quid istic facitis? proelium exspectatis, quod firmissimum hac? vestras copias non novi: nostri valde depugnare et facile algere et esurire consuerunt.

III. Buch.

Cicero unter Caesars Herrschaft.

48—44 a. Chr.

62. ad Att. XII. 2. — Rom. — 46 a. Chr. Erste Hälfte April.

Cicero Attico sal.

Hic rumores tamen Murcum perisse naufragio, 1
Asinium delatum vivum in manus militum, L. naves
5 delatas Uticam reflatu hoc, Pompeium non comparere nec in Balearibus omnino fuisse, ut Paciaecus affirmat; sed auctor nullius rei quisquam. Habes, quae, dum tu abes, locuti sunt. Ludi interea Praeneste: 2
ibi Hirtius et isti omnes, et quidem ludi dies VIII: quae
10 cenae, quae deliciae! Res interea fortasse transacta est: o miros homines! At Balbus aedificat; *τί γὰρ αὐτῷ μέλει*; verum si quaeris, homini non recta sed voluptaria quaerenti nonne *βεβίωται*? tu interea dormis. Iam explicandum est *πρόβλημα*, si quid acturus es: si quaeris,
15 quid putem, ego confectum puto. Sed quid multa? iam te videbo, et quidem, ut spero, de via recta ad me; simul enim et diem Tyrannioni constituemus et si quid aliud.

---

63. ad fam. IX. 3. — Rom. — 46 a. Chr. Um 20. April.

Cicero Varroni.

20 Etsi quid scriberem non habebam, tamen Caninio 1
ad te eunti non potui nihil dare. Quid ergo potissimum scribam? quod velle te puto, cito me ad te esse venturum; etsi vide, quaeso, satisne rectum sit nos hoc tanto incendio civitatis in istis locis esse: dabimus
25 sermonem eis, qui nesciunt nobis, quocumque in loco

simus, eundem cultum, eundem victum esse. „Quid refert? tamen in sermonem incidemus.“ Valde id, credo, laborandum est, ne, cum omnes in omni genere et scelerum et flagitiorum volutentur, nostra nobiscum aut inter 2 nos cessatio vituperetur. Ego vero neglecta barbarorum inscitia persequar; quamvis enim sint haec misera, quae sunt miserrima, tamen artes nostrae nescio quo modo nunc uberiores fructus ferre videntur quam olim ferebant, sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quod gravitas morbi facit, ut medicinae egeamus eaque nunc appareat, cuius vim non sentiebamus, cum valebamus.

Sed quid ego nunc haec ad te, cuius domi nascuntur, *γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας*? Nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid, me exspectares: sic igitur facies.

---

64. ad fam. IX. 2. — Rom. — 46 a. Chr. Bald nach 20. April.

Cicero Varroni.

1 Caninius tuus, idem noster cum ad me pervesperi venisset et se postridie mane ad te iturum esse dixisset, dixi ei me daturum litterarum aliquid; mane ut peteret, rogavi: conscripsi epistulam noctu: nec ille ad me rediit: oblitum credidi. Ac tamen eam ipsam tibi epistulam misissem per meos, nisi audissem ex eodem postridie te mane e Tusculano exiturum. At tibi repente paucis post diebus, cum minime exspectarem, venit ad me Caninius mane; proficisci ad te statim dixit. Etsi erat *ἕωλος* illa epistula, praesertim tantis postea novis rebus allatis, tamen perire lucubrationem meam nolui et eam ipsam Caninio dedi; sed cum eo ut cum homine docto et amantissimo tui locutus ea sum, quae pertulisse illum ad te existimo.

2 Tibi autem idem consilii do, quod mihimet ipsi, ut

vitemus oculos hominum, si linguas minus facile possimus; qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur, qui autem victos nostros moleste ferunt, nos dolent vivere. Quaeres fortasse, cur, cum haec in
5 urbe sint, non absim, quemadmodum tu. Tu enim ipse, qui et me et alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti, nihil te omnino fefellit; quis est tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? Ac mihi quidem iam pridem venit in mentem bellum 3
10 esse aliquo exire, ut ea, quae agebantur hic quaeque dicebantur, nec viderem nec audirem; sed calumniabar ipse: putabam, qui obviam mihi venisset, ut cuique commodum esset, suspicaturum aut dicturum, etiamsi non suspicaretur: „hic aut metuit et ea re fugit aut aliquid
15 cogitat et habet navem paratam“. Denique, levissime qui suspicaretur et qui fortasse me optime novisset, putaret me idcirco discedere, quod quosdam homines oculi mei ferre non possent. Haec ego suspicans adhuc Romae maneo, et tamen λεληθότως consuetudo diurna callum
20 iam obduxit stomacho meo.

Habes rationem mei consilii; tibi igitur hoc 4 censeo: latendum tantisper ibidem, dum effervescit haec gratulatio, et simul, dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit; confectum enim esse existimo,
25 magni autem intererit, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum: quamquam, quo me coniectura ducat, habeo, sed exspecto tamen. Te vero nolo, nisi ipse rumor iam 5 raucus erit factus, ad Baias venire; erit enim nobis honestius, etiam cum hinc discesserimus, videri venisse
30 in illa loca ploratum potius quam natatum. Sed haec tu melius; modo nobis stet illud: una vivere in studiis nostris, a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam salutem; non deesse, si quis adhibere volet, non modo ut architectos, verum etiam ut
35 fabros, ad aedificandam rem publicam, et protinus libenter

accurrere; si nemo utetur opera, tamen et scribere et legere πολιτείας et, si minus in curia atque in foro, at in litteris et libris, ut doctissimi veteres fecerunt, gnavare rem publicam et de moribus ac legibus quaerere. Mihi haec videntur: tu quid sis acturus et quid tibi placeat, 5 pergratum erit si ad me scripseris.

---

65. ad fam. IX. 6. — Rom. — 46 a. Chr. 20.—25. Juni.

Cicero Varroni.

1 Caninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere. 10 Est igitur adventus Caesaris scilicet in exspectatione, neque tu id ignoras. Sed tamen, cum ille scripsisset, ut opinor, se in Alsiense venturum, scripserunt ad eum sui, ne id faceret; multos ei molestos fore ipsumque multis; Ostiae videri commodius eum exire 15 posse: id ego non intellegebam quid interesset; sed tamen Hirtius mihi dixit et se ad eum et Balbum et Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amantes 2 tui. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires, hospitium tibi ubi parares, vel potius ut utrubique — quid enim 20 ille facturus sit, incertum est —, et simul ostentavi tibi me istis esse familiarem et consiliis eorum interesse.

Quod ego cur nolim, nihil video; non enim est idem ferre, si quid ferendum est, et probare, si quid non probandum est; etsi, quid non probem, equidem 25 iam nescio, praeter initia rerum; nam haec in voluntate fuerunt. Vidi enim — nam tu aberas — nostros amicos cupere bellum, hunc autem non tam cupere quam non timere — ergo haec consilii fuerunt, reliqua necessaria —, vincere autem aut hos aut illos 30 3 necesse esse. Scio te semper mecum in luctu fuisse, cum videremus cum illud ingens malum, alterius utrius exercitus et ducum interitum, tum vero extremum malorum

omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus — crudeliter enim otiosissimis minabantur, eratque eis et tua invisa voluntas et mea oratio —; nunc vero, si essent nostri
5 potiti, valde intemperantes fuissent; erant enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus, aut quasi utilius rei publicae fuerit eos etiam ad bestiarum auxilium confugere quam vel emori vel cum spe, si non optima, at
10 aliqua tamen vivere. At in perturbata re publica vivimus. Quis negat? sed hoc viderint ei, qui nulla sibi subsidia ad omnes vitae status paraverunt. 4

Huc enim ut venirem, superior longius, quam volui, fluxit oratio: cum enim te semper magnum hominem
15 duxerim, quod his tempestatibus es prope solus in portu fructusque doctrinae percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres eaque tractes, quorum et usus et delectatio est omnibus istorum et actis et voluptatibus anteponenda, equidem hos tuos Tusculanenses
20 dies instar esse vitae puto, libenterque omnibus omnes opes concesserim, ut mihi liceat vi nulla interpellante isto modo vivere: quod nos quoque imitamur, ut possumus, et in nostris studiis libentissime conquiescimus; quis enim hoc non dederit nobis, ut, cum opera nostra
25 patria sive non possit uti sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non recte, sed tamen multi etiam rei publicae praeponendam putaverunt? Quae igitur studia magnorum hominum sententia vacationem habent quandam publici muneris, eis
30 concedente re publica cur non abutamur? 5

Sed plus facio, quam Caninius mandavit; is enim, si quid ego scirem, quod tu nescires, rogarat, ego tibi ea narro, quae tu melius scis quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud, quod rogatus sum, ut eorum quae temporis
35 huius sint quaecunque audiero, ne quid ignores. 6

66. ad fam IX. 16. — Tusculanum. — 46 a. Chr. Nicht nach 15. Juli.

Cicero Paeto sal.

1 Delectarunt me tuae litterae, in quibus primum amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit verentem, ne Silius suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset; 5 de quo et tu mihi antea scripseras, bis quidem eodem exemplo, facile ut intellegerem te esse commotum, et ego tibi accurate rescripseram, ut, quomodo in tali re atque tempore, aut liberarem te ista cura aut certe levarem; 2 sed, quoniam proximis quoque litteris ostendis, quantae 10 tibi curae sit ea res, sic, mi Paete, habeto: quidquid arte fieri potuerit — non enim iam satis est consilio pugnare: artificium quoddam excogitandum est —, sed tamen, quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benevolentiam conciliandam et colligen- 15 dam, summo studio me consecutum esse, nec frustra, ut arbitror; sic enim color, sic observor ab omnibus eis, qui a Caesare diliguntur, ut ab eis me amari putem; nam etsi non facile diiudicatur amor verus et fictus, nisi aliquod incidat eiusmodi tempus, ut, quasi aurum 20 igni, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspici possit — cetera sunt signa communia —, sed ego uno utor argumento, quamobrem me ex animo vereque arbitrer diligi, quia et nostra fortuna ea est et illorum, 3 ut simulandi causa non sit. De illo autem, quem 25 penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam, nisi quod omnia sunt incerta, cum a iure discessum est, nec praestari quidquam potest quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine; sed tamen eius ipsius nulla re a me offensus est animus; 30 est enim adhibita in ea re ipsa summa a nobis moderatio; ut enim olim arbitrabar esse meum libere loqui, cuius opera esset in civitate libertas, sic ea nunc amissa nihil loqui, quod offendat aut illius aut eorum, qui ab illo

diliguntur, voluntatem; effugere autem si velim nonnullorum acute aut facete dictorum opinionem, fama ingenii mihi est abicienda, quod, si possem, non recusarem; sed tamen ipse Caesar habet peracre iudicium, et, ut Servius, frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret: „hic versus Plauti non est, hic est,“ quod tritas aures haberet notandis generibus poëtarum et consuetudine legendi, sic audio Caesarem, cum volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reicere solere; quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere cotidie illius familiares; incidunt autem in sermone vario multa, quae fortasse illis, cum dixi, nec illitterata nec insulsa esse videantur; haec ad illum cum reliquis actis perferuntur — ita enim ipse mandavit —: sic fit, ut, si quid praeterea de me audiat, non audiendum putet.

Quamobrem Oenomao tuo nihil utor: etsi posuisti loco versus Accianos; sed quae est „invidia“? aut quid mihi nunc invideri potest? Verum fac esse omnia: sic video philosophis placuisse eis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, nihil esse sapientis praestare nisi culpam; qua mihi videor dupliciter carere, et quod ea senserim, quae rectissima fuerunt, et quod, cum viderem praesidii non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim; ergo in officio boni civis certe non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stulte, ne quid temere dicam aut faciam contra potentes; id quoque puto esse sapientis; cetera vero, quid quisque me dixisse dicat aut quomodo ille accipiat aut qua fide mecum vivant ei, qui me assidue colunt et observant, praestare non possum. Ita fit, ut et consiliorum superiorum conscientia et praesentis temporis moderatione me consoler et illam Accii similitudinem non iam ad invidiam, sed ad fortunam transferam, quam existimo levem et imbecillam ab animo

firmo et gravi tam quam fluctum a saxo frangi oportere. Etenim cum plena sint monumenta Graecorum, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis vel Syracusis, cum servientibus suis civitatibus fuerint ipsi quodammodo liberi, ego me non putem tueri meum statum 5 sic posse, ut neque offendam animum cuiusquam nec frangam dignitatem meam?

7 Nunc venio ad iocationes tuas, quoniam tu secundum Oenomaum Accii, non, ut olim solebat, Atellanam, sed, ut nunc fit, mimum introduxisti.. Quem tu 10 mihi polypum, quem thynnum narras? quam tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur antea, nunc mutata res est: Hirtium ego et Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros; puto enim te audisse, si forte ad vos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, 15 me apud illos cenitare. Tu autem quod mihi bonam copiam eiures, nihil est; tum enim, cum rem habebas, quaesticulus te faciebat attentiorem, nunc, cum tam aequo animo bona perdas, non est, quod non eo sis animo, ut, cum me hospitio recipias, aestimationem te 20 aliquam putes accipere; etiam haec levior est plaga ab 8 amico quam a debitore. Nec tamen eas cenas quaero, ut magnae reliquiae fiant; quod erit, magnificum sit et lautum. Memini te mihi Phameae cenam narrare: temperius fiat, cetera eodem modo. Quod si persevēras me 25 ad matris tuae cenam revocare, feram id quoque; volo enim videre animum, qui mihi audeat ista, quae scribis, apponere aut etiam polypum Miniani Iovis similem. Mihi crede, non audebis: ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet; eam extimesces. Neque est, 30 quod in promulside spei ponas aliquid, quam totam sustuli; solebam enim antea debilitari oleis et lucanicis 9 tuis. Sed quid haec loquimur? liceat modo isto venire. Tu vero — volo enim abstergere animi tui metum — ad tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum 35

afferam, quod balneum calfacias oportebit; cetera more nostro: superiora illa lusimus.

De villa Seliciana et curasti diligenter et scripsisti 10 facetissime: itaque puto me praetermissurum; salis enim 5 satis est, sannionum parum.

---

67. ad fam. IX. 18. — Tusculanum. — 46 a. Chr. Etwa 20. Juli.

Cicero s. d. Paeto.

Cum essem otiosus in Tusculano, propterea quod 1 discipulos obviam miseram, ut eadem me quam maxime 10 conciliarent familiari suo, accepi tuas litteras plenissimas suavitatis, ex quibus intellexi probari tibi meum consilium, quod, ut Dionysius tyrannus, cum Syracusis pulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse, sic ego sublatis iudiciis amisso regno forensi ludum quasi habere 15 coeperim. Quid quaeris? me quoque delectat con- 2 silium; multa enim consequor: primum, id quod maxime nunc opus est, munio me ad haec tempora. Id cuiusmodi sit, nescio; tantum video, nullius adhuc consilium me huic anteponere; nisi forte mori melius fuit: in 20 lectulo, fateor, sed non accidit; in acie non fui; ceteri quidem, Pompeius, Lentulus tuus, Scipio, Afranius foede perierunt. „At Cato praeclare." Iam istuc quidem, cum volemus, licebit; demus modo operam, ne tam necesse nobis sit, quam illi fuit, id quod agimus. Ergo hoc 25 primum.

Sequitur illud: ipse melior fio, primum valetudine, 3 quam intermissis exercitationibus amiseram; deinde ipsa illa, si qua fuit in me facultas orationis, nisi me ad has exercitationes rettulissem, exaruisset. Extremum illud 30 est, quod tu nescio an primum putes: plures iam pavones confeci, quam tu pullos columbinos; tu istic te Hateriano iure delectas, ego me hic Hirtiano.

Veni igitur, si vir es, et disce a me προλεγομένας,
4 quas quaeris; etsi sus Minervam; si, quomodo video,
aestimationes tuas vendere non potes neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est: satius est
hic cruditate, quam istic fame. Video te bona perdidisse; 5
spero item istic familiares tuos: actum igitur de te est,
nisi provides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis
esse, quoniam cantherium comedisti, Romam pervehi.
Sella tibi erit in ludo tamquam hypodidascalo proxima;
eam pulvinus sequetur. 10

---

68. ad fam. VII. 3. — Rom. — 46 a. Chr. Mitte August bis Anfang September.

M. Cicero s. d. M. Mario.

1 Persaepe mihi cogitanti de communibus miseriis, in
quibus tot annos versamur et, ut video, versabimur, solet 15
in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus
una; quin etiam ipsum diem memoria teneo: nam
a. d. IIII. idus Maias Lentulo et Marcello consulibus,
cum in Pompeianum vesperi venissem, tu mihi sollicito
animo praesto fuisti; sollicitum autem te habebat cogi- 20
tatio cum officii, tum etiam periculi mei: si manerem
in Italia, verebare, ne officio deessem; si proficiscerer ad
bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore
vidisti profecto me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu; pudori tamen malui 25
famaeque cedere quam salutis meae rationem
2 ducere. Cuius me mei facti paenituit non tam
propter periculum meum quam propter vitia multa, quae
ibi offendi, quo veneram: primum neque magnas copias
neque bellicosas; deinde extra ducem paucosque prae- 30
terea — de principibus loquor — reliqui primum in ipso
bello rapaces, deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam

victoriam horrerem; maximum autem aes alienum amplissimorum virorum: quid quaeris? nihil boni praeter causam. Quae cum vidissem, desperans victoriam primum coepi suadere pacem, cuius fueram semper
5 auctor; deinde, cum ab ea sententia Pompeius valde abhorreret, suadere institui, ut bellum duceret: hoc interdum probabat et in ea sententia videbatur fore et fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna coepisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus
10 nullus imperator fuit: signa tirone et collecticio exercitu cum legionibus robustissimis contulit; victus turpissime amissis etiam castris solus fugit.

3 Hunc ego mihi belli finem feci nec putavi, cum integri pares non fuissemus, fractos superiores fore: dis-
15 cessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit aut in aliquas insidias incidendum aut deveniendum in victoris manus aut ad Iubam confugiendum aut capiendus tamquam exsilio locus aut consciscenda mors voluntaria; certe nihil fuit praeterea, si te victori nolles aut non auderes com-
20 mittere. Ex omnibus autem eis quae dixi incommodis nihil tolerabilius exsilio, praesertim innocenti, ubi nulla adiuncta est turpitudo, addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore: ego cum meis, — si quidquam nunc cuiusquam est, etiam in meis
25 esse malui. 4 Quae acciderunt, omnia dixi futura; veni domum, non quo optima vivendi condicio esset, sed tamen, si esset aliqua forma rei publicae, tamquam in patria ut essem, si nulla, tamquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem, causa non visa est, cur
30 optarem, multae causae; vetus est enim: ubi non sis, qui fueris, non esse, cur velis vivere. Sed tamen vacare culpa magnum est solacium, praesertim cum habeam duas res, quibus me sustentem, optimarum artium scientiam et maximarum rerum gloriam, quarum altera mihi
35 vivo numquam eripietur, altera ne mortuo quidem.

5 Haec ad te scripsi verbosius et tibi molestus fui, quod te cum mei, tum rei publicae cognovi amantissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primum scires me numquam voluisse plus quemquam posse quam universam rem publicam, postea 5 autem quam alicuius culpa tantum valeret unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem; amisso exercitu et eo duce, in quo spes fuerat uno, me voluisse etiam reliquis omnibus, postquam non potuerim, mihi ipsi finem fecisse belli; nunc autem, si haec civitas est, civem esse 10 me, si non, exsulem esse non incommodiore loco, quam si Rhodum me aut Mytilenas contulissem.

6 Haec tecum coram malueram; sed, quia longius fiebat, volui per litteras eadem, ut haberes, quid diceres, si quando in vituperatores meos incidisses; sunt 15 enim, qui, cum meus interitus nihil fuerit rei publicae profuturus, criminis loco putent esse, quod vivam, quibus ego certo scio non videri satis multos perisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honeste tamen viverent; armis enim inferiores, non causa fuissent. 20

Habes epistulam verbosiorem fortasse, quam velles; quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si quae volo expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

---

69. ad fam. IV. 7. — Rom. — 46 a. Chr. Mitte August bis 25 Anfang September.

M. Cicero s. d. M. Marcello.

1 Etsi eo te adhuc consilio usum intellego, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse iudicem, ut meum con- 30 silium non anteponam tuo, tamen et amicitiae nostrae vetustas et tua summa erga me benevolentia, quae mihi iam a pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quae et saluti tuae conducere

arbitrarer et non aliena esse ducerem a dignitate. Ego eum te esse, qui horum malorum initia multo ante videris, consulatum magnificentissime atque optime gesseris, praeclare memini; sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi nec copias Cn. Pompei nec genus exercitus probare semperque summe diffidere, qua in sententia me quoque fuisse memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuisti rebus gerendis et ego id semper egi, ne interessem; non enim eis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio auctoritate causa, quae erant in nobis superiora, sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus: victi sumus igitur aut, si vinci dignitas non potest, fracti certe et abiecti; in quo tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abiecisti certandi etiam cupiditatem ostendistique sapientem et bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema libenter non persequi. Qui non idem consilium, quod tu, secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos; aut enim renovare bellum conati sunt, hique se in Africam contulerunt, aut, quemadmodum nos, victori sese crediderunt: medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres, illud pertinacis. Fateor a plerisque vel dicam ab omnibus sapiens tuum consilium, a multis etiam magni ac fortis animi iudicatum; sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quendam modum, praesertim cum nihil tibi deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas praeter voluntatem; sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quod vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares; de quo quid sentiam, nihil attinet dicere, cum appareat, ipse quid fecerim. Sed tamen, si iam ita constituisses, ut abesse perpetuo malles quam ea, quae nolles, videre, tamen id cogitare

deberes, ubicumque esses, te fore in eius ipsius, quem fugeres, potestate: qui si facile passurus esset te carentem patria et fortunis tuis quiete et libere vivere, cogitandum tibi tamen esset, Romaene et domi tuae, cuicuimodi res esset, an Mytilenis aut Rhodi malles vivere; sed, cum ita late pateat eius potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit, nonne mavis sine periculo tuae domi esse quam cum periculo alienae? Equidem, etiamsi oppetenda mors esset, domi atque in patria mallem quam in externis atque alienis locis; hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt, quorum est magna pro tuis maximis clarissimis-

5 que virtutibus multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuae, quam dissupari nolumus; nam etsi nullam potest accipere iniuriam, quae futura perpetua sit, propterea quod neque is, qui tenet rem publicam, patietur neque ipsa res publica, tamen impetum praedonum in tuas fortunas fieri nolo; hi autem qui essent, auderem scribere, nisi te intellegere confiderem.

6 Hic te unius sollicitudines, unius etiam multae et assiduae lacrimae, C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura et dolore proximi sumus, precibus tardiores, quod ius adeundi, cum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus; gratia tantum possumus quantum victi; sed tamen consilio studio Marcello non desumus. A tuis reliquis non adhibemur; ad omnia parati sumus.

---

70. ad fam. IV. 4. — Rom. — 46 a. Chr. Ende September oder Anfang Oktober.

M. Cicero s. d. Ser. Sulpicio.

1 Accipio excusationem tuam, qua usus es, cur saepius ad me litteras uno exemplo dedisses, sed accipio ex ea parte, quatenus aut neglegentia aut improbitate

eorum, qui epistulas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur: illam partem excusationis, qua te scribis orationis paupertate — sic enim appellas — eisdem verbis epistulas saepius mittere, nec nosco nec probo, et 5 ego ipse, quem tu per iocum — sic enim accipio — divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco — εἰρωνεύεσθαι enim non necesse est —, sed tamen idem — nec hoc εἰρωνευόμενος — facile cedo tuorum scriptorum subtilitati et 10 elegantiae.

2 Consilium tuum, quo te usum scribis hoc Achaicum negotium non recusavisse, cum semper probavissem, tum multo magis probavi lectis tuis proximis litteris; omnes enim causae, quas commemoras, iustissimae sunt 15 tuaque et auctoritate et prudentia dignissimae. Quod aliter cecidisse rem existimas atque opinatus sis, id tibi nullo modo assentior; sed quia tanta perturbatio et confusio est rerum, ita perculsa et prostrata foedissimo bello iacent omnia, ut is cuique locus, ubi 20 ipse sit, et sibi quisque miserrimus esse videatur, propterea et tui consilii paenitet te et nos, qui domi sumus, tibi beati videmur, at contra nobis non tu quidem vacuus molestiis, sed prae nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua quam nostra condicio, quod tu, quid 25 doleat, scribere audes, nos ne id quidem tuto possumus, nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriae, quae civilibus bellis semper est insolens.

3 Uno te vincimus, quod de Marcelli, collegae tui, salute paullo ante quam tu cognovimus, etiam 30 hercule quod, quemadmodum ea res ageretur, vidimus: nam sic fac existimes, post has miserias, id est postquam armis disceptari coeptum sit de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate; nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli — sic enim appellabat — 35 laudataque honorificentissime et aequitate tua et prudentia

repente praeter spem dixit se senatui roganti de Marcello ne ominis quidem causa negaturum; fecerat autem hoc senatus, ut, cum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello et C. Marcellus se ad Caesaris pedes abiecisset, cunctus consurgeret et ad Caesarem supplex accederet. 5 Noli quaerere: ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis rei 4 publicae. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Caesari egissent praeter Volcatium — is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse —, ego rogatus 10 mutavi meum consilium; nam statueram non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere: fregit hoc meum consilium et Caesaris magnitudo animi et senatus officium; itaque pluribus verbis egi Caesari gratias, meque metuo ne etiam 15 in ceteris rebus honesto otio privarim, quod erat unum solacium in malis; sed tamen, quoniam effugi eius offensionem, qui fortasse arbitraretur me hanc rem publicam non putare, si perpetuo tacerem, modice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et illius voluntati et meis 20 studiis serviam: nam etsi a prima aetate me omnis ars et doctrina liberalis et maxime philosophia delectavit, tamen hoc studium cotidie ingravescit, credo et aetatis maturitate ad prudentiam et eis temporum vitiis, ut nulla 5 res alia levare animum molestiis possit; a quo studio te 25 abduci negotiis intellego ex tuis litteris, sed tamen aliquid iam noctes te adiuvabunt.

Servius tuus vel potius noster summa me observantia colit, cuius ego cum omni probitate summaque virtute, tum studiis doctrinaque delector. Is mecum 30 saepe de tua mansione aut decessione communicat: adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus, nisi quod maxime Caesar velle videatur. Res sunt eiusmodi, ut si Romae sis, nihil praeter tuos delectare possit; de reliquis, nihil melius ipso est, ceteri et cetera eiusmodi, 35

ut, si alterum utrum necesse sit, audire ea malis quam videre. Hoc nostrum consilium nobis minime iucundum est, qui te videre cupimus, sed consulimus tibi. Vale.

---

71. ad fam. VI. 6. — Rom. — 46 a. Chr. Ende September oder
5 Anfang Oktober, aber nach Brief 70

M. Cicero s. d. A. Caecinae.

Vereor, ne desideres officium meum — quod 1
tibi pro nostra et meritorum multorum et studiorum
parium coniunctione deesse non debet —, sed tamen
10 vereor, ne litterarum a me officium requiras, quas tibi
et iampridem et saepe misissem, nisi cotidie melius ex-
spectans gratulationem quam confirmationem animi tui
complecti litteris maluissem. Nunc, ut spero, brevi
gratulabimur: itaque in aliud tempus id argumentum
15 epistulae differo; his autem litteris animum tuum, 2
quem minime imbecillum esse et audio et spero, etsi
non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate
confirmandum etiam atque etiam puto, nec eis quidem
verbis, quibus te consoler ut afflictum et iam omni spe
20 salutis orbatum, sed ut eum, de cuius incolumitate non
plus dubitem, quam te memini dubitare de mea; nam,
cum me ex re publica expulissent ei, qui illam cadere
posse stante me non putabant, memini me ex multis
hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant,
25 audire te de glorioso et celeri reditu meo confirmare.

Si te ratio quaedam Etruscae disciplinae, quam 3
a patre, nobilissimo atque optimo viro, acceperas, non
fefellit, ne nos quidem nostra divinatio fallet,
quam cum sapientissimorum virorum monitis atque prae-
30 ceptis plurimoque, ut tu scis, doctrinae studio, tum magno
etiam usu tractandae rei publicae magnaque nostrorum
temporum varietate consecuti sumus; cui quidem divina-

tioni hoc plus confidimus, quod ea nos nihil in his tam obscuris rebus tamque perturbatis umquam omnino fefellit.

Dicerem, quae ante futura dixissem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer; sed tamen plurimi sunt testes me et initio, ne coniungeret se cum Caesare, 5 monuisse Pompeium et postea, ne seiungeret: coniunctione frangi senatus opes, diiunctione civile bellum excitari videbam; atque utebar familiarissime Caesare, Pompeium faciebam plurimi, sed erat meum consilium 5 cum fidele Pompeio, tum salutare utrique. Quae prae- 10 terea providerim, praetereo; nolo enim hunc de me optime meritum existimare ea me suasisse Pompeio, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga et princeps, sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet: eundum in Hispaniam censui; quod si fecisset, civile 15 bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis non tam pugnavi ut liceret, quam ut, quoniam ipso consule pugnante populus iusserat, haberetur. Causa orta belli est: quid ego praetermisi aut monitorum aut querelarum, cum vel iniquissimam pacem iustissimo bello 20 6 anteferrem? Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio — nam is movebatur —, quam ab eis, qui duce Pompeio freti peropportunam et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est quiescente me, depulsum ex Italia 25 manente me quoad potui; sed valuit apud me plus pudor meus quam timor: veritus sum deesse Pompei saluti, cum ille aliquando non defuisset meae. Itaque vel officio vel fama bonorum vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, sic ego prudens et sciens ad pestem ante oculos 30 positam sum profectus; quo in bello nihil adversi accidit non praedicente me.

7 Quare, quoniam, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus praedictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis 35

meae, debebit habere fidem nostra praedictio. Non igitur ex alitis involatu nec e cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis sollistimis aut soniviis tibi auguror, sed habeo alia signa, quae 5 observem; quae etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis vel erroris. Notantur autem 8 mihi ad divinandum signa duplici quadam via, quarum alteram duco e Caesare ipso, alteram e temporum civilium natura atque ratione. In Caesare haec sunt: mitis 10 clemensque natura, qualis exprimitur praeclaro illo libro Querelarum tuarum; accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur; praeterea cedit multorum iustis et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis, voluntatibus, in quo vehementer eum con- 15 sentiens Etruria movebit. Cur haec igitur adhuc parum 9 profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui iustius videtur irasci posse, concesserit. „Quae est igitur“, inquies, „spes ab irato?“ Eodem fonte se hausturum intellegit laudes suas, e quo 20 sit leviter aspersus. Postremo homo valde est acutus et multum providens: intellegit te, hominem in parte Italiae minime contemnenda facile omnium nobilissimum et in communi re publica cuivis summorum tuae aetatis vel ingenio vel gratia vel fama populi Romani parem, 25 non posse prohiberi re publica diutius; nolet hoc temporis potius esse aliquando beneficium quam iam suum. Dixi 10 de Caesare; nunc dicam de temporum rerumque natura: nemo est tam inimicus ei causae, quam Pompeius animatus melius quam paratus susceperat, qui nos malos 30 cives dicere aut homines improbos audeat; in quo admirari soleo gravitatem et iustitiam et sapientiam Caesaris: numquam nisi honorificentissime Pompeium appellat. „At in eius persona multa fecit asperius.“ Armorum ista et victoriae sunt facta, non Caesaris. At nos quem- 35 admodum est complexus! Cassium sibi legavit; Brutum

Galliae praefecit, Sulpicium Graeciae; Marcellum, cui
maxime suscensebat, cum summa illius dignitate restituit.
11 Quo igitur haec spectant? Rerum hoc natura et civilium
temporum non patietur, nec manens nec mutata ratio
feret, primum ut non in causa pari eadem sit et con- 5
dicio et fortuna omnium, deinde ut in eam civitatem
boni viri et boni cives nulla ignominia notati non revertantur,
in quam tot nefariorum scelerum condemnati
reverterunt.

12 Habes augurium meum; *quo, si quid addubitarem,* 10
non potius uterer quam illa consolatione, qua
facile fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria
arma sumpsisses pro re publica — ita enim tum putabas —,
non nimis esse laudandum, sin propter incertos exitus
eventusque bellorum posse accidere, ut vinceremur, putasses, 15
non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse,
adversam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam,
quanto solacio tibi conscientia tui facti, quantae delectationi
in rebus adversis litterae esse deberent; commemorarem
non solum veterum, sed horum etiam recentium 20
vel ducum vel comitum tuorum gravissimos casus; etiam
externos multos claros viros nominarem: levat enim
dolorem communis quasi legis et humanae condicionis
13 recordatio. Exponerem etiam, quemadmodum hic et quanta
in turba quantaque in confusione rerum omnium viveremus: 25
necesse est enim minore desiderio perdita re publica
carere quam bona.

Sed hoc genere nihil opus est: incolumem te cito,
ut spero, vel potius, ut perspicio, videbimus. Interea
tibi absenti et huic, qui adest, imagini animi et corporis 30
tui, constantissimo atque optimo *filio tuo,* studium
officium operam laborem meum iampridem et pollicitus
sum et detuli, nunc hoc amplius, quod me amicissime
cotidie magis Caesar amplectitur, familiares quidem eius,
sicuti neminem: apud quem quidquid valebo vel auctoritate 35

vel gratia, valebo tibi: tu cura, ut cum firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes.

---

72. ad fam. IV. 11. — Mytilene. — 46 a. Chr. Nicht vor Mitte Oktober.

Marcellus Ciceroni s. plurimam.

5 Valuisse apud me tuam semper auctoritatem cum 1 in omni re tum in hoc maxime negotio potes existimare: cum mihi C. Marcellus, frater amantissimus mei, non solum consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret, non prius mihi persuadere potuit, quam tuis est effec-
10 tum litteris, ut uterer vestro potissimum consilio. Res quemadmodum sit acta, vestrae litterae mihi declarant. Gratulatio tua etsi est mihi probatissima, quod ab optimo fit animo, tamen hoc mihi multo iucundius est et gratius, quod in summa paucitate amicorum,
15 propinquorum ac necessariorum, qui vere meae saluti faverent, te cupidissimum mei singularemque mihi benevolentiam praestitisse cognovi. Reliqua sunt eiusmodi, 2 quibus ego, quoniam haec erant tempora, facile et aequo animo carebam; hoc vero eiusmodi esse statuo, ut sine
20 talium virorum et amicorum benevolentia neque in adversa neque in secunda fortuna quisquam vivere possit: itaque in hoc ego mihi gratulor; tu vero ut intellegas homini amicissimo te tribuisse officium, re tibi praestabo. Vale.

---

25 73. ad Att. XII. 1 — Arpinas. — 46 a. Chr. 24. November.

Cicero Attico sal.

Undecimo die, postquam a te discesseram, hoc 1 litterularum exaravi egrediens e villa ante lucem, atque eo die cogitabam in Anagnino, postero autem in Tus-
30 culano, ibi unum diem: v. kalend. igitur ad constitutum;

atque utinam continuo ad complexum meae Tulliae, ad osculum Atticae possim currere! quod quidem ipsum scribe, quaeso, ad me, ut, dum consisto in Tusculano, sciam, quid garriat; sin rusticatur, quid scribat ad te, eique interea aut scribes salutem aut nuntiabis, itemque 5 Piliae. Et tamen, etsi continuo congressuri sumus, scribes ad me, si quid habebis.

2 Cum complicarem hanc epistulam, noctuabundus ad me venit cum epistula tua tabellarius; qua lecta de Atticae febricula scilicet valde dolui: reliqua, quae ex- 10 spectabam, ex tuis litteris cognovi omnia; sed, quod scribis „igniculum matutinum *γεροντικόν*", *γεροντικώτερον* est memoriola vacillare: ego enim IIII. kal. Axio dederam, tibi III., Quinto, quo die venissem, id est II. kal. Hoc igitur habebis, novi nihil. Quid ergo opus erat epistula? 15 quid, cum coram sumus et garrimus, quidquid in buccam? est profecto quiddam *λέσχη*, quae habet, etiamsi nihil subest, collocutione ipsa suavitatem.

---

74. ad fam. IX. 15. — Rom. — 46 a. Chr. Im ersten Schaltmonat (Oktober n. St.). 20

Cicero Paeto s.

1 Duabus tuis epistulis respondebo: uni, quam quatriduo ante acceperam a Zetho; alteri, quam attulerat Phileros tabellarius.

Ex prioribus tuis litteris intellexi pergratam tibi 25 curam meam valetudinis tuae, quam tibi perspectam esse gaudeo; sed, mihi crede, non perinde, ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti: nam, cum a satis multis — non enim possum aliter dicere — et coli me videam et diligi, nemo est illorum omnium mihi te iucundior; 30 nam, quod me amas, quod id et iampridem et constanter facis, est id quidem magnum atque haud scio an maximum,

sed tibi commune cum multis; quod tu ipse tam amandus es tamque dulcis tamque in omni genere iucundus, id est proprie tuum; accedunt non Attici, sed salsiores 2 quam illi Atticorum Romani veteres atque urbani sales.
5 Ego autem — existimes licet quidlibet — mirifice capior facetiis, maxime nostratibus, praesertim cum eas videam primum oblitas luto tum, cum in urbem nostram est infusa peregrinitas, nunc vero etiam bracatis et Transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium
10 appareat. Itaque, te cum video, omnes mihi Granios, omnes Lucilios — vere ut dicam —, Crassos quoque et Laelios videre videor: moriar, si praeter te quemquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquae et vernaculae festivitatis agnoscere. Ad hos lepores cum
15 amor erga me tantus accedat, miraris me tanta perturbatione valetudinis tuae tam graviter exanimatum fuisse?

Quod autem altera epistula purgas te non dis- 3 suasorem mihi emptionis Neopolitanae fuisse, sed auctorem moderationis, urbane, neque ego aliter
20 accepi: intellexi tamen idem, quod his intellego litteris, non existimasse te mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere. Catulum mihi narras et illa tempora: quid simile? ne mihi quidem ipsi tunc placebet diutius abesse
25 ab rei publicae custodia; sedebamus enim in puppi et clavum tenebamus; nunc autem vix est in sentina locus. An minus multa senatus consulta futura putas, 4 si ego sim Neapoli? Romae cum sum et urgeo forum, senatus consulta scribuntur apud amatorem tuum, fami-
30 liarem meum; et quidem, cum in mentem venit, ponor ad scribendum et ante audio senatus consultum in Armeniam et Syriam esse perlatum, quod in meam sententiam factum esse dicatur, quam omnino mentionem ullam de ea re esse factam. Atque hoc nolim me iocari putes; nam
35 mihi scito iam a regibus ultimis allatas esse litteras,

quibus mihi gratias agant, quod se mea sententia reges appellaverim, quos ego non modo reges appellatos, sed
5 omnino natos nesciebam. Quid ergo est? tamen, quamdiu hic erit noster hic praefectus moribus, parebo auctoritati tuae; cum vero aberit, ad fungos me tuos 5
conferam. Domum si habebo, in denos dies singulos sumptuariae legis dies conferam; sin autem minus invenero, quod placeat, decrevi habitare apud te, scio enim me nihil tibi gratius facere posse.

Domum Sullanam desperabam iam, ut tibi proxime 10
scripsi, sed tamen non abieci: tu velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias; si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur.

---

75. ad fam. VI. 1 — Rom. — 46 a. Chr. December oder etwas früher.

M. Cicero s. d. A. Torquato. 15

1 Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suae quemque fortunae maxime paeniteat nemoque sit, quin ubivis quam ibi, ubi est, esse malit, tamen mihi dubium non est, quin hoc tempore bono viro Romae esse miserrimum sit; nam, etsi, quocumque in loco quisquis 20
est, idem est ei sensus et eadem acerbitas ex interitu rerum et publicarum et suarum, tamen oculi augent dolorem, qui ea, quae ceteri audiunt, intueri cogunt nec avertere a miseriis cogitationem sinunt: quare, etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est, tamen illo 25
dolore, quo maxime te confici audio, quod Romae non sis, animum tuum libera; etsi enim cum magna molestia tuos tuaque desideras, tamen illa quidem, quae requiris, suum statum tenent nec melius, si tu adesses, tenerent nec sunt ullo in proprio periculo, nec debes tu, cum de 30
tuis cogitas, aut praecipuam aliquam fortunam postulare aut communem recusare.

De te autem ipso, Torquate, est tuum sic agitare 2
animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum
tuarum desperationem aut timorem; nec enim is,
qui in te adhuc iniustior, quam tua dignitas postulabat,
5 fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati,
nec tamen is ipse, a quo salus petitur, habet
explicatam aut exploratam rationem salutis suae,
cumque omnium bellorum exitus incerti sint, ab altera
victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem
10 seiunctum sit ab omnium interitu, ab altera te ipsum
numquam timuisse certo scio. Reliquum est, ut te 3
id ipsum, quod ego quasi consolationis loco pono, maxime
excruciet, commune periculum rei publicae: cuius
tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor
15 ne consolatio nulla possit vera reperiri praeter illam,
quae tanta est, quantum in cuiusque animo roboris est
atque nervorum; si enim bene sentire recteque facere
satis est ad bene beateque vivendum, vereor, ne eum,
qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare
20 possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim
nos arbitror victoriae praemiis ductos patriam olim et
liberos et fortunas reliquisse; sed quoddam nobis officium
iustum et pium et debitum rei publicae nostraeque
dignitati videbamur sequi, nec, cum id faciebamus,
25 tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria.
Quare, si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam 4
propositum fuit accidere posse, non debemus ita cadere
animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam
putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio et veritas
30 praescribit, ut nihil in vita nobis praestandum praeter
culpam putemus, eaque cum careamus, omnia
humana placate et moderate feramus. Atque haec eo
pertinet oratio, ut perditis rebus omnibus tamen ipsa
virtus se sustentare posse videatur; sed, si est spes
35 aliqua de rebus communibus, ea tu, quicumque status

5 est futurus, carere non debes. Atque haec mihi scribenti veniebat in mentem me esse eum, cuius tu desperationem accusare solitus esses quemque auctoritate tua cunctantem et diffidentem excitare — quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium 5 improbabam; sero enim nos eis armis adversari videbam, quae multo ante confirmata per nosmet ipsos erant, dolebamque pilis et gladiis, non consiliis neque auctoritatibus nostris de iure publico disceptari; neque ego ea, quae facta sunt, fore cum dicebam, divinabam futura, 10 sed, quod et fieri posse et exitiosum fore, si evenisset, videbam, id ne accideret timebam, praesertim cum, si mihi alterum utrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere; eis enim rebus praestabamus, quae 15 non prodeunt in aciem, usu autem armorum et militum robore inferiores eramus —; sed tu illum animum nunc adhibe, quaeso, quo me tum esse oportere censebas.

6 Haec eo scripsi, quod mihi Philargyrus tuus omnia 20 de te requirenti fidelissimo animo, ut mihi quidem visus est, narravit te interdum sollicitum solere esse vehementius: quod facere non debes nec dubitare, quin aut aliqua re publica sis is futurus, qui esse debes, aut perdita non afflictiore condicione quam ceteri. Hoc vero 25 tempus, quo exanimati omnes et suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod et in urbe ea es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitae, et habes Ser. Sulpicium — quem semper unice dilexisti —, qui te profecto et benevolentia et sapientia 30 consolatur; cuius si essemus et auctoritatem et consilium secuti, togati potius potentiam quam armati victoriam subissemus.

7 Sed haec longiora fortasse fuerunt, quam necesse fuit; illa, quae maiora sunt, brevius exponam: ego habeo, 35

cui plus quam tibi debeam, neminem — quibus tantum debebam, quantum tu intellegis, eos huius mihi belli casus eripuit —; qui sim autem hoc tempore, intellego; sed, quia nemo est tam afflictus, quin, si nihil aliud
5 studeat nisi id, quod agit, possit navare aliquid et efficere, omne meum consilium operam, studium certe, velim existimes tibi tuisque liberis esse debitum.

---

76. ad fam. VI. 7. — Sicilien. — 46 a Chr. Um Mitte December.

Caecina Ciceroni plur. sal.

10 Quod tibi non tam celeriter liber est redditus, 1 ignosce timori nostro et miserere temporis. Filius, ut audio, pertimuit, neque iniuria, si liber exisset — quoniam non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiatur —, ne ea res inepte mihi noceret, cum
15 praesertim adhuc stili poenas dem. Qua quidem in re singulari sum fato; nam cum mendum scripturae litura tollatur, stultitia fama multetur, meus error exsilio corrigitur, cuius summa criminis est, quod armatus adversario male dixi. Nemo nostrum est, ut 2
20 opinor, quin vota Victoriae suae fecerit, nemo, quin etiam, cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quam primum Caesar superaretur, optarit: hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est; si scit et persuasus est, quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam
25 voluntatem, cum ignorit omnibus, qui multa deos venerati sunt contra eius salutem? Sed, ut eodem revertar, 3 causa haec fuit timoris: scripsi de te parce medius fidius et timide, non revocans me ipse, sed paene refugiens; genus autem hoc scripturae non modo liberum, sed in-
30 citatum atque elatum esse debere quis ignorat? solutum existimatur esse alteri male dicere — tamen cavendum est, ne in petulantiam incidas —; impeditum se ipsum

laudare, ne vitium arrogantiae subsequatur; solum vero liberum alterum laudare, de quo quidquid detrahas, necesse est aut infirmitati aut invidiae assignetur. Ac nescio an tibi gratius opportuniusque acciderit; nam, quod praeclare facere non poteram, primum erat non attingere, secundum 5 quam parcissime facere. Sed tamen ego quidem me sustinui: multa minui, multa sustuli, complura ne posui quidem; quemadmodum igitur, scalarum gradus si alios tollas, alios incidas, nonnullos male haerentes relinquas, ruinae periculum struas, non ascensum pares, sic tot 10 malis tum vinctum tum fractum studium scribendi quid 4 dignum auribus aut probabile potest afferre? Cum vero ad ipsius Caesaris nomen veni, toto corpore contremesco, non poenae metu, sed illius iudicii; totum enim Caesarem non novi: quem putas animum esse, ubi secum loquitur? 15 „Hoc probabit: hoc verbum suspiciosum est. Quid, si hoc muto? at vereor, ne peius sit. Age vero, laudo aliquem: num offendo? cum porro offendam, quid, si non vult? armati stilum persequitur: victi et nondum restituti quid faciet?“ Auges etiam tu mihi timorem, qui in 20 Oratore tuo caves tibi per Brutum et ad excusationem socium quaeris: ubi hoc omnium patronus facit, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem, sentire oportet? In hac igitur calumnia timoris et caecae suspicionis tormento, cum plurima ad alieni sensus coniecturam, 25 non ad suum iudicium scribantur, quam difficile sit evadere, si minus expertus es, quod te ad omnia summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret et auferret, aut ea condicione daret, si reciperes te cor- 30 5 recturum, hoc est, si totum alium faceres. De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas premebat, ut imperasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quod filium meum exspectes: adulescens 35

est; omnia excogitare vel studio vel aetate vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas oportet; in te mihi omnis spes est. Tu pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Caesar, tenes: a te omnia 5 proficiscantur et per te ad exitum perducantur necesse est; apud ipsum multum, ad eius omnes plurimum potes. Unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si 6 quid rogatus fueris, ut facias — quamquam id magnum et amplum est —, sed totum tuum esse onus, perficies: 10 nisi forte aut in miseria nimis stulte aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono; sed utrique rei excusationem tuae vitae consuetudo dat: nam quod ita consuesti pro amicis laborare, non iam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares.

15 Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat, aut ita corrigas, ne mihi noceat.

---

77. ad fam. VI. 5. — Rom. — 46 a. Chr. Gegen Ende December.

M. Cicero s. d. A. Caecinae.

Quotiescumque filium tuum video — video autem 1 20 fere cotidie —, polliceor ei studium quidem meum et operam sine ulla exceptione aut laboris aut occupationis aut temporis, gratiam autem atque auctoritatem cum hac exceptione, quantum valeam quantumque possim. Liber tuus et lectus est et legitur a me diligenter 25 et custoditur diligentissime. Res et fortunae tuae mihi maximae curae sunt, quae quidem cotidie faciliores mihi et meliores videntur, multisque video magnae esse curae, quorum de studio et de sua spe filium ad te perscripsisse certo scio; eis autem de rebus, quas con- 2 30 iectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse prospiciam, quam te videre atque intellegere mihi persuaserim; sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea pertur-

batiore animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere: ea natura rerum est et is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi aut ceteris fortuna esse diuturna neque haerere in tam bona causa et in tam
3 bonis civibus tam acerba iniuria. Adde eam spem, quam 5 extra ordinem de te ipso habemus non solum propter dignitatem et virtutem tuam — haec enim ornamenta sunt tibi cum aliis communia —, sed etiam propter eximium ingenium summamque eloquentiam, quibus mehercules hic, cuius in potestate sumus, 10 multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum putasset; quod ipsum lenitur cotidie, significaturque nobis ab eis, qui simul cum eo vivunt, tibi hanc ipsam opinionem ingenii apud illum plurimum 15
4 profuturam. Quapropter primum fac animo forti atque magno sis — ita enim natus, ita educatus, ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit —, deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi: a me vero tibi omnia liberisque 20 tuis paratissima esse confidas velim; id enim et vetustas nostri amoris et mea consuetudo in meos et tua multa erga me officia postulant.

---

78. ad fam IV. 5. — Athen. — 45 a. Chr. Um Mitte März.

Servius Ciceroni s. 25

1 Posteaquam mihi renuntiatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sane quam pro eo, ac debui, graviter molesteque tuli communemque eam calamitatem existimavi, qui, si istic affuissem, neque tibi defuissem coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis 30 miserum atque acerbum est, propterea quia, per quos ea confieri debet propinquos ac familiares, ei ipsi pari

molestia afficiuntur neque sine lacrimis multis id conari possunt, uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere quam aliis posse suum officium praestare, tamen, quae in praesentia in mentem mihi venerunt, 5 decrevi brevi ad te perscribere, non quo ea te fugere existimem, sed quod forsitan dolore impeditus minus ea perspicias.

Quid est, quod tanto opere te commoveat 2 tuus dolor intestinus? Cogita, quemadmodum 10 adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quae hominibus non minus quam liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito quid ad dolorem adiungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus 15 callere iam debet atque omnia minoris existimare? At 3 illius vicem, credo, doles. Quoties in eam cogitationem necesse est tu veneris — nos saepe incidimus —, hisce temporibus non pessime cum eis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? 20 Quid autem fuit, quod illam hoc tempore ad vivendum magno opere invitare posset? quae res? quae spes? quod animi solacium? Ut cum aliquo adulescente primario coniuncta aetatem gereret? licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac iuventute generum deligere, cuius 25 fidei liberos tuos te tuto committere putares. An ut ea liberos ex sese pareret, quos cum florentes videret laetaretur? qui rem a parente traditam per se tenere possent, honores ordinatim petituri essent, in re publica, in amicorum negotiis libertate sua usi? quid horum fuit, quod 30 non, priusquam datum est, ademptum sit? „At vero malum est liberos amittere.“ Malum: nisi hoc peius est, haec sufferre et perpeti.

Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, 4 volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi dolorem 35 minuere possit. Ex Asia rediens cum ab Aegina Megaram

versus navigarem, coepi regiones circumcirca prospicere: post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeus, sinistra Corinthus, quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent. Coepi egomet mecum sic cogitare: 5 „hem! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera proiecta iacent? Visne tu te, Servi, cohibere et meminisse hominem te esse natum?“ Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter 10 sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas: modo uno tempore tot viri clarissimi interierunt, de imperio populi Romani tanta deminutio facta est, omnes provinciae conquassatae sunt; in unius mulierculae animula si iactura facta est, tanto 15 opere commoveris? quae si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum 5 fuit, quoniam homo nata fuerat. Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca atque ea potius reminiscere, quae digna tua persona sunt: 20 illam, quamdiu ei opus fuerit, vixisse, una cum re publica fuisse, te, patrem suum, praetorem consulem augurem vidisse, adulescentibus primariis nuptam fuisse, omnibus bonis prope perfunctam esse; cum res publica occideret, vita excessisse: quid est, quod tu aut illa cum fortuna 25 hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse et eum, qui aliis consueris praecipere et dare consilium, neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt, sed potius, quae aliis prae- 30 cipere soles, ea tute tibi subiace atque apud animum 6 propone. Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat: hoc te exspectare tempus tibi turpe est ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Quod si qui etiam inferis sensus est, qui 35

illius in te amor fuit pietasque in omnes suos, hoc certe illa te facere non vult. Da hoc illi mortuae, da ceteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore maerent, da patriae, ut, si qua in re opus sit, opera et consilio
5 tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit, noli committere, ut quisquam te putet non tam filiam quam rei publicae tempora et aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne
10 videar prudentiae tuae diffidere; quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi: vidimus aliquoties secundam pulcherrime te ferre fortunam magnamque ex ea re te laudem apisci; fac aliquando intellegamus adversam quoque te aeque ferre posse neque id maius,
15 quam debebat, tibi onus videri, ne ex omnibus virtutibus haec una tibi videatur deesse.

Quod ad me attinet, cum te tranquilliorem animo esse cognoro, de eis rebus, quae hic geruntur, quemadmodumque se provincia habeat certiorem faciam. Vale.

---

20 **79.** ad fam. IV. 6. — Ficuleanum Attici. — 45 a. Chr. Mitte April.

M. Cicero s. d. Ser. Sulpicio.

Ego vero, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravis- 1 simo casu affuisses; quantum enim praesens me adiuvare potueris et consolando et prope aeque dolendo, facile ex
25 eo intellego, quod litteris lectis aliquantum acquievi; nam et ea scripsisti, quae levare luctum possent, et in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti: Servius tamen tuus omnibus officiis, quae illi tempori tribui potuerunt, declaravit et quanti ipse me
30 faceret et quam suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore; cuius officia iucundiora scilicet saepe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora.

Me autem non oratio tua solum et societas paene aegritudinis, sed etiam auctoritas consolatur; turpe enim esse existimo me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia praeditus, ferendum putas; sed opprimor interdum et vix resisto dolori, quod ea me solacia 5 deficiunt, quae ceteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt: nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum et magnis rebus gestis, amisit, et L. Paullus, qui duo septem diebus, et vester Galus et M. Cato, qui summo ingenio, summa 10 virtute filium perdidit, eis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex re 2 publica consequebantur; mihi autem amissis ornamentis eis, quae ipse commemoras quaeque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solacium, quod 15 ereptum est: non amicorum negotiis, non rei publicae procuratione impediebantur cogitationes meae, nihil in foro agere libebat, aspicere curiam non poteram, existimabam, id quod erat, omnes me et industriae meae fructus et fortunae perdidisse; sed, cum cogitarem haec 20 mihi tecum et cum quibusdam esse communia, et cum frangerem iam ipse me cogeremque illa ferre toleranter, habebam, quo confugerem, ubi conquiescerem, cuius in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem: nunc autem hoc tam gravi vulnere etiam illa, 25 quae consanuisse videbantur, recrudescunt; non enim, ut tum me a re publica maestum domus excipiebat, quae levaret, sic nunc domo maerens ad rem publicam confugere possum, ut in eius bonis acquiescam. Itaque et domo absum et foro, quod nec eum dolorem, quem 30 ex re publica capio, domus iam consolari potest nec 3 domesticum res publica. Quo magis te exspecto teque videre quam primum cupio — maius mihi solacium afferre ratio nulla potest quam coniunctio consuetudinis sermonumque nostrorum —; quamquam sperabam tuum 35

adventum — sic enim audiebam — appropinquare. Ego autem cum multis de causis te exopto quam primum videre, tum etiam, ut ante commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus, 5 quod est totum ad unius voluntatem accommodandum et prudentis et liberalis et, ut perspexisse videor, nec a me alieni et tibi amicissimi; quod cum ita sit, magnae tamen est deliberationis, quae ratio sit ineunda nobis non agendi aliquid, sed illius concessu et beneficio 10 quiescendi. Vale.

---

80. ad Att. XII. 40. — Astura. — 45 a. Chr. 9. Mai.

Cicero Attico sal.

Qualis futura sit Caesaris vituperatio contra 1 laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius 15 ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret; volo enim eum divulgari, quod quo facilius fiat, imperabis tuis.

Συμβουλευτικὸν saepe conor: nihil reperio, et 2 20 quidem mecum habeo et *Ἀριστοτέλους* et *Θεοπόμπου πρὸς Ἀλέξανδρον*; sed quid simile? illi et quae ipsis honesta essent scribebant et grata Alexandro: ecquid tu eiusmodi reperis? mihi quidem nihil in mentem venit.

Quod scribis te vereri, ne et gratia et auctoritas 25 nostra hoc meo maerore minuatur, ego, quid homines aut reprehendant aut postulent, nescio: ne doleam? qui potest? ne iaceam? quis umquam minus? Dum tua me domus levabat, quis a me exclusus? quis venit, qui offenderet? Asturam sum a te profectus: legere isti 30 laeti, qui me reprehendunt, tam multa non possunt, quam ego scripsi; quam bene, nihil ad rem, sed genus scribendi id fuit, quod nemo abiecto animo facere posset. Tri-

ginta dies in hortis fui: quis aut congressum meum aut facilitatem sermonis desideravit? Nunc ipsum ea lego, ea scribo, ut ei, qui mecum sunt, difficilius otium
3 ferant quam ego laborem. Si quis requirit, cur Romae non sim: quia discessus est; cur non sim in eis meis 5 praediolis, quae sunt huius temporis: quia frequentiam illam non facile ferrem; ibi sum igitur, ubi is, qui optimas Baias habebat, quotannis hoc tempus consumere solebat. Cum Romam venero, nec vultu nec oratione reprehendar: hilaritatem illam, qua hanc tristitiam 10 temporum condiebamus, in perpetuum amisi, constantia et firmitas nec animi nec orationis requiretur.

4 De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, ut praeconi subiciantur: id nisi fit, excludemur; sin ad tabulam venimus, vincemus facul- 15 tates Othonis nostra cupiditate: nam, quod ad me de Lentulo scribis, non ego timeo; Faberiana modo res certa sit tuque enitare, quod facis, quod volumus consequemur.
5 Quod quaeris, quamdiu hic: paucos dies, sed certum non habeo: simul ac constituero, ad te scribam, et tu ad me, 20 quamdiu in suburbano sis futurus. Quo die ego ad te haec misi, de Pilia et Attica mihi quoque eadem, quae scribis, et scribuntur et nuntiantur.

---

81. ad fam IV. 12. — Athen. — 45 a. Chr. 31. Mai.

Servius Ciceroni sal. plur. 25

1 Etsi scio non iucundissimum me nuntium vobis allaturum, tamen, quoniam casus et natura in nobis dominantur, visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere.

A. d. x. kal. Iun., cum ab Epidauro Piraeum navi 30 advectus essem, ibi M. Marcellum, collegam nostrum, conveni eumque diem ibi consumpsi, ut cum eo essem.

Postero die ab eo digressus sum eo consilio, ut ab Athenis in Boeotiam irem reliquamque iurisdictionem absolverem; ille, uti aiebat, supra Malias in Italiam versus navigaturus erat. Post diem tertium eius diei, cum ab 2
5 Athenis proficisci in animo haberem, circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris eius, ad me venit et mihi nuntiavit M. Marcellum, collegam nostrum, post cenae tempus a P. Magio Cilone, familiare eius, pugione percussum esse et duo vulnera accepisse, unum in stomacho,
10 alterum in capite secundum aurem; sperare tamen eum vivere posse; Magium se ipsum interfecisse postea; se a Marcello ad me missum esse, qui haec nuntiaret et rogaret, uti medicos ei mitterem. Itaque medicos coëgi et e vestigio eo sum profectus prima luce. Cum non
15 longe a Piraeo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis, in quibus erat scriptum paullo ante lucem Marcellum diem suum obisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est affectus, et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est
20 amicus, qui ei mortem offerret. Ego tamen ad taberna- 3 culum eius perrexi: inveni duos libertos et pauculos servos; reliquos aiebant profugisse metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram,
25 meisque lecticariis in urbem eum referre, ibique pro ea copia, quae Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulturae intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent, neque tamen id antea cuiquam
30 concesserant: quod proximum fuit, uti in quo vellemus gymnasio eum sepeliremus, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbi terrarum gymnasio Academiae locum delegimus ibique eum combussimus posteaque curavimus, ut eidem Athenienses in eodem loco monumentum ei
35 marmoreum faciendum locarent. Ita, quae nostra officia

fuerunt, pro collegio et pro propinquitate et vivo et mortuo omnia ei praestitimus. Vale. D. pr. kal. Iun. Athenis.

---

82. ad Att. XIII. 52. — Puteolanum. — 45 a. Chr. 19. December.

Cicero Attico sal.

1 O hospitem mihi tam gravem ἀμεταμέλητον, fuit enim periucunde. Sed cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cenaturus ipse Caesar esset, vacaret; quippe hominum CIↃ CIↃ. Sane sum commotus, quid futurum esset postridie; ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit; castra in agro, villa defensa est. Ille tertiis Saturnalibus apud Philippum ad h. VII., nec quemquam admisit: rationes opinor cum Balbo. Inde ambulavit in litore; post h. VIII. in balneum: tum audivit de Mamurra, non mutavit; unctus est, accubuit. Ἐμετικὴν agebat: itaque et edit et bibit ἀδεῶς et iucunde, opipare sane et apparate; nec id solum, sed

bene cocto
condito, sermone bono et, si quaeris, libenter.

2 Praeterea tribus tricliniis accepti οἱ περὶ αὐτὸν valde copiose: libertis minus lautis servisque nihil defuit, nam lautiores eleganter accepi: quid multa? homines visi sumus. Hospes tamen non is, cui diceres: „amabo te, eodem ad me, cum revertere“: semel satis est. Σπουδαῖον οὐδὲν in sermone, φιλόλογα multa: quid quaeris? delectatus est et libenter fuit. Puteolis se aiebat unum diem fore, alterum ad Baias. Habes hospitium sive ἐπισταθμείαν, odiosam mihi, dixi, non molestam. Ego paulisper hic, deinde in Tusculanum. Dolabellae villam cum praeteriret, omnis armatorum copia dextra sinistra ad equum nec usquam alibi: hoc ex Nicia.

IV. Buch.

Nach den Iden des März.

44—43 a. Chr.

83. ad fam. XI. 1. — Rom. — 44 a. Chr. 17. März.

D. Brutus Bruto suo et Cassio sal.

Quo in statu simus, cognoscite: heri vesperi apud 1
me Hirtius fuit; qua mente esset Antonius, demon-
5 stravit, pessima scilicet et infidelissima; nam se neque
mihi provinciam dare posse aiebat neque arbitrari tuto
in urbe esse quemquam nostrum: adeo esse militum con-
citatos animos et plebis. Quod utrumque esse falsum
puto vos animadvertere atque illud esse verum, quod
10 Hirtius demonstrabat, timere eum, ne, si mediocre
auxilium dignitatis nostrae habuissemus, nullae partes
illis in re publica relinquerentur. Cum in his 2
angustiis versarer, placitum est mihi, ut postularem
legationem liberam mihi reliquisque nostris, ut aliqua
15 causa proficiscendi honesta quaereretur. Hoc se impetra-
turum pollicitus est, nec tamen impetraturum confido:
tanta est hominum insolentia et nostri insectatio; ac, si
dederint, quod petimus, tamen paullo post futurum puto
ut hostes iudicemur aut aqua et igni nobis interdicatur.
20 „Quid ergo est", inquis, „tui consilii?" Dandus est locus 3
fortunae: cedendum ex Italia, migrandum Rhodum
aut aliquo terrarum arbitror. Si melior casus fuerit,
revertemur Romam; si mediocris, in exsilio vivemus; si
pessimus, ad novissima auxilia descendemus.

25 Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum, cur 4
novissimum tempus exspectemus potius, quam nunc
aliquid moliamur. Quia, ubi consistamus, non habemus
praeter Sex. Pompeium et Bassum Caecilium, qui mihi

videntur hoc nuntio de Caesare allato firmiores futuri; satis tempore ad eos accedemus, ubi quid valeant scierimus. Pro Cassio et te, si quid me velitis recipere, recipiam;
5 postulat enim hoc Hirtius ut faciam. Rogo vos quam primum mihi rescribatis — nam non dubito, quin de 5 his rebus ante horam quartam Hirtius certiorem me sit facturus —: quem in locum convenire possimus, quo me
6 velitis venire, rescribite. — Post novissimum Hirtii sermonem placitum est mihi postulare, ut liceret nobis Romae esse publico praesidio: quod illos 10 nobis concessuros non puto; magnam enim invidiam eis faciemus. Nihil tamen non postulandum putavi, quod aequum esse statuerem.

---

84. ad Att. XIV. 1. — Vor Rom. — 44 a. Chr. 7. April.

Cicero Attico sal. 15

1 Deverti ad illum, de quo tecum mane. Nihil perditius: explicari rem non posse; „etenim, si ille tali ingenio exitum non reperiebat, quis nunc reperiet?“ quid quaeris? perisse omnia aiebat, quod haud scio an ita sit; verum ille gaudens, affirmabatque minus diebus XX tumultum 20 Gallicum; in sermonem se post idus Martias praeterquam Lepido venisse nemini; ad summam non posse istaec sic abire. O pudentem Oppium! qui nihilo minus illum desiderat, sed loquitur nihil, quod quemquam bonum
2 offendat. Sed haec hactenus. Tu, quaeso, quidquid novi 25 — multa autem exspecto —, scribere ne pigrere, in his, de Sexto satisne certum, maxime autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem deverti, Caesarem solitum dicere: „magni refert, hic quid velit, sed, quidquid vult, valde vult“, idque eum animadvertisse, cum pro Deiotaro 30 Niceae dixerit: valde vehementer eum visum et libere dicere; atque etiam — ut enim quidque succurrit, libet scribere — proxime, cum Sestii rogatu apud eum fuissem

exspectaremque sedens, quoad vocarer, dixisse eum: „ego dubitem, quin summo in odio sim, cum M. Cicero sedeat nec suo commodo me convenire possit? atqui, si quisquam est facilis, hic est; tamen non dubito, quin me
5 male oderit“: haec et eiusmodi multa. Sed ad propositum: quidquid erit non modo magnum, sed etiam parvum, scribes; equidem nihil intermittam.

---

85. ad fam. IX. 14. — Pompeianum. — 44 a. Chr. 3. Mai.

Cicero Dolabellae consuli suo s.

10 Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria satisque ex ea magnam laetitiam voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio socium me ascribat tuis laudibus. Neminem conveni — convenio
15 autem cotidie plurimos; sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa in haec loca veniant, praeterea ex municipiis frequentes necessarii mei —, quin omnes, cum te summis laudibus ad caelum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agant; negant enim se dubitare, quin
20 tu meis praeceptis et consiliis obtemperans praestantissimum te civem et singularem consulem praebeas: quibus ego quamquam verissime possum respondere te, quae facias, tuo iudicio et tua sponte facere nec cuiusquam egere consilio, tamen neque plane
25 assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis a meis consiliis profecta videatur, neque valde nego, sum enim avidior etiam, quam satis est, gloriae; et tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in con-
30 siliis capiendis Nestorem, mihi vero gloriosum te iuvenem consulem florere laudibus quasi alumnum disciplinae meae. L. quidem Caesar, cum ad eum aegrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius

corporis doloribus, tamen ante, quam me plane salutavit, „o mi Cicero", inquit, „gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, iam salvi esse possemus; Dolabellae vero tuo et gratulor et gratias ago, quem quidem post te consulem solum possumus vere consulem dicere"; deinde multa de facto ac de re gesta tua: nihil magnificentius, nihil praeclarius actum umquam, nihil rei publicae salutarius;
4 atque haec una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienae gloriae sinas cernere meque aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare. Quamquam, mi Dolabella — haec enim iocatus sum — libentius omnes meas, si modo sunt aliquae meae laudes, ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis; nam, cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intellegere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius; nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil
5 amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum propter eius summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam: tamen idibus Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi iampridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse.

6 Quare quid est, quod ego te horter, ut dignitati et gloriae servias? proponam tibi claros viros, quod facere solent qui hortantur? neminem habeo clariorem quam te ipsum; te imitere oportet, tecum ipse certes: ne licet quidem tibi iam tantis rebus gestis non tui
7 similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est; contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa

severitas animadversionis non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset et cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae: sed contigit magnitudine 5 cum animi, tum etiam ingenii atque consilii; legi enim contionem tuam: nihil illa sapientius; ita pedetentim et gradatim tum accessus a te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur et urbem 8 10 periculo et civitatem metu, neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum; quo facto intellegere debes in te positam esse rem publicam tibique non modo tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, a quibus initium libertatis pro- 15 fectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero: tu quoniam rem publicam nosque conservas, fac, ut diligentissime te ipsum, mi Dolabella, custodias.

---

86. ad fam. XII. 1. — 44 a. Chr. 3. Mai.

Cicero Cassio sal.

20 Finem nullam facio, mihi crede, Cassi, de te et 1 Bruto nostro, id est de tota re publica, cogitandi, cuius omnis spes in vobis est et in D. Bruto; quam quidem iam habeo ipse meliorem, re publica a Dolabella meo praeclarissime gesta; manabat enim illud malum 25 urbanum et ita corroborabatur cotidie, ut ego quidem et urbi et otio diffiderem urbano; sed ita compressum est, ut mihi videamur omne iam ad tempus ab illo dumtaxat sordidissimo periculo tuti futuri. Reliqua magna sunt ac multa, sed posita omnia in vobis: quamquam 30 primum quidque explicemus. Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur; interfecto enim rege regios omnes nutus tuemur. Neque vero id solum, sed etiam, quae ipse ille, si viveret, non

faceret, ea nos quasi cogitata ab illo probamus. Nec eius quidem rei finem video: tabulae figuntur: immunitates dantur; pecuniae maximae discribuntur; exsules reducuntur; senatus consulta falsa deferuntur: ut tantummodo odium illud hominis impuri et servitutis dolor depulsus esse videatur, res publica iaceat in eis perturbationibus, in quas eam ille coniecit. Haec omnia vobis sunt expedienda, nec hoc cogitandum, satis iam habere rem publicam a vobis: habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare, sed contenta non est et pro magnitudine et animi et beneficii vestri a vobis magna desiderat. Adhuc ulta suas iniurias est per vos interitu tyranni —; nihil amplius: ornamenta vera sua quae reciperavit? an quod ei mortuo paret, quem vivum ferre non poterat? cuius aera refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? „At enim ita decrevimus.“ Fecimus id quidem temporibus cedentes, quae valent in re publica plurimum; sed immoderate quidam et ingrate nostra facilitate abutuntur. Verum haec propediem et multa alia coram: interim velim sic tibi persuadeas, mihi cum rei publicae, quam semper habui carissimam, tum amoris nostri causa maximae curae esse tuam dignitatem. Da operam, ut valeas. Vale.

---

87. ad fam. XI. 2. — Lanuvium. — 44 a. Chr. 21—31. Mai.

Brutus et Cassius praetores M. Antonio cos.

1 De tua fide et benevolentia in nos nisi persuasum esset nobis, non conscripsissemus haec tibi; quae profecto, quoniam istum animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis magnam veteranorum multitudinem Romam convenisse iam et ad kalendas Iunias futuram multo maiorem: de te si dubitemus aut vereamur, simus nostri dissimiles; sed certe, cum ipsi

in tua potestate fuerimus tuoque adducti consilio dimiserimus ex municipiis nostros necessarios, neque solum edicto sed etiam litteris id fecerimus, digni sumus, quos habeas tui consilii participes, in ea praesertim re, quae
5 ad nos pertinet. Quare petimus a te, facias nos certiores 2
tuae voluntatis in nos: putesne nos tutos fore in tanta frequentia militum veteranorum, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus, quod velle et probare vix quisquam posse videtur, qui nos salvos et
10 honestos velit. Nos ab initio spectasse otium nec quidquam aliud libertate communi quaesisse exitus declarat. Fallere nemo nos potest nisi tu, quod certe abest ab tua virtute et fide; sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos, tibi enim uni credidimus et credituri sumus.
15 Maximo timore de nobis afficiuntur amici nostri, quibus 3
etsi tua fides explorata est, tamen illud in mentem venit, multitudinem veteranorum facilius impelli ab aliis quolibet quam a te retineri posse. Rescribas nobis ad omnia rogamus; nam illud valde leve est ac nuga-
20 torium, ea re denuntiatum esse veteranis, quod de commodis eorum mense Iunio laturus esses; quem enim impedimento futurum putas, cum de nobis certum sit nos quieturos? Non debemus cuiquam videri nimium cupidi vitae, cum accidere nobis nihil possit sine
25 perenici et confusione omnium rerum.

---

88. ad fam. XI. 27. — Tusculanum. — 44 a. Chr. 23—30. August.

Cicero Matio sal.

Nondum satis constitui, molestiaene plus an voluptatis 1
attulerit mihi Trebatius noster, homo cum plenus
30 officii, tum utriusque nostrum amantissimus: nam, cum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cum esset, mane venit; quem

cum obiurgarem, quod parum valetudini parceret, tum ille, nihil sibi longius fuisse, quam ut me videret. „Num quidnam“, inquam, „novi?“ Detulit ad me querelam tuam, de qua priusquam respondeo, pauca proponam. 2 Quantum memoria repetere praeterita possum, nemo est 5 mihi te amicus antiquior; sed vetustas habet aliquid commune cum multis, amor non habet: dilexi te, quo die cognovi, meque a te diligi iudicavi; tuus deinde discessus isque diuturnus, ambitio nostra et vitae dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari; 10 tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, cum Caesar esset in Gallia; quod enim vehementer mihi utile esse putabas nec inutile ipsi Caesari, perfecisti, ut ille me diligeret coleret haberet in suis. Multa praetereo, quae temporibus illis inter nos 15 familiarissime dicta, scripta, communicata sunt; graviora 3 enim consecuta sunt. Et initio belli civilis, cum Brundisium versus ires ad Caesarem, venisti ad me in Formianum: primum hoc ipsum quanti, praesertim temporibus illis! deinde oblitum me putas consilii, sermonis, huma- 20 nitatis tuae? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec vero sum oblitus litterarum tuarum, quas ad me misisti, cum Caesari obviam venisses in agro, ut arbitror, 4 Trebulano. Secutum illud tempus est, cum me ad Pompeium proficisci sive pudor meus coëgit 25 sive officium sive fortuna: quod officium tuum, quod studium vel in absentem me vel in praesentes meos defuit? quem porro omnes mei et mihi et sibi te amiciorem iudicaverunt? Veni Brundisium: oblitumne me putas, qua celeritate, ut primum audieris, ad me 30 Tarento advolaris? quae tua fuerit assessio, oratio, confirmatio animi mei fracti communium miseriarum 5 metu? Tandem aliquando Romae esse coepimus: quid defuit nostrae familiaritati? in maximis rebus quonam modo gererem me adversus Caesarem, usus tuo consilio 35

sum, in reliquis officio: cui tu tribuisti excepto Caesare praeter me, ut domum ventitares horasque multas saepe suavissimo sermone consumeres? tum, cum etiam, si meministi, ut haec φιλοσοφούμενα scriberem, tu
5 me impulisti. Post Caesaris reditum quid tibi maiori curae fuit, quam ut essem ego illi quam familiarissimus? quod effeceras.

Quorsum igitur haec oratio longior, quam putaram? 6 Quia sum admiratus te, qui haec nosse deberes, quid-
10 quam a me commissum, quod esset alienum nostra amicitia, credidisse; nam praeter haec, quae commemoravi, quae testata sunt et illustria, habeo multa occultiora, quae vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant, sed maxime maxima cum fides in amicitia,
15 consilium gravitas constantia, tum lepos humanitas litterae. Quapropter — redeo nunc ad querelam — ego te suffra- 7 gium tulisse in illa lege primum non credidi; deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua iusta causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animad-
20 vertatur, quidquid facias; malevolentia autem hominum, ut nonnulla durius, quam a te facta sint, proferantur: ea tu si non audis, quid dicam, nescio; equidem, si quando audio, tam defendo, quam me scio a te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem
25 est duplex: alia sunt, quae liquido negare soleam, ut de isto ipso suffragio; alia, quae defendam a te pie fieri et humane, ut de curatione ludorum. Sed te, 8 hominem doctissimum, non fugit, si Caesar rex fuerit — quod mihi quidem videtur —, in utramque partem
30 de tuo officio disputari posse, vel in eam, qua ego soleo uti, laudandam esse fidem et humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas, vel in eam, qua nonnulli utuntur, libertatem patriae vitae amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatae ad
35 te disputationes meae! Illa vero duo, quae maxima

sunt laudum tuarum, quis aut libentius quam ego commemorat aut saepius? te et non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse et moderandae victoriae, in quo qui mihi non assentiretur, inveni neminem.

Quare habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, 5 qui mihi dedit causam harum litterarum; quibus nisi credideris, me omnis officii et humanitatis expertem iudicaris, quo nec mihi gravius quidquam potest esse nec a te alienius.

---

89. ad fam. XI. 28. — Rom. — 44. a. Chr. 23—30. August. 10

Matius Ciceroni sal.

1 Magnam voluptatem ex tuis litteris cepi, quod, quam speraram atque optaram, habere te de me opinionem cognovi; de qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi aestimabam, ut incorrupta maneret, laborabam. Con- 15 scius autem mihi eram nihil a me commissum esse, quod boni cuiusquam offenderet animum: eo minus credebam plurimis atque optimis artibus ornato tibi temere quidquam persuaderi potuisse, praesertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benevolentia; quod 20 quoniam, ut volui, scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat tua singulari bonitate et amicitia nostra, saepe restitisti.

2 Nota enim mihi sunt, quae in me post Caesaris mortem contulerint: vitio mihi dant, quod mortem 25 hominis necessarii graviter fero atque eum, quem dilexi, perisse indignor; aiunt enim patriam amicitiae praeponendam esse, proinde ac si iam vicerint obitum eius rei publicae fuisse utilem. Sed non agam astute: fateor me ad istum gradum sapientiae non pervenisse; 30 neque enim Caesarem in dissensione civili sum secutus, sed amicum, quamquam re offendebar, tamen non deserui, neque bellum umquam civile aut etiam causam dissensionis

probavi, quam etiam nascentem exstingui summe studui. Itaque in victoria hominis necessarii neque honoris neque pecuniae dulcedine sum captus, quibus praemiis reliqui, minus apud eum quam ego cum possent,
5 immoderate sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea lege Caesaris deminuta est, cuius beneficio plerique, qui Caesaris morte laetantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, aeque ac pro mea salute laboravi. Possum igitur, qui omnes voluerim 3
10 incolumes, eum, a quo id impetratum est, perisse non indignari? cum praesertim eidem homines illi ei invidiae et exitio fuerint. „Plecteris ergo," inquiunt, „quoniam factum nostrum improbare audes." O superbiam inauditam, alios in facinore gloriari, aliis ne dolere quidem
15 impunite licere! At haec etiam servis semper libera fuerunt, timerent gauderent dolerent suo potius quam alterius arbitrio; quae nunc, ut quidem isti dictitant libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur; sed 4 nihil agunt: nullius umquam periculi terroribus ab
20 officio aut ab humanitate desciscam; numquam enim honestam mortem fugiendam, saepe etiam oppetendam putavi. Sed quid mihi suscensent, si id opto, ut paeniteat eos sui facti? cupio enim Caesaris mortem omnibus esse acerbam. „At debeo pro civili parte rem publicam
25 velle salvam." Id quidem me cupere, nisi et ante acta vita et reliqua mea spes tacente me probat, dicendo vincere non postulo. Quare maiorem in modum te rogo, 5 ut rem potiorem oratione ducas mihique, si sentis expedire recte fieri, credas nullam communionem cum
30 improbis esse posse. An, quod adulescens praestiti, cum etiam errare cum excusatione possem, id nunc aetate praecipitata commutem ac me ipse retexam? Non faciam neque, quod displiceat, committam, praeterquam quod hominis mihi coniunctissimi ac viri amplissimi doleo
35 gravem casum. Quod si aliter essem animatus, numquam,

quod facerem, negarem, ne et in peccando improbus et
6 in dissimulando timidus ac vanus existimarer. „At ludos,
quos Caesaris victoriae Caesar adulescens fecit, curavi.“
At id ad privatum officium, non ad statum rei publicae
pertinet; quod tamen munus et hominis amicissimi 5
memoriae atque honoribus praestare etiam mortui debui
et optimae spei adulescenti ac dignissimo Caesare petenti
7 negare non potui. Veni etiam consulis Antonii
domum saepe salutandi causa; ad quem, qui me
parum patriae amantem esse existimant, rogandi quidem 10
aliquid aut auferendi causa frequentes ventitare reperies.
Sed quae haec est arrogantia, quod Caesar numquam
interpellavit, quin, quibus vellem atque etiam quos ipse
non diligebat, tamen eis uterer, eos, qui mihi amicum
eripuerunt, carpendo me efficere conari, ne, quos velim, 15
8 diligam? Sed non vereor, ne aut meae vitae modestia
parum valitura sit in posterum contra falsos rumores,
aut ne etiam ei, qui me non amant propter meam in
Caesarem constantiam, non malint mei quam sui similes
amicos habere. Mihi quidem si optata contingent, quod 20
reliquum est vitae, in otio Rhodi degam; sin
casus aliquis interpellarit, ita ero Romae, ut recte
fieri semper cupiam.

Trebatio nostro magnas ago gratias, quod tuum
erga me animum simplicem atque amicum aperuit et 25
quod, eum, quem semper libenter dilexi, quo magis iure
colere atque observare deberem, fecit. Bene vale et me dilige.

89a. Bellum Gallicum VIII. praefatio. 44 a. Chr.

⟨Hirtius Balbo sal.⟩ 30

Coactus adsiduis tuis vocibus, Balbe, cum cotidiana
mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertiae
videretur deprecationem habere, rem difficillimam sus-
cepi. Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Gal-

liae non conhaerentibus superioribus atque insequentibus
eius scriptis contexui novissimumque inperfectum <supplevi;
extremos> ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad
exitum non quidem civilis dissensionis, cuius finem nullum
5 videmus, sed vitae Caesaris. Quos utinam qui legent scire
possint, quam invitus susceperim scribendos, quo facilius
caream stultitiae atque arrogantiae crimine, qui me mediis
interposuerim Caesaris scriptis. Constat enim inter omnes nihil
tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum
10 elegantia commentariorum superetur. Qui sunt editi, ne
scientia tantarum rerum scriptoribus desit, adeoque probantur
omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas
scriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra
quam reliquorum est admiratio: ceteri enim, quam bene
15 atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter
eos perfecerit, scimus. Erat autem in Caesare cum facultas
atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia
suorum consiliorum explicandorum. Mihi ne illud
quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello
20 interessem; quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris
sermone sunt nota, tamen aliter audimus ea, quae rerum
novitate aut admiratione nos capiunt, aliter, quae pro
testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum dum
omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare
25 conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me
iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari.
Vale.

---

90. ad fam. XVI. 21. — Athen. — 44 a. Chr. Herbst.

Cicero f. Tironi suo dulcissimo sal.

30 Cum vehementer tabellarios exspectarem cotidie, aliquando 1
venerunt post diem quadragensimum et sextum,
quam a vobis discesserant; quorum mihi fuit adventus
exoptatissimus; nam, cum maximam cepissem laetitiam

ex humanissimi et carissimi patris epistula, tum vero iucundissimae tuae litterae cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me iam non paenitebat intercapedinem scribendi fecisse, sed potius laetabar; fructum enim magnum humanitatis tuae capiebam ex silentio mearum litterarum. 5 Vehementer igitur gaudeo te meam sine dubitatione accepisse excusationem.

2 Gratos tibi optatosque esse qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro, praestaboque et enitar, ut in dies magis magisque haec nascens de me 10 duplicetur opinio: quare, quod polliceris, te bucinatorem fore existimationis meae, firmo id constantique animo facias licet; tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata aetatis meae, ut non solum animus a factis, sed aures quoque a commemoratione abhorreant: 15 cuius te sollicitudinis et doloris participem fuisse notum exploratumque est mihi; nec id mirum; nam cum omnia mea causa velles mihi successa, tum etiam tua, socium 3 enim te meorum commodorum semper esse volui. Quoniam igitur tum ex me doluisti, nunc ut duplicetur 20 tuum ex me gaudium, praestabo.

Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium esse coniunctissimum; nam cum audio illum libenter, tum etiam propriam eius suavitatem vehementer amplector: sum totos dies cum eo noctisque saepenumero partem; 25 exoro enim, ut mecum quam saepissime cenet. Hac introducta consuetudine saepe inscientibus nobis et cenantibus obrepit sublataque severitate philosophiae humanissime nobiscum iocatur. Quare da operam, ut hunc talem, tam iucundum, tam excellentem virum videas quam pri- 30 4 mum. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore a me patior discedere, cuius cum frugi severaque est vita, tum etiam iucundissima convictio; non est enim seiunctus iocus a philologia et cotidiana συζητήσει. Huic ego locum in proximo conduxi et, ut possum, ex meis 35

angustiis illius sustento tenuitatem. Praeterea declamitare Graece apud Cassium institui; Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus et cotidianis convictoribus, quos secum Mytilenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis et illi probatissimis. Multum etiam mecum est Epicrates, princeps Atheniensium, et Leonides et horum ceteri similes. *Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε.*

De Gorgia autem quod mihi scribis, erat quidem ille in cotidiana declamatione utilis, sed omnia postposui, dummodo praeceptis patris parerem, *διαρρήδην* enim scripserat, ut eum dimitterem statim: tergiversari nolui, ne mea nimia *σπουδὴ* suspicionem ei aliquam importaret, deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse me de iudicio patris iudicare; tuum tamen studium et consilium gratum acceptumque est mihi.

Excusationem angustiarum tui temporis accipio; scio enim, quam soleas esse occupatus. Emisse te praedium vehementer gaudeo feliciterque tibi rem istam evenire cupio — hoc loco me tibi gratulari noli mirari; eodem enim fere loco tu quoque emisse te fecisti me certiorem —. Habes: deponendae tibi sunt urbanitates; rusticus Romanus factus es. Quomodo ego mihi nunc ante oculos tuum iucundissimum conspectum propono? videor enim videre ementem te rusticas res, cum vilico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina. Sed, quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse aeque ac tu doleo; sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modo fortuna me, praesertim cum sciam communem nobis emptum esse istum fundum. De mandatis quod tibi curae fuit, est mihi gratum; sed peto a te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Graecus; multum mihi enim eripitur operae in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures, ut valeas, ut una *συμφιλολογεῖν* possimus. Antherum tibi commendo.

---

91. ad fam. XII. 2. — Rom. — 44 a. Chr. Nach 19. September, vor 5. Oktober.

Cicero Cassio sal.

1 Vehementer laetor tibi probari sententiam et orationem meam; qua si saepius uti liceret, nihil esset negotii 5 libertatem et rem publicam reciperare; sed homo amens et perditus multoque nequior quam ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, caedis initium quaerit, nullamque aliam ob causam me auctorem fuisse Caesaris interficiendi criminatur, nisi ut in me veterani 10 incitentur: quod ego periculum non extimesco, modo vestri facti gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pisoni, qui in eum primus invectus est nullo assentiente, nec mihi, qui idem tricensimo post die feci, nec P. Servilio, qui me est consecutus, tuto in senatum venire licet; 15 caedem enim gladiator quaerit eiusque initium a d. XIII. kal. Octobr. a me se facturum putavit, ad quem paratus venerat, cum in villa Metelli complures dies commentatus esset; quae autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? itaque omnibus est visus, ut ad te antea scripsi, vomere 20 2 suo more, non dicere. Quare, quod scribis te confidere auctoritate et eloquentia nostra aliquid profici posse, nonnihil, ut in tantis malis, est profectum; intellegit enim populus Romanus tres esse consulares, qui, quia de re publica bene senserint, libere locuti sint, tuto in 25 senatum venire non possint.

Nec est praeterea, quod quidquam exspectes; tuus enim necessarius affinitate nova delectatur: itaque iam non est studiosus ludorum infinitoque fratris tui plausu dirumpitur; alter item affinis novis commentariis 30 Caesaris delenitus est. Sed haec tolerabilia; illud non ferendum, quod est, qui vestro anno filium suum consulem futurum putet ob eamque causam se huic latroni deservire 3 prae se ferat. Nam L. Cotta, familiaris meus, fatali qua-

dam desperatione, ut ait, minus in senatum venit; L. Caesar, optimus et fortissimus civis, valetudine impeditur; Ser. Sulpicius et summa auctoritate et optime sentiens non adest; reliquos exceptis designatis ignosce mihi si non numero
5 consulares. Habes auctores consilii publici; qui numerus etiam bonis rebus exiguus esset, quid censes perditis? quare spes est omnis in vobis; qui si idcirco abestis, ut sitis in tuto, ne in vobis quidem: sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis, velim salvis nobis; sin id
10 minus, res tamen publica per vos brevi tempore ius suum reciperabit.

Ego tuis neque desum neque deero: qui sive ad me referent sive non referent, mea tibi tamen benevolentia fidesque praestabitur. Vale.

15 **92.** ad fam. XII. 3. — Rom. — 44 a. Chr. 2—6. Oktober.

Cicero Cassio sal.

Auget tuus amicus furorem in dies: primum in 1 statua, quam posuit in rostris, inscripsit PARENTI OPTIME MERITO, ut non modo sicarii, sed iam etiam parricidae
20 iudicemini; quid dico, iudicemini? iudicemur potius; vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuissem! molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum est; quod quoniam praeteriit, utinam haberem, quid vobis darem consilii! sed ne mihi quidem
25 ipsi reperio quid faciundum sit; quid enim est, quod contra vim sine vi fieri possit? Consilium omne autem hoc 2 est illorum, ut mortem Caesaris persequantur; itaque ante diem VI. non. Oct. productus in contionem a Cannutio turpissime ille quidem discessit, sed tamen ea
30 dixit de conservatoribus patriae, quae dici deberent de proditoribus; de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio et vos fecissetis et Cannutius faceret. Cetera cuiusmodi sint, ex hoc iudica, quod legato tuo

viaticum eripuerunt: quid eos interpretari putas, cum hoc faciunt? ad hostem scilicet portari. O rem miseram! dominum ferre non potuimus, conservo servimus. Et tamen, me quidem avente magis quam sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiae? 5 de reliquo malo te ipsum tecum loqui quam nostra dicta cognoscere. Vale.

---

93. ad fam. X. 3. — Rom. — 44 a. Chr. Vor 20. Oktober.

Cicero Planco sal. 10

1 Cum ipsum Furnium per se vidi libentissime, tum hoc libentius, quod illum audiens te videbar audire; nam et in re militari virtutem et in administranda provincia iustitiam et in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit et praeterea mihi non ignotam in 15 consuetudine et familiaritate suavitatem tuam; adiunxit praeterea summam erga se liberalitatem: quae omnia mihi iucunda, hoc extremum etiam gratum fuit.

2 Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra ante aliquanto, quam tu natus es, 20 amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua, confirmata iam aetate familiaritatem cum studio meo, tum iudicio tuo constitutam: his de causis mirabiliter faveo dignitati tuae, quam mihi tecum statuo debere esse communem. Omnia summa consecutus es virtute duce, comite 25 fortuna, eaque es adeptus adulescens multis invidentibus, quos ingenio industriaque fregisti: nunc, me amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquae vitae dignitatem ex optimo rei publicae statu 30 3 acquires. Scis profecto — nihil enim te fugere potuit — fuisse quoddam tempus, cum homines existimarent te nimis servire temporibus, quod ego quoque existimarem, te si ea, quae patiebare, probare etiam arbitrarer;

sed, cum intellegerem quid sentires, prudenter te arbitrabar videre quid posses. Nunc alia ratio est: omnium rerum tuum iudicium est idque liberum. Consul es designatus, optima aetate, summa eloquentia, maxima orbitate 5 rei publicae virorum talium: incumbe, per deos immortales, in eam curam et cogitationem, quae tibi summam dignitatem et gloriam afferat; unus autem est, hoc praesertim tempore, per tot annos re publica divexata, rei publicae bene gerendae cursus ad gloriam.

10 Haec amore magis impulsus scribenda ad te putavi, 4 quam quo te arbitrarer monitis et praeceptis egere; sciebam enim ex eisdem te haec haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram: quare modum faciam. Nunc tantum significandum putavi, ut potius amorem tibi ostenderem meum, 15 quam ostentarem prudentiam. Interea, quae ad dignitatem tuam pertinere arbitrabor, studiose diligenterque curabo.

---

94. ad fam. XI. 7. – Rom. — 44 a. Chr. Zwischen 9. und 14. December.*)

20 M. Cicero s. d. D. Bruto imp. cos. desig.

Cum adhibuisset domi meae Lupus me et Libonem 1 et Servium, consobrinum tuum, quae mea fuerit sententia, cognosse te ex M. Seio arbitror, qui nostro sermoni interfuit: reliqua, quamquam statim Seium Graeceius est sub- 25 secutus, tamen ex Graeceio poteris cognoscere.

Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere et meminisse volumus, ut ne in libertate et salute populi Romani conservanda auctoritatem senatus exspectes nondum liberi, ne et tuum factum condemnes 30 — nullo enim publico consilio rem publicam liberavisti, quo etiam est res illa maior et clarior —, et adulescentem

*) Nach Sternkopf, der entdeckt hat, daß ad fam. XI. 6 aus zwei Briefen besteht, und dadurch Ordnung in die Chronologie dieser Briefe gebracht hat.

vel puerum potius Caesarem iudices temere fecisse, qui tantam causam publicam privato consilio susceperit, denique homines rusticos, sed fortissimos viros civesque optimos, dementes fuisse iudices, primum **milites veteranos**, commilitones tuos, **deinde legionem Martiam**, legionem 5 **quartam**, quae suum consulem hostem iudicaverunt seque ad salutem rei publicae defendendam contulerunt. Voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas 3 impeditur metu. Postremo suscepta tibi causa iam bis est, ut non sit integrum: primum idibus Martiis, 10 deinde proxime, exercitu novo et copiis comparatis. Quamobrem ad omnia ita paratus, ita animatus debes esse, non ut nihil facias nisi iussus, sed ut ea geras, quae ab omnibus summa cum admiratione laudentur.

---

95. ad fam. X. 4. — Gallien. — 44 a. Chr. Ende December. 15

Plancus Ciceroni.

1 Gratissimae mihi tuae litterae fuerunt, quas ex Furnii sermone te scripsisse animadverti. Ego autem praeteriti temporis excusationem affero, quod te profectum audieram nec multo ante redisse scii, quam ex epistula 20 tua cognovi; nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse praeterire, in quo tuendo habeo causas plurimas vel paternae necessitudinis vel meae a pueritia observantiae vel tui erga me 2 mutui amoris. Quare, mi Cicero, quod mea tuaque patitur 25 aetas, persuade tibi te unum esse, in quo ego colendo patriam mihi constituerim sanctitatem. Omnia igitur tua consilia mihi non magis prudentiae plena, quae summa est, videntur quam fidelitatis, quam ego ex mea conscientia metior: quare, si aut aliter sentirem, certe 30 admonitio tua me reprimere, aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, ut id sequerer, quod tu optimum putares;

nunc vero quid est, quod me in aliam partem trahere possit? quaecumque in me bona sunt aut fortunae beneficio tributa aut meo labore parta, etsi a te propter amorem carius sunt aestimata, tamen vel inimicissimi
5 iudicio tanta sunt, ut praeter bonam famam nihil desiderare videantur. Quare hoc unum tibi persuade, 3 quantum viribus eniti, consilio providere, auctoritate movere potuero, hoc omne rei publicae semper futurum. Non est ignotus mihi sensus tuus: neque, si facultas, opta-
10 bilis mihi quidem, tui praesentis esset, umquam a tuis consiliis discreparem, nec nunc committam, ut ullum meum factum reprehendere iure possis. Sum 4 in exspectatione omnium rerum, quid in Gallia citeriore, quid in urbe mense Ianuario geratur ut sciam.
15 Interim maximam hic sollicitudinem curamque sustineo, ne inter aliena vitia hae gentes nostra mala suam putent occasionem. Quod si proinde, ut ipse mereor, mihi successerit, certe et tibi, cui maxime cupio, et omnibus viris bonis satisfaciam. Fac valeas meque mutuo diligas.

---

20 **96.** ad fam. XII. 4. — Rom. — 43 a. Chr. 2. Februar oder gleich darauf.

Cicero Cassio sal.

Vellem idibus Martiis me ad cenam invitasses: reli- 1 quiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiae vestrae
25 exercent, et quidem praeter ceteros me: quamquam egregios consules habemus, sed turpissimos consulares, senatum fortem, sed infimo quemque honore fortissimum; populo vero nihil fortius, nihil melius Italiaque universa. Nihil autem foedius Philippo et Pisone legatis,
30 nihil flagitiosius; qui cum essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res denuntiarent, cum ille earum rerum nulli paruisset, ultro ab illo ad nos intolerabilia

postulata rettulerunt: itaque ad nos concurritur, factique
2 iam in re salutari populares sumus. Sed, tu quid ageres, quid acturus, ubi denique esses, nesciebam: fama nuntiabat te esse in Syria; auctor erat nemo. De Bruto, quo proprius est, eo firmiora videntur esse, quae nuntiantur. 5
Dolabella valde vituperabatur ab hominibus non insulsis, quod tibi tam cito succederet, cum tu vixdum xxx dies in Syria fuisses; itaque constabat eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus et tua et Bruti est, quod exercitum praeter spem existimamini 10
comparasse. Scriberem plura, si rem causamque nossem: nunc, quae scribo, scribo ex opinione hominum atque fama. Tuas litteras avide exspecto. Vale.

---

97. ad fam. XII. 5. — Rom. — 43 a. Chr. Zweite Hälfte Februar.

Cicero Cassio sal. 15

1 Hiemem credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus, quid ageres maximeque ubi esses; loquebantur omnes tamen — credo, quod volebant — in Syria te esse, habere copias; id autem eo facilius credebatur, quia simile veri videbatur. Brutus quidem 20
noster egregiam laudem est consecutus; res enim tantas gessit tamque inopinatas, ut eae cum per se gratae essent, tum ornatiores propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quae putamus, magnis subsidiis fulta res publica est; a prima enim ora Graeciae usque ad Aegyptum 25
optimorum civium imperiis muniti erimus et copiis:
2 quamquam, nisi me fallebat, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur, qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli reliquum fore videbatur. Parvis omnino iam copiis obsidebatur, 30
quod magno praesidio Bononiam tenebat Antonius; erat autem Claternae noster Hirtius, ad Forum Cornelium

Caesar, uterque cum firmo exercitu, magnasque Romae Pansa copias ex dilectu Italiae compararat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat; Hirtius nihil nisi considerate, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur; 5 praeter Bononiam, Regium Lepidi, Parmam totam Galliam tenebamus studiosissimam rei publicae; tuos etiam clientes Transpadanos mirifice coniunctos cum causa habebamus; erat firmissimus senatus exceptis consularibus, ex quibus unus L. Caesar firmus est et rectus; Ser. Sulpicii morte 3 10 magnum praesidium amisimus; reliqui partim inertes, partim improbi; nonnulli invident eorum laudi, quos in re publica probari vident; populi vero Romani totiusque Italiae mira consensio est. Haec erant fere, quae tibi nota esse vellem; nunc autem opto, ut ab istis orientis 15 partibus virtutis tuae lumen eluceat. Vale.

---

98. ad fam. X. 7. — Gallien. — 43 a. Chr. Bald nach 15. März.

Plancus Ciceroni.

1 Plura tibi de meis consiliis scriberem rationemque omnium rerum redderem verbosius, quo magis iudicares 20 omnia me rei publicae praestitisse, quae et tua exhortatione excepi et mea affirmatione tibi recepi — non minus enim a te probari quam diligi semper volui, nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quam praedicatorem meritorum meorum esse volui —; sed breviorem me 25 duae res faciunt: una, quod publicis litteris omnia sum persecutus, altera, quod M. Varisidium, equitem Romanum, familiarem meum, ipsum ad te transire iussi, ex quo omnia cognoscere posses. 2 Non medius fidius mediocri dolore afficiebar, cum alii occupare 30 possessionem laudis viderentur, sed usque mihi temperavi, dum perducerem eo rem, ut dignum aliquid et consulatu meo et vestra exspectatione efficerem; quod

spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum, ut maximo praesidio rei publicae nos fuisse et nunc sentiant homines et in posterum memoria teneant. A te peto, ut dignitati meae suffrageris et, quarum rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias 5 alacriorem. Non minus posse te quam velle exploratum mihi est. Fac valeas meque mutuo diligas.

---

99. ad fam. X. 8. — Gallien. — 43 a. Chr. Bald nach 15. März.

Plancus imp. cos. desig. s. d. cos. pr. tr. pl. senatui populo plebique Romanae. 10

1 Si cui forte videor diutius et hominum exspectationem et spem rei publicae de mea voluntate tenuisse suspensam, huic prius excusandum me esse arbitror, quam de insequenti officio quidquam ulli pollicendum; non enim praeteritam culpam videri volo redemisse, sed optimae mentis 15 2 cogitata iampridem maturo tempore enuntiare. Non me praeteribat in tanta sollicitudine hominum et tam perturbato statu civitatis fructuosissimam esse professionem bonae voluntatis, magnosque honores ex ea re complures consecutos videbam; sed, cum in eum casum 20 me fortuna demisisset, ut aut celeriter pollicendo magna ipse ad proficiendum impedimenta opponerem aut, si in eo mihi temperavissem, maiores occasiones ad opitulandum haberem, expeditius iter communis salutis quam meae laudis esse volui. Nam quis in ea fortuna, quae 25 mea est, et ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, et cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quidquam pati aut perniciosum concupiscere 3 potest? Sed aliquantum nobis temporis et magni labores et multae impensae opus fuerunt, ut, quae 30 rei publicae bonisque omnibus polliceremur, exitu praestaremus neque ad auxilium patriae nudi cum bona voluntate,

sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat
exercitus nobis, magnis saepe praemiis sollicitatus, ut
ab re publica potius moderata quam ab uno infinita spe-
raret: confirmandae complures civitates, quae supe-
5 riore anno largitionibus concessionibusque praemiorum
erant obligatae, ut et illa vana putarent et eadem a meli-
oribus auctoribus petenda existimarent; eliciendae etiam
voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis exer-
citibusque praefuerunt, ut potius cum pluribus societatem
10 defendendae libertatis iniremus, quam cum paucioribus
funestam orbi terrarum victoriam partiremur. Muniendi 4
vero nosmet ipsi fuimus aucto exercitu auxiliisque
multiplicatis, ut, cum praeferremus sensus aperte, tum,
etiam invitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus,
15 non esset periculosum. Ita numquam diffitebor multa
me, ut ad effectum horum consiliorum pervenirem, et
simulasse invitum et dissimulasse cum dolore,
quod praematura denuntiatio boni civis imparati quam
periculosa esset ex casu collegae videbam. Quo nomine 5
20 etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura
etiam verbo quam scriptura mandata dedimus,
ut et tectius ad vos perferrentur et nos essemus tutiores,
quibusque rebus et communem salutem muniri et nos
armari conveniret praecepimus. Ex quo intellegi potest
25 curam rei publicae summae defendundae iampri-
dem apud nos excubare.

Nunc, cum deum benignitate ab omni re sumus 6
paratiores, non solum bene sperare de nobis homines,
sed explorate iudicare volumus: legiones habeo quinque
30 sub signis et sua fide virtuteque rei publicae coniunctissi-
mas et nostra liberalitate nobis obsequentes, provinciam
omnium civitatium consensu paratissimam et summa
contentione ad officia certantem, equitatus auxiliorum-
que tantas copias, quantas hae gentes ad defendendam
35 suam salutem libertatemque conficere possunt; ipse ita

sum animo paratus vel provinciam tueri vel ire, quo res publica vocet, vel tradere exercitum, auxilia provinciamque, ut vel omnem impetum belli in me convertere non recusem, si modo meo casu aut confirmare patriae salutem aut
7 periculum possim morari. Haec si iam expeditis 5 omnibus rebus tranquilloque statu civitatis polliceor, in damno meae laudis rei publicae commodo laetabor; sin ad societatem integerrimorum et maximorum periculorum accedam, consilia mea aequis iudicibus ab obtrectatione invidorum defendenda commendo. 10 Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in rei publicae incolumitate satis magnus est paratus; eos vero, qui meam auctoritatem et multo magis vestram fidem secuti nec ulla spe dicipi nec ullo metu terreri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis, petendum 15 videtur.

---

100. ad fam. X. 31. — Corduba. — 43 a. Chr. 16. März.

C. Asinius Pollio M. Tullio Ciceroni s. d.

1 Minime mirum tibi debet videri nihil me scripsisse de re publica, posteaquam itum est ad arma; nam saltus 20 Castulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est, tamen nequaquam tanta in mora est, quanta qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios et retinent; itaque, nisi nave perlatae litterae essent, omnino 25 nescirem, quid istic fieret. Nunc vero nactus occasionem, posteaquam navigari coeptum est, cupidissime et quam creberrime potero scribam ad te.

2 Ne movear eius sermonibus, quem tametsi nemo est qui videre velit, tamen nequaquam proinde ac dignus 30 est oderunt homines, periculum non est; adeo est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem, quod commune

cum illo sit; natura autem mea et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem; itaque illud initium civilis belli saepe deflevi. Cum vero non liceret mihi nullius partis esse, quia utrubique magnos inimicos 5 habebam, ea castra fugi, in quibus plane tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum.

Compulsus eo, quo minime volebam, ne in extremis essem, plane pericula non dubitanter adii. Caesarem 3 vero, quod me in tanta fortuna modo cognitum vetustissi- 10 morum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate et fide. Quae mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maxime probarit; quod iussus sum, eo tempore atque ita feci, ut appareret invito imperatum esse. Cuius facti iniustissima invidia erudire me 15 potuit, quam iucunda libertas et quam misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicumque is est, ei me profiteor inimicum, nec periculum est ullum, quod pro libertate aut refugiam aut deprecer.

20 Sed consules neque senatus consulto neque litteris 4 suis praeceperant mihi, quid facerem; unas enim post idus Martias demum a Pansa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam me et exercitum in potestate eius futurum: quod, cum Lepidus contionare- 25 tur atque omnibus scriberet se consentire cum Antonio, maxime contrarium fuit; nam quibus commeatibus invito illo per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cetera 5 transissem, num etiam Alpes poteram transvolare, quae praesidio illius tenentur? adde huc, quod perferri litterae 30 nulla condicione potuerunt; sescentis enim locis excutiuntur, deinde etiam retinentur ab Lepido tabellarii. Illud me Cordubae pro contione dixisse nemo vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus venisset, traditurum: nam, de legione tricensima tra- 35 denda quantas contentiones habuerim, quid ego scribam?

qua tradita quanto pro re publica infirmior futurus fuerim, quis ignorat? hac enim legione noli acrius aut pugnacius quidquam putare esse. Quare eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim — omnes enim cives plane studeo esse salvos —, deinde qui et me et 5 rem publicam vindicare in libertatem paratus sim.

6 Quod familiarem meum tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est; invideo illi tamen, quod ambulat et iocatur tecum. Quaeres, quanti aestimem. Si umquam licuerit vivere in otio, experieris; nullum 10 enim vestigium abs te discessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia an ducendo exercitum in Italiam rei publicae magis satisfacere possim: ego quidem, etsi mihi tutius ac minus laboriosum est manere, tamen, quia video tali tempore 15 multo magis legionibus opus esse quam provinciis, quae praesertim reciperari nullo negotio possunt, constitui, ut nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde ex litteris, quas Pansae misi, cognosces omnia; nam tibi earum exemplar misi. XVII. kal. April. Corduba. 20

101. ad fam. X 27. — Rom. — 43 a. Chr. 20. März.

Cicero Lepido sal.

1 Quod mihi pro summa erga te benevolentia magnae curae est, ut quam amplissima dignitate sis, moleste tuli te senatui gratias non egisse, cum esses ab eo 25 ordine ornatus summis honoribus. Pacis inter cives conciliandae te cupidum esse laetor: eam si a servitute seiunges, consules et rei publicae et dignitati tuae; sin ista pax perditum hominem in possessionem impotentissimi dominatus restitutura est, hoc animo scito omnes esse 30 2 sanos, ut mortem servituti anteponant. Itaque sapientius meo quidem iudicio facies, si te in istam paci-

ficationem non interpones, quae neque senatui neque populo nec cuiquam bono probatur. Sed haec audies ex aliis aut certior fies litteris: tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis.

5 **102.** ad fam. X. 10. — Rom. — 43 a. Chr. 30. März.

Cicero Planco.

Etsi satis ex Furnio nostro cognoram, quae tua 1 voluntas, quod consilium de re publica esset, tamen tuis litteris lectis liquidius de toto sensu tuo iudicavi. Quam-
10 obrem, quamquam in uno proelio omnis fortuna rei publicae disceptat — quod quidem, cum haec legeres, iam decretum arbitrabar fore —, tamen ipsa fama, quae de tua voluntate percrebruit, magnam es laudem consecutus; itaque si consulem Romae habuissemus, declara-
15 tum esset ab senatu cum tuis magnis honoribus, quam gratus esset conatus et apparatus tuus: cuius rei non modo non praeteriit tempus, sed ne maturum quidem etiam nunc meo quidem iudicio fuit; is enim denique honos mihi videri solet, qui non propter spem futuri beneficii, sed
20 propter magna merita claris viris defertur et datur. Quare, sit modo aliqua res publica, in qua honos elucere 2 possit, omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis; is autem, qui vere appellari potest honos, non invitamentum ad tempus, sed perpetuae virtutis est prae-
25 mium. Quamobrem, mi Plance, incumbe toto pectore ad laudem: subveni patriae, opitulare collegae, omnium gentium consensum et incredibilem conspirationem adiuva.

Me tuorum consiliorum adiutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum fidelissimumque co-
30 gnosces; ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus officiis vetustate coniuncti, patriae caritas accessit, eaque effecit, ut tuam vitam anteferrem meae. III. k. Apr.

103. XIII Phil. 22—48. — Vor Mutina. — 43 a. Chr. Ende März.

Antonius Hirtio et Caesari.

1 Cognita morte C. Trebonii non plus gavisus sum quam dolui: dedisse poenas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri et apparuisse numen deorum intra 5 finem anni vertentis aut iam soluto supplicio parricidii aut impendente laetandum est. Hostem iudicatum hoc tempore Dolabellam eo, quod sicarium occiderit, et videri cariorem populo Romano filium scurrae quam C. Caesarem, patriae parentem, ingemiscendum est. 10 Acerbissimum vero est te, A. Hirti, ornatum beneficiis Caesaris et talem ab eo relictum, qualem ipse miraris, et te, o puer, qui omnia eius nomini debes, id agere, ut iure damnatus sit Dolabella, et ut venefica haec liberetur obsidione, ut quam potentissimus sit Cassius atque 15 Brutus.

2 2 Nimirum eodem modo haec aspicitis, ut priora. Castra Pompei senatum appellabatis, victum Ciceronem ducem habuistis, Macedoniam munistis exercitibus, Africam commisistis Varo bis capto, in Syriam Cassium 20 misistis, Cascam tribunatum gerere passi estis, vectigalia Iuliana Lupercis ademistis, veteranorum colonias deductas lege et senatus consulto sustulistis, Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini, neminem Pompeianum, qui vivat, teneri lege Hirtia dictitatis, Appuleiana 25 pecunia Brutum subornastis, securi percussos Petraeum et Menedemum, civitate donatos et hospites Caesaris, laudastis, Theopompum nudum, expulsum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexistis, Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis, milites aut meos 30 aut veteranos contraxistis, tamquam ad exitium eorum, qui Caesarem occiderant: et eosdem necopinantes ad quaestoris sui aut imperatoris aut commilitonum suorum pericula impulistis. Denique quid non aut probastis aut

fecistis, quod faciat, si reviviscat Cn. Pompeius ipse, aut filius eius, si domi esse possit? Postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum aut frumento iuvero.

3. Quid? hoc placetne veteranis istis, quibus 3
5 adhuc omnia integra sunt? quamquam vos eos adsentationibus et venenatis muneribus venistis depravatum. At militibus inclusis opem fertis: nihil moror eos salvos esse et ire quo lubet, si tantum modo patiantur perire eum, qui meruit. Concordiae factam esse
10 mentionem scribitis in senatu et legatos esse consulares quinque; difficile est credere eosque, qui me praecipitem egerint aequissimas condiciones ferentem et tamen ex eis aliquid remittere cogitantem, putare aliquid moderate aut humane esse facturos. Vix etiam verisimile
15 est, qui iudicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse idem sentientibus. Quamobrem vos potius animadvertite, utrum sit elegantius et partibus utilius Trebonii mortem persequi an Caesaris, et utrum sit aequius concurrere nos, quo facilius
20 reviviscat Pompeianorum causa totiens iugulata, an consentire, ne ludibrio simus inimicis, quibus, utri nostrum ceciderint, lucro futurum est. Quod spectaculum adhuc ipsa Fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies lanista Cicerone dimicantes: qui usque eo felix est, ut
25 eisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Caesarem gloriatus est.

4. Mihi quidem constat nec meam contumeliam 4 nec meorum ferre, nec deserere partes, quas Pompeius odivit, nec veteranos sedibus suis moveri pati nec singulos
30 ad cruciatum trahi nec fallere fidem, quam dedi Dolabellae, nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis, nec Plancum prodere participem consiliorum. Si me rectis sensibus euntem di immortales, ut spero, adiuverint, vivam libenter. Sin autem me aliud fatum manet, prae-
35 cipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque si victi

Pompeiani tam insolentes sunt, victores quales futuri sint, vos potius experiemini. Denique summa iudicii mei spectat huc, ut meorum iniurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse aut ulcisci parati sunt una nobiscum Caesaris mortem. Legatos venire non credo; 5 cum venerint, quae postulent cognoscam.

---

104. ad fam. X. 30. — Mutina. — 43 a. Chr. 16. April.

Galba Ciceroni sal.

1 A. d. XVII. kal. Maias, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram — nam ei obviam pro- 10 cesseram milia passus centum, quo maturius veniret —, Antonius legiones eduxit duas, secundam et quintam tricensimam, et cohortes praetorias duas, unam suam, alteram Silani, evocatorum partem: ita obviam venit nobis, quod nos quattuor legiones tironum habere solum arbi- 15 trabatur; sed noctu, quo tutius venire in castra potis essemus, legionem Martiam, cui ego praeesse solebam, et 2 duas cohortes praetorias miserat Hirtius nobis. Cum equites Antonii apparuissent, contineri neque legio Martia neque cohortes praetoriae potuerunt; quas sequi coepimus 20 coacti, quoniam retinere eas non potueramus. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat neque sciri volebat se legiones habere: tantum equitatum et levem armaturam ostendebat. Posteaquam vidit se invito legionem ire Pansa, sequi se duas legiones iussit tironum. 25

Posteaquam angustias paludis et silvarum transiimus, 3 acies est instructa a nobis XII cohortium; nondum venerant legiones duae: repente Antonius in aciem suas copias de vico produxit et sine mora concurrit. Primo ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte 30 pugnari; etsi dexterius cornu, in quo ego eram cum Martiae legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat

legionem XXXV. Antonii, ut amplius passus D ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque, cum equites nostrum cornu circumire vellent, recipere me coepi et levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros 5 aggrederentur. Interim video me esse inter Antonianos Antoniumque post me esse aliquanto: repente equum immisi ad eam legionem tironum, quae veniebat ex castris, scuto reiecto. Antoniani me insequi; nostri pila conicere velle: ita nescio quo fato sum servatus, quod 10 sum cito a nostris cognitus. In ipsa Aemilia, ubi cohors 4 Caesaris praetoria erat, diu pugnatum est. Cornu sinisterius, quod erat infirmius, ubi Martiae legionis duae cohortes erant et cohors praetoria, pedem referre coeperunt, quod ab equitatu circumibantur, quo vel plurimum 15 valet Antonius Cum omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus coepi ad castra; Antonius tamquam victor castra putavit se posse capere; quo cum venit, complures ibi amisit nec egit quidquam.

Audita re Hirtius cum cohortibus XX veteranis red- 20 eunti Antonio in sua castra occurrit copiasque eius omnes delevit fugavit eodemque loco, ubi erat pugnatum, ad Forum Gallorum; Antonius cum equitibus hora noctis quarta se in castra sua ad Mutinam recepit; Hirtius in 5 ea castra rediit, unde Pansa exierat, ubi duas legiones 25 reliquerat, quae ab Antonio erant oppugnatae. Sic partem maiorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum; nec id tamen sine aliqua iactura cohortium praetoriarum nostrarum et legionis Martiae fieri potuit. Aquilae duae, signa LX sunt relata Antonii: res bene gesta est. A. d. 30 XVI. k. Mai. ex castris.

105. ad fam. XI. 9. — Regium. — 43 a. Chr. 29. April.

D. Brutus s. d. Ciceroni.

1 Pansa amisso quantum detrimenti res publica acceperit, non te praeterit: nunc auctoritate et prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri consulibus sublatis sperent se convalescere posse. Ego, ne consistere possit in Italia Antonius, dabo operam: sequar eum confestim; utrumque me praestaturum spero, ne aut Ventidius elabatur aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventosissimum, Lepidum, mittas, ne bellum nobis redintegrare possit Antonio sibi coniuncto: nam de Pollione Asinio puto te perspicere, quid facturus sit. Multae et bonae et firmae 2 sunt legiones Lepidi et Asinii. Neque haec idcirco tibi scribo, quod te non eadem animadvertere sciam, sed quod mihi persuasissimum est Lepidum recte facturum numquam, si forte vobis id de hoc dubium est. Plancum quoque confirmetis oro, quem spero pulso Antonio rei publicae non defuturum. Si se Alpes Antonius traiecerit constitui praesidium in Alpibus collocare et te de omni re facere certiorem. VII. kal. Maias, ex castris, Regii.

---

106. ad fam. XI. 10. — Dertona — 43 a. Chr. 5. Mai.

D. Brutus s. d. M. Ciceroni.

1 Non mihi rem publicam plus debere arbitror quam me tibi. Gratiorem me esse in te nosces, quam isti perversi sint in me; exploratum habes vita (ne haec temporis videantur dici causa) malle me tuum iudicium quam ex altera parte omnium istorum; tu enim a certo sensu et vero iudicas de nobis; quod isti ne faciant, summa malevolentia et livore impediuntur. Interpellent me, quo

minus honoratus sim, dum ne interpellent, quo minus res publica a me commode administrari possit; quae quanto sit in periculo, quam potero brevissime exponam.

Primum omnium, quantam perturbationem re- 2
5 rum urbanarum afferat obitus consulum quantamque cupiditatem hominibus iniciat vacuitas, non te fugit: satis me multa scripsisse, quae litteris commendari possint, arbitror: scio enim, cui scribam. Revertor nunc 3 ad Antonium, qui ex fuga cum parvulam manum pedi-
10 tum haberet inermium, ergastula solvendo omneque genus hominum arripiendo satis magnum numerum videtur effecisse; huc accessit manus Ventidii, quae trans Appenninum itinere facto difficillimo ad Vada pervenit atque ibi se cum Antonio coniunxit. Est numerus veteranorum
15 et armatorem satis frequens cum Ventidio. Consilia 4 Antonii haec sint necesse est: aut ad Lepidum ut se conferat, si recipitur, aut Appennino Alpibusque se teneat et decursionibus per equites, quos habet multos, vastet ea loca, in quae incurrerit, aut rursus se in Etruriam
20 referat, quod ea pars Italiae sine exercitu est. Quod si me Caesar audisset atque Appenninum transisset, in tantas angustias Antonium compulissem, ut inopia potius quam ferro conficeretur; sed neque Caesari imperari potest nec Caesar exercitui suo, quod utrumque
25 pessimum est. Cum haec talia sint, quo minus, quod ad me pertinebit, homines interpellent, ut supra scripsi, non impedio; haec quemadmodum explicari possint aut, a te cum explicabuntur, ne impediantur, timeo. Alere iam 5 milites non possum. Cum ad rem publicam liberandam
30 accessi, HS. mihi fuit pecuniae |CCCC| amplius. Tantum abest, ut meae rei familiaris liberum sit quidquam, ut omnes iam meos amicos aere alieno obstrinxerim. Septem numerum nunc legionum alo; qua difficultate, tu arbitrare: non, si Varronis thensauros haberem, subsistere sumptui
35 possem.

Cum primum de Antonio exploratum habuero, faciam te certiorem. Tu me amabis ita, si hoc idem me in te facere senseris. III. non. Mai. ex castris, Dertona.

---

107. ad fam. XI. 13. — Pollentia. — 43 a. Chr. Um 12. Mai.

D. Brutus imp. cos. des. s. d. M. Ciceroni.

1 Iam non ago tibi gratias; cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur res satisfieri: attendere te volo, quae in manibus sunt; qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. *Sequi confestim Antonium* his de causis, Cicero, non *potui*: eram sine equitibus, sine iumentis; Hirtium perisse nesciebam, Aquilam perisse nesciebam; Caesari non credebam, priusquam convenissem et collocutus essem. Hic dies 2 hoc modo abiit. Postero die mane a Pansa sum accersitus Bononiam: cum in itinere essem, nuntiatum mihi est eum mortuum esse. Recurri ad meas copiolas; sic enim vere eas appellare possum: sunt extenuatissimae et inopia omnium rerum pessime acceptae. *Biduo me Antonius antecessit*, itinera fecit multo maiora fugiens quam ego sequens; ille enim iit passim, ego ordinatim. Quacumque iit, ergastula solvit, homines abripuit, constitit nusquam, priusquam ad Vada venit; quem locum volo tibi esse notum: iacet inter Appenninum et Alpes, 3 impeditissimus ad iter faciendum. Cum abessem ab eo milia passuum XXX et se iam Ventidius coniunxisset, contio eius ad me est allata, in qua petere coepit a militibus, ut se trans Alpes sequerentur; sibi cum M. Lepido convenire. Succlamatum est et frequenter a militibus Ventidianis, nam suos valde quam paucos habet, sibi aut in Italia pereundum esse aut vincendum, et orare coeperunt, ut Pollentiam iter facerent. Cum sustinere eos non 4 posset, in posterum diem iter suum contulit. Hac re

mihi nuntiata statim quinque cohortes Pollentiam praemisi meumque iter eo contuli: hora ante praesidium meum Pollentiam venit quam Trebellius cum equitibus. Sane quam sum gavisus; in hoc enim victoriam puto consi-
5 stere***.

---

108. ad fam. XI. 12. — Rom. — 43 a. Chr. 14.—17. Mai.

M. Cicero s. d. D. Bruto imp. cos. des.

Tres uno die a te accepi epistulas: unam brevem, 1
quam Flacco Volumnio dederas; duas pleniores, quarum
10 alteram tabellarius T. Vibii attulit, alteram ad me misit Lupus. Ex tuis litteris et ex Graecei oratione non modo non restinctum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem pro tua singulari prudentia, quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius,
15 omnia tua illa praeclara in rem publicam merita ad nihilum esse ventura; ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermis, perterritis metu, fracto animo fugisse Antonium. Qui si ita se habet, ut, 2
quemadmodum audiebam de Graeceio, confligi cum eo
20 sine periculo non possit, non ille mihi fugisse a Mutina videtur, sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt: nonnulli etiam queruntur, quod persecuti non sitis; opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. Omnino est hoc populi maximeque
25 nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit; sed tamen providendum est, ne quae iusta querela esse possit. Res se sic habet: is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit; hoc quam vim habeat, te existimare malo, quam me apertius scribere.

---

109. ad fam. X. 21. — An der Isara. — 43 a. Chr. 14. Mai.

Plancus Ciceroni.

1 Puderet me inconstantiae mearum litterarum, si non haec ex aliena levitate penderent. Omnia feci, qua re Lepido coniuncto ad rem publicam defendundam minore 5 sollicitudine vestra perditis resisterem: omnia ei et petenti recepi et ultro pollicitus sum scripsique tibi biduo ante confidere me bono Lepido esse usurum communique consilio bellum administraturum; credidi chirographis eius, affirmationi praesentis Laterensis, qui tum apud me erat 10 reconciliaremque me Lepido fidemque haberem orabat. Non licuit diutius bene de eo sperare: illud certe cavi et cavebo, ne mea credulitate rei publicae summa fallatur.

2 Cum Isaram flumen uno die ponte effecto exercitum traduxissem pro magnitudine rei celeritatem adhibens; 15 quod petierat per litteras ipse, ut maturarem venire, praesto mihi fuit stator eius cum litteris, quibus, ne venirem, denuntiabat; se posse per se conficere negotium, interea ad Isaram exspectarem. Indicabo temerarium meum consilium tibi: nihilo minus ire decreram existimans 20 eum socium gloriae vitare; putabam posse me nec de laude ieiuni hominis delibare quidquam et subesse tamen propinquis locis, ut, si durius aliquid esset, succurrere 3 celeriter possem. Ego non malus homo hoc suspicabar: at Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit 25 mihi litteras nimis quam desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide querensque se destitutum; in quibus aperte denuntiat, videam, ne fallar; suam fidem solutam esse; rei publicae ne desim. Exemplar eius chirographi Titio misi: ipsa chirographa omnia, et quibus credidi, et ea, 30 quibus fidem non habendam putavi, Laevo Cispio dabo 4 perferenda, qui omnibus eis interfuit rebus. Accessit eo, ut milites eius, cum Lepidus contionaretur, improbi per se, corrupti etiam per eos, qui praesunt, Canidios Rufre-

nosque et ceteros, quos, cum opus erit, scietis, conclamarint, viri boni, pacem se velle neque esse cum ullis pugnaturos duobus iam consulibus singularibus amissis, tot civibus pro patria occisis, hostibus denique omnibus 5 iudicatis bonisque publicatis; neque hoc aut vindicarat Lepidus aut sanarat.

Huc me venire et duobus exercitibus coniunctis 5 obicere exercitum fidelissimum, auxilia maxima, principes Galliae, provinciam cunctam summae dementiae et 10 temeritatis esse vidi, mihique, si ita oppressus essem remque publicam mecum prodidissem, mortuo non modo honorem, sed misericordiam quoque defuturam: itaque rediturus sum nec tanta munera perditis hominibus dari posse sinam. Ut exercitum locis habeam opportunis, pro- 6 15 vinciam tuear, etiamsi ille exercitus descierit, omniaque integra servem, dabo operam, quoad exercitus huc summittatis parique felicitate rem publicam hic vindicetis; nec depugnare, si occasio tulerit, nec obsideri, si necesse fuerit, nec mori, si casus inciderit, pro vobis paratior 20 fuit quisquam. Quare hortor te, mi Cicero, exercitum huc traiciendum quam primum cures et matures, priusquam hostes magis corroborentur et nostri perturbentur: in quo si celeritas erit adhibita, res publica in possessione victoriae deletis sceleratis permanebit. Fac valeas 25 meque diligas.

---

110. ad fam. XI. 18. — Rom. — 43 a. Chr. 19. Mai.

M. Cicero s. d. D. Bruto imp. cos. desig.

Etsi ex mandatis, quae Galbae Volumnioque ad sena- 1 tum dedisti, quid timendum putares, suspicabamur, tamen 30 timidiora mandata videbantur, quam erat dignum tua populique Romani victoria. Senatus autem, mi Brute, fortis est et habet fortes duces: itaque moleste ferebat

se a te, quem omnium, quicumque fuissent, fortisissimum
2 iudicaret, timidum atque ignavum iudicari. Etenim,
cum te incluso spem maximam omnes habuissent in tua
virtute florente Antonio, quis erat, qui quidquam timeret
profligato illo, te liberato? Nec vero Lepidum time- 5
bamus; quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, ut, qui in maximo bello pacem velle se dixisset,
is in optatissima pace bellum rei publicae indiceret?
3 Nec dubito, quin tu plus provideas; sed tamen tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum 10
templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam
afferebat. Quare velim equidem, id quod spero, ut plane
abiectus et fractus sit Antonius; sin aliquid virium
forte collegerit, sentiet nec senatui consilium nec populo
Romano virtutem deesse nec rei publicae te vivo impera- 15
ratorem. XIIII. kal. Iun.

---

111. ad fam. X. 34. — Pons Argenteus. — 43 a. Chr. Dicht vor 22. Mai.

M. Lepidus imp. iter. pont. max. s. d. M. Tullio Ciceroni.

1 S. v. b. e. e. v. Cum audissem Antonium cum suis 20
copiis praemisso L. Antonio cum parte equitatus in provinciam meam venire, cum exercitu meo ab confluente
Arari et Rhodano castra movi ac contra eos venire instituі. Itaque continuis itineribus ad Forum Voconii
veni et castra ad flumen Argenteum contra Anto- 25
nios feci. P. Ventidius suas legiones tres coniunxit cum eo et ultra me castra posuit; habebat
antea legionem V. et ex reliquis legionibus magnam
multitudinem, sed inermorum. Equitatum habet magnum;
nam omnis ex proelio integer discessit ita, ut sint amplius 30
equitum milia quinque. Ad me complures milites et
2 equites ab eo transierunt et in dies singulos eius copiae

minuuntur: Silanus et Culleo ab eo discesserunt; nos, etsi graviter ab eis laesi eramus, quod contra nostram voluntatem ad Antonium ierant, tamen nostrae humanitatis et necessitudinis causa eorum salutis rationem habuimus, nec
5 tamen eorum opera utimur neque in castris habemus neque ulli negotio praefecimus. Quod ad bellum hoc attinet, nec senatui nec rei publicae deerimus. Quae postea egerimus, faciam te certiorem.

---

112. ad. fam. XI. 20. — Eporedia. — 43 a. Chr. 24. Mai.

10 D. Brutus s. d. M. Ciceroni.

Quod pro me non facio, id pro te facere amor meus 1 in te tuaque officia cogunt, ut timeam; saepe enim mihi cum esset dictum neque a me contemptum, novissime Labeo Segulius, homo sibi simillimus, narrat mihi
15 apud Caesarem se fuisse multumque sermonem de te habitum esse; ipsum Caesarem nihil sane de te questum, nisi dictum quod diceret te dixisse, laudandum adulescentem, ornandum, tollendum; se non esse commissurum, ut tolli possit. Hoc ego Labeonem credo illi
20 rettulisse aut finxisse dictum, non ab adulescente prolatum veteranos vero pessime loqui volebat Labeo me credere et tibi ab eis instare periculum, maximeque indignari, quod in decemviris neque Caesar neque ego habiti essemus atque omnia ad vestrum arbitrium essent collata.
25 Haec cum audissem et iam in itinere essem, committen- 2 dum non putavi, prius ut Alpes transgrederer, quam, quid istic ageretur, scirem; nam de tuo periculo, crede mihi iactatione verborum et denuntiatione periculi sperare eos te pertimefacto, adulescente impulso posse magna
30 consequi praemia, et totam istam cantilenam ex hoc pendere, ut quam plurimum lucri faciant. Neque tamen non te cautum esse volo et insidias vitantem; nihil

enim tua mihi vita potest esse iucundius neque carius:
3 illud vide, ne timendo magis timere cogare et, quibus rebus potest occurri veteranis, occurras: primum, quod desiderant de decemviris, facias; deinde de praemiis, si tibi videtur, agros eorum militum, qui cum Antonio 5 veterani fuerunt, eis dandos censeas ab utrisque nobis; de nummis, lente ac ratione habita pecuniae senatum de ea re constituturum. Quattuor legionibus eis, quibus agros dandos censuistis, video facultatem fore ex agris Silani et agro Campano; aequaliter aut 10 sorte agros legionibus assignari puto oportere.

4 Haec me tibi scribere non prudentia mea hortatur, sed amor in te et cupiditas otii, quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valde necesse fuerit, ex Italia non excedam; legiones armo, paro; spero me non pessi- 15 mum exercitum habiturum ad omnes casus et impetus hominum. De exercitu, quem Pansa habuit, legionem mihi Caesar non remittit. Ad has litteras statim mihi rescribe tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit meque scire opus esse putaris. VIIII. kal. Iun. 20 Eporedia.

113. ad fam. X. 35. — Pons Argenteus. — 43 a. Chr. 30. Mai.

M. Lepidus imp. iter. pontifex max. s. d. pr. tr. pl. senatui populo plebique Romanae.

1 S. v. liberique vestri v. b. e. e. q. v. Deos hominesque 25 testor, patres conscripti, qua mente et quo animo semper in rem publicam fuerim et quam nihil antiquius communi salute ac libertate iudicarim; quod vobis brevi probassem, nisi mihi fortuna proprium consilium extorsisset; nam exercitus cunctus consuetudinem 30 suam in civibus conservandis communique pace seditione facta retinuit meque tantae multitudinis civium

Romanorum salutis atque incolumitatis causam suscipere, ut vere dicam, coëgit. In qua re ego vos, 2 patres conscripti, oro atque obsecro, ut privatis offensionibus omissis summae rei publicae consulatis 5 neve misericordiam nostram exercitusque nostri in civili dissensione sceleris loco ponatis. Quod si salutis omnium ac dignitatis rationem habueritis, melius et vobis et rei publicae consuletis. D. III. kal. Iun. a. Ponte Argenteo.

---

114. ad fam. XI. 21. — Rom. — 43 a. Chr. 4. Juni.

10 M. Cicero s. d. D. Bruto imp. cos. design.

Di isti Segulio male faciant, homini nequissimo 1 omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt! quid? tu illum tecum solum aut cum Caesare? qui neminem praetermiserit, quicum loqui potuerit, cui non eadem ista 15 dixerit. Te tamen, mi Brute, sic amo, ut debeo, quod istud quidquid esset nugarum me scire voluisti; signum enim magnum amoris dedisti. Nam, quod idem Segulius, 2 veteranos queri, quod tu et Caesar in decemviris non essetis, utinam ne ego quidem essem! quid enim 20 molestius? Sed tamen, cum ego sensissem de eis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere, eidem illi, qui solent, reclamarunt: itaque excepti etiam estis me vehementer repugnante. Quocirca Segulium neglegamus, qui res novas quaerit, non quo veterem comederit — 25 nullam enim habuit —, sed hanc ipsam recentem novam devoravit. Quod autem scribis te, quod pro te ipso non 3 facias, id pro me, ut de me timeas aliquid, omni te, vir optime mihique carissime Brute, de me metu libero; ego enim, quae provideri poterunt, non fallar in eis, quae 30 cautionem non habebunt, de eis non ita valde laboro; sim enim impudens, si plus postulem, quam homini a rerum natura tribui potest. Quod mihi praecipis, ut 4

caveam, ne timendo magis timere cogar, et sapienter et amicissime praecipis; sed velim tibi persuadeas, cum te constet excellere hoc genere virtutis, ut numquam extimescas, numquam perturbere, me huic tuae virtuti proxime accedere; quamobrem nec metuo quidquam et 5 cavebo omnia. Sed vide, ne tua iam, mi Brute, culpa futura sit, si ego quidquam timeam; tuis enim opibus et consulatu tuo, etiamsi timidi essemus, tamen omnem timorem abiceremus, praesertim cum persuasum omnibus 5 esset mihique maxime a te nos unice diligi. Consiliis 10 tuis, quae scribis de quattuor legionibus deque agris assignandis ab utroque vestrum, vehementer assentior: itaque, cum quidam de collegis nostris agrariam curationem ligurrirent, disturbavi rem totamque nobis integram reservavi. Si quid erit occultius et, ut scribis, 15 reconditum, meorum aliquem mittam, quo fidelius ad te litterae perferantur. Pr. non. Iun.

Anhang.

I.

Römische Tagesberechnung in Ciceronischer Zeit.

Der vorcaesarische römische Kalender ruhte auf einem vierjährigen Cyklus von zwei Gemeinjahren zu je 355 Tagen, die mit zwei Schaltjahren von 377 und 378 Tagen abwechselten; $355 + 377 + 355 + 378 = 1465$. Caesar führte einen Cyklus von 1461 Tagen ein, der sich aus drei Gemeinjahren von 365 und einem Schaltjahre von 366 Tagen zusammensetzt. Die zehn Tage, um die er das Gemeinjahr verlängerte, verteilte er so, daß je zwei dem Januar, August, December, je einer dem April, Juni, September, November zugelegt wurden; demnach sind die Tage des zweiten Teiles dieser Monate bis 46 anders benannt als nachher.

	Vor 46	Seit 45	Bis 46	Seit 45
14. Jan.	a. d. XVII kal. Febr.	a. d. XIX kal. Febr.	Ianuarius hat 29	31
28. „	a. d. III „ „	a. d. V „ „	Februarius „ 28	28
14. April	a. d. XVII „ Maias	a. d. XVIII „ Maias	Martius „ 31	31
25. „	a. d. VI „ „	a. d. VII „ „	Aprilis „ 29	30
14. Juni	a. d. XVII „ Quinct.	a. d. XVIII „ Quinct.	Maius „ 31	31
28. „	a. d. III „ „	a. d. IV „ „	Iunius „ 29	30
14. Aug.	a. d. XVII „ Sept.	a. d. XIX „ Sept.	Quinctilis „ 31	31
28. „	a. d. III „ „	a. d. V „ „	Sextilis „ 29	31
14. Sept.	a. d. XVII „ Oct.	a. d. XVIII „ Oct.	September „ 29	30
28. „	a. d. III „ „	a. d. IV „ „	October „ 31	31
14. Nov.	a. d. XVII „ Dec.	a. d. XVIII „ Dec.	November „ 29	30
28. „	a. d. III „ „	a. d. IV „ „	December „ 29	31
14. Dec.	a. d. XVII „ Ian.	a. d. XVIII „ Ian.	355	365

Das Übergangsjahr 46, ein Jahr von 445 Tagen, hatte drei Schaltmonate, einen nach dem 23. Februar, zwei zwischen November und December; die letzteren hießen mensis intercalaris prior und posterior und hatten zusammen 67 Tage, ihre Tage wurden nach Kalenden, Nonen (5), Iden (13) benannt; die übrigen Monate hatten in diesem Jahre noch die bisherige Länge.

II.

Chronologische Übersicht 63—43.

---

63. Consuln: M. Tullius Cicero, C. Antonius. — Praetoren: Q. Caecilius Metellus Celer, P. Cornelius Lentulus Sura. — Tr. pl.: P. Servilius Rullus, T. Labienus.

Verschwörung des Catilina, Tod des Mithridates, Kämpfe des Pompeius in Palästina und Phönizien.

P. Rullus beantragt die lex Servilia agraria: von 17 Tribus sollten zehn Männer auf fünf Jahre gewählt werden mit eigner Gerichtsbarkeit und eignem Imperium; nur Anwesende sollten wählbar sein; sie sollten in Italien Kolonien gründen durch Verteilung von Grund und Boden, der teils im Staatsbesitze war (in Campanien), teils von ihnen anzukaufen war; dazu sollten ihnen die Gelder zur Verfügung stehen, die durch Verkauf des seit 88 erworbenen Staatsgutes, durch Besteuerung untertäniger Gemeinden, durch Steuern der neuerworbenen Provinzen, endlich durch Verkauf der noch nicht verwandten Beute flüssig würden, mit Ausnahme der Steuern und Barbestände, über die Pompeius noch zu bestimmen hatte; sie sollten nur kaufen, was die Eigentümer zu veräußern willig wären, und die einzelnen Empfänger sollten 10—12 Iugera erhalten. Das Gesetz wurde zurückgezogen, vgl. lex Flavia v. J. 61 und lex Iulia agraria v. J. 59.

Der Senat hatte für die Consuln des Jahres 63 nach der lex Sempronia schon 62 vor ihrer Wahl die Provinzen Macedonien und Gallia Cisalpina bestimmt; bei der Losung war Macedonien dem Cicero, Gallien dem Antonius zugefallen; Cicero tauschte aber mit seinem Amtsgenossen und verzichtete dann auf die ihm nunmehr zustehende Provinz Gallien zugunsten des Q. Metellus Celer, der als Praetor des Jahres bei der im Jahre 63 erfolgenden Verteilung der praetorischen Statthalterschaften für 62 beteiligt war. Derselbe wurde in seinem Amtsjahr von Cicero beauftragt, Picenum und Gallien mit drei Legionen gegen Catilina zu sichern.

Der Senat verhandelt am 5. December über die Behandlung der gefangenen und überführten Catilinarier; der

designierte Consul Silanus beantragt die äußerste Strafe — man verstand die Todesstrafe —, Tiberius Nero Vertagung der Entscheidung, Caesar Einziehung ihres Vermögens und Gefangenhaltung in italischen Landstädten; darauf erklärte Silanus, er habe nur die äußerste gesetzlich statthafte Strafe gemeint; der Consul erklärt, der Senat möge beschließen, er sei zur Ausführung jedes Beschlusses bereit; erst Catos Rede bestimmt den Senat, die Todesstrafe zu beschließen, und Cicero läßt sie vollziehen.

Der bisherige Legat des Pompeius, Q. Metellus Nepos, der am 10. Dec. das Volkstribunat in der Absicht übernimmt, seinem Oberfeldherrn das Consulat und den Auftrag zur Führung des Krieges gegen Catilina zu verschaffen, verbietet am 29. Dec. dem Consul Cicero die beabsichtigte, Rede an das Volk zu halten und gestattet ihm nur, bei Abgabe seines Amtes den Eid zn leisten.

Ciceros consularische Reden: de lege agraria I—III, pro Rabirio perduellionis reo, in Catilinam I—IV, pro Murena.

---

62. Consuln: D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena. — Praetoren: C. Iulius Caesar, Q. Tullius Cicero. — Tr. pl.: M. Porcius Cato, Q. Metellus Nepos.

Bei der Verhandlung über das Gesetz des Metellus Nepos kommt es zu stürmischen Auftritten auf dem Forum: der Praetor Caesar unterstützt ihn, der Tribun Cato tritt ihm entgegen; endlich untersagt der Senat dem Metellus die weitere Amtsführung, und dieser verläßt Rom und geht zu Pompeius.

Von diesem trifft nach völliger Beendigung des Krieges und Herstellung friedlicher Zustände im Osten ein amtlicher Bericht an den Senat und ein Privatbrief an Cicero ein, die beide der Verdienste Ciceros nicht gedenken; trotzdem beantragt dieser bald darauf ein 12tägiges Dankfest für Pompeius.

Q. Metellus Celer verwaltet als Proconsul die Provinz Gallien.

Cicero kauft für $3^1/_2$ Million Sesterzen das einst dem Redner Crassus gehörige Haus auf dem Palatin.

Ciceros Reden pro Sulla, pro Archia poeta.

Brief 1—3.

61. Consuln: M. Pupius Piso, M. Valerius Messalla — Tr. pl.: Q. Fufius Calenus.

Pompeius entläßt in Brundisium sein Heer und trifft Anfang Februar vor Rom ein.

Bei dem Feste der Bona Dea, das die Frauen in Caesars Hause begehen, schleicht sich P. Clodius in Weiberkleidern ein; deshalb wegen Religionsfrevels angeklagt, wird er, trotzdem Cicero gegen ihn als Zeuge auftrat, mit 31 gegen 25 Stimmen freigesprochen; die Geschworenen sind nicht, wie das Gesetz der Consuln verlangte, besonders vom Praetor ernannt, sondern auf Grund des von Q. Fufius Calenus durchgebrachten Gesetzes die gewöhnlichen, die nach dem Aurelischen Gesetze durch das Los bestimmt wurden.

Am 28. u. 29. Sept. dritter Triumph des Pompeius über Mithridates und Tigranes; der Senat lehnt es auf Betreiben des L. Lucullus und Q. Metellus Creticus ab, seine Anordnungen in Asien im ganzen zu bestätigen.

Unruhen in Gallien; Ariovist, von den Sequanern über den Rhein gerufen, schlägt die Häduer bei Admagetobriga; die Helvetier beginnen die Grenzen von Gallien zu überschreiten.

60. Consuln: Q. Metellus Celer, L. Afranius. — Tr. pl.: L. Flavius, C. Herennius.

Der Senat ordnet wegen der Unruhen in Gallien kriegerische Vorbereitungen an und sendet eine Gesandschaft dahin.

L. Flavius beantragt ein Ackergesetz, dem Wortlaut nach allgemein gehalten, in der Tat bestimmt, die Soldaten des Pompeius zu versorgen; der Consul Metellus und die Nobilität widerstreben, Cicero sucht zu vermitteln; es kommt zu stürmischen Szenen, denen endlich Pompeius ein Ende macht, indem er den Tribunen veranlaßt, das Gesetz zurückzuziehen. Vgl. lex Servilia v. J. 63.

Caesar kehrt für die Consulwahlen aus seiner spanischen Statthalterschaft nach Rom zurück.

Pompeius, Crassus und Caesar schließen das Triumvirat.

Der Tribun C. Herennius führt deu P. Clodius vor das Volk; dieser verzichtet eidlich auf das Patriciat, aber der Akt wird unwirksam durch den Widerspruch des Consuls Metellus Celer.

Brief 4.

---

59. Consuln: C. Iulius Caesar, M. Calpurnius Bibulus. — Tr. pl.: P. Vatinius.

Caesars Gesetze werden trotz dem Widerstande des Bibulus und Cato vom Volke angenommen; Bibulus rächt sich durch boshafte Edikte. Unter den Iulischen Gesetzen waren:

1. die lex agraria: 20 Männer, darunter nicht der Antragsteller, werden gewählt zur Verteilung von Ackerlosen an bedürftige Bürger; vorzugsweise werden Veteranen des Pompeius berücksichtigt. In der Kommission sind unter anderen Pompeius, Crassus, Caesars Schwager M. Atius Balbus; Cicero lehnt den Eintritt ab. Vgl. lex Servilia v. J. 63, lex Flavia v. J. 60.

2. die lex Iulia de pecuniis repetundis, enthaltend eine eingehende Regelung der Rechtsverhältnisse der Statthalter in den Provinzen, besonders auch der Lieferungen, die sie zu fordern berechtigt sind.

3. Bestätigung der Verfügungen des Pompeius in Asien im ganzen.

Der Suebe Ariovist und Ptolemaeus Auletes von Ägypten erhalten den Titel König und Freund.

Der Tribun P. Vatinius verschafft dem Caesar als Provinz Gallia Cisalpina mit Illyricum; der Senat fügt Gallia Transalpina hinzu.

C. Antonius cos. 63 wird nach Verwaltung der Provinz Macedonien im Frühjahr de repetundis verurteilt, Cicero verletzt bei seiner Verteidigung die Triumvirn; die Folge ist, daß Caesar als Pontifex maximus am selben Tage den Übertritt von Ciceros Feinde P. Clodius zur Plebs in der Form der Arrogation vollziehen läßt; Pompeius wirkt dabei als Augur mit.

Ciceros Rede pro L. Flacco.

Brief 5—6.

58. Consuln: L. Calpurnius Piso, A. Gabinius. — Tr. pl.: P. Clodius Pulcher.

Der Tribun P. Clodius bringt das Gesetz ein, das Ächtung über jeden verhängt, der Bürger ohne Urteil hat töten lassen; Caesar, der noch vor der Stadt weilt, läßt Clodius gewähren, nachdem Cicero die Legatenstelle in seinem Heere, die er ihm angeboten, abgelehnt hat. Cicero wendet sich vergebens mit Bitten an die Consuln, tut einen Fußfall vor Pompeius, verläßt endlich um den 1. April, ohne Widerstand zu versuchen, die Stadt; darauf wird er namentlich geächtet, ihm der Aufenthalt innerhalb 400 römische Meilen von der Grenze Italiens untersagt, seine Habe eingezogen.

Den Cato entfernt Clodius durch den Auftrag, das Königreich Cypern für Rom in Besitz zu nehmen.

Erstes Jahr des Gallischen Krieges: Kämpfe gegen die Helvetier und Ariovist.

Cicero ist am 8. April in Nares Lucanae, 17. April bei Tarent, 29. April verläßt er Brundisium, trifft am 23. Mai in Thessalonich ein, wo er bis zum November bleibt; seit Ende November ist er in Dyrrhachium.

Brief 7—13.

57. Consuln: P. Cornelius Lentulus Spinther, Q. Caecilius Metellus Nepos. — Praetor: Ap. Claudius Pulcher. — Tr. pl.: P. Sestius, C. Messius, T. Annius Milo.

Das Gesetz über Ciceros Zurückberufung wird am 4. August von den Centuriatkomitien angenommen; Cicero trifft am 5. August in Brundisium, am 4. Sept. in Rom ein. Auf Grund einer günstigen Entscheidung der Pontifices (Rede de domo am 29. Sept.) wird ihm für sein zerstörtes Stadthaus eine Entschädigung von 2 Millionen, für das Tusculanum $1/2$, für das Formianum $1/4$ Million Sesterzen bewilligt.

Vorschläge der Consuln und des Tribunen C. Messius, dem Pompeius die Fürsorge für die Verpflegung der Hauptstadt mit außerordentlicher Vollmacht zu übertragen; der maßvollere der Consuln dringt durch.

Ptolemaeus Auletes, aus Ägypten vertrieben, flüchtet nach Rom zu Pompeius; Gesandte der Alexandriner, die

seine Rückführung verhindern sollen, werden von ihm teils bestochen, teils ermordet.

Zweites Jahr des Gallischen Krieges: Nervierschlacht.

Ciceros Reden post reditum in senatu und ad Quirites, de domo sua apud pontifices.

Brief 14.

---

56. Consuln: Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Marcius Philippus. — Tr. pl.: (L.) Caninius Gallus.

Ein sibyllinisches Orakel verbietet, einen hilfesuchenden Ägypterkönig mit Heeresmacht zurückzuführen; darum der Antrag, nicht Lentulus, der Statthalter von Cilicien mit einem Heere, sondern Pompeius mit zwei Liktoren solle ihn zurückführen; schließlich bestimmt der Senat, es solle ihn niemand zurückführen, aber gegen diesen Beschluß wird Intercession eingelegt.

Angriff gegen Caesars Gesetze, indem Cicero am 5. April beantragt, am 15. Mai über ihre Gültigkeit zu beraten. Die Zusammenkunft von Luca um Mitte April hat zur Folge, daß davon abgesehen wird.

Ende Mai. Sold für die auf eigene Hand ausgehobenen Truppen und 10 Legaten werden Caesar bewilligt, der von seinen Feinden angeregte Gedanke, Gallien einem der für 55 zu wählenden Consuln zu bestimmen, wird aufgegeben, nachdem Cicero sich dagegen erklärt hat (Rede de provinciis consularibus).

Drittes Jahr des Gallischen Krieges: Seekrieg gegen die Veneter.

Ciceros Reden pro Sestio, in Vatinium, de haruspicum responsis, pro M. Caelio, pro L. Balbo, de provinciis consularibus.

Brief 15.

---

55. Consuln: Cn. Pompeius Magnus II., M. Licinius Crassus II. — Tr. pl.: C. Trebonius.

Gesetz der Consuln, das dem Caesar seine Provinzen auf weitere fünf Jahre (1. März 54—1. März 49) sichert.

Gesetz des Tribunen C. Trebonius, das dem Pompeius beide Spanien, dem Crassus Syrien für fünf Jahre überträgt; dieser geht dahin schon Mitte November ab.

Im Herbst die Spiele des Pompeius.

Gabinius führt ohne Auftrag des Senates den Ptolemaeus Auletes nach Ägypten zurück.

Viertes Jahr des Gallischen Krieges: Usipeter und Tencterer, erster Rheinübergang, erster Zug nach Britannien.

Ciceros Bücher de oratore.

Cicero verteidigt den L. Caninius Gallus, seine Rede gegen L. Piso.

Brief 16.

---

54. Consuln: Ap. Claudius Pulcher, L. Domitius Ahenobarbus. — Praetor: M. Porcius Cato. — Quaestor: C. Cassius.

Crassus' erster Feldzug jenseits des Euphrat gegen die Parther.

Fünftes Jahr des Gallischen Krieges: zweiter Zug Caesars nach Britannien; erfolgreicher Angriff der Gallier anf das römische Winterlager des Sabinus und Cotta; Q. Cicero erwehrt sich der Angreifenden, bis Caesar zum Entsatz erscheint; Hauptquartier zu Samarobriva.

Um den 1. Sept. stirbt des Pompeius Tochter, Caesars Tochter Iulia.

A. Gabinius wird nach seiner Rückkehr Ende Oktober de maiestate freigesprochen, trotzdem Cicero Zeugnis gegen ihn ablegt, Ende December de repetundis verurteilt, obgleich Cicero ihn zu verteidigen von Pompeius genötigt wird.

Ciceros Schrift de re publica.

Brief 17—23.

---

53. Consuln: Cn. Domitius Calvinus, M. Valerius Messalla. — Praetor: M. Favonius.

Interregna bis zum Juli.

Sechstes Jahr des Gallischen Krieges: zweiter Rheinübergang.

Crassus bei Carrhae geschlagen, bei Sinnaca am 9. Juni getötet.

Cicero wird für den bei Carrhae gefallenen P. Crassus Augur.

Brief 24—26.

52. Consuln: Cn. Pompeius Magnus III., Q. Metellus Pius Scipio. — Tr. pl. M. Caelius Rufus.

Interregna bis a. d. V. kal. Mart.

P. Clodius wird am 18. Jan. bei Bovillae von Milos Bande erschlagen.

Am 8. April wird Milo, von Cicero vergeblich verteidigt, verurteilt und geht in die Verbannung.

Siebentes Jahr des Gallischen Krieges: Avaricum, Gergovia, Alesia.

Gesetz der zehn Tribunen, das dem Caesar gestattet, sich im Sommer 49 abwesend um das Consulat für 48 zu bewerben.

Gesetz des Pompeius, das vorschreibt, bei den Wahlen nur anwesende Bewerber zu berücksichtigen. Nach der Annahme des Gesetzes bringt Pompeius eine Klausel hinein, die für Caesar eine Ausnahme gestattet. Die Statthalterschaften sollen künftig dem Consulat und der Praetur nicht sofort, sondern nach fünfjähriger Zwischenzeit folgen.

51. Consuln: M. Claudius Marcellus, Ser. Sulpicius Rufus. — Tr. pl.: C. Vibius Pansa.

Der Konsul Marcellus betreibt gegen den Widerspruch des Ser. Sulpicius und der Tribunen C. Caelius und C. Pansa Beschlüsse des Senats, die die Beratung über Caesars Nachfolger für den 1. März 50 in Aussicht nehmen.

Cicero, im März durch Senatsbeschluß mit der Verwaltung der Provinz Cilicien beauftragt, reist im Mai über Arpinum, Aquinum, Minturnae, Trebula, Beneventum, Venusia nach Tarent, wo er vom 18—20. Mai bei Pompeius verweilt; mit etwa 20tägigem Aufenthalt in Brundisium reist er über Corcyra, Actium, Athen (wo er 10 Tage verweilt), Keos, Delos, Samos nach Ephesus (22. Juli). Am 31. Juli betritt er Laodicea, die erste Stadt seiner Provinz.

3—17. August geht er über Apamea, Synnada, Philomelium nach Iconium.

Am 29. August zieht Ap. Claudius, der bisherige Statthalter, an Ciceros Lager vorüber, ohne diesen zu sprechen.

28. Sept. erfährt Cicero den Einfall der Parther.

24. Sept.—5. Oktober Marsch über den Taurus nach Tarsus.

Etwa 6. Oktober schlägt C. Cassius die Parther von Antiochia ab.

Bis zum 13. Oktober Feldzug im Amanus; Cicero wird als Imperator begrüßt.

21. Okt.—17. Dec. Belagerung und Eroberung von Pindenissus.

Brief 27—28.

---

50. Consuln: L. Aemilius Paullus, C. Claudius Marcellus. — Tr. pl.: C. Scribonius Curio. — Aedilis curulis: M. Caelius Rufus.

Die für den 1. März angesetzte Beratung über die Provinzen bleibt ohne Ergebnis; am 1. und 2. Dec. beschließt der Senat, beide, Caesar wie Pompeius, sollten Legionen und Provinzen abgeben; da Caesar bereit ist zu gehorchen, erklärt sich der Tribun Curio, bisher sein Gegner, für ihn und bewerkstelligt so seinen Parteiwechsel.

Anfang Dec. übergibt der Consul Marcellus Pompeius das Schwert, und dieser übernimmt in Luceria das Kommando über die beiden Legionen, die Caesar, angeblich für den Partherkrieg, entzogen waren.

Nach einem Aufenthalt in Tarsus bis zum neuen Jahre geht Cicero nach Laodicea zurück, wo er 11. Febr. bis 7. Mai verbleibt.

In der Zeit zwischen Mitte April u. Mitte Mai beschließt der Senat für Cicero eine Supplikation.

Im Juni und Juli verweilt Cicero teils in Tarsus, teils durchzieht er Cilicien bis über den Pyramus.

30. Juli übergibt Cicero die Provinz dem Quaestor Caelius Caldus und erreicht in Sida am 3. August den Hafen, von wo er abfährt.

Dort erhält er die Nachricht von der Verlobung Tullias mit Dolabella.

Rückreise Ciceros von Sida bis Brundisium 4. Aug. bis 24. Nov., mit längerem Aufenthalte in Ephesus, Athen, Corcyra.

Von Brundisium reist Cicero über Aeculanum, Trebula nach Neapel, wo er am 10. Dec. mit Pompeius zusammen-

trifft; in Aeculanum erfährt er den Übertritt des M. Caelius Rufus zu Caesars Partei.

Ap. Claudius Pulcher im Frühjahr *de maiestate* von P. Dolabella angeklagt und freigesprochen; seine Verteidigung die letzte Rede des Q. Hortensius.

Brief 29—38.

---

49. Consuln: C. Claudius Marcellus, L. Cornelius Lentulus Crus. — Praetor: M. Aemilius Lepidus. — Tr. pl.: M. Antonius, C. Cassius.

---

1. Jan. läßt Caesar durch Curio und C. Fabius anbieten, er wolle Heer und Provinz abgeben, falls Pompeius das gleiche täte; der Senat erklärt unter Ablehnung des Vorschlages, er müsse bis zum 1. Juli das Heer entlassen, sonst bräche er die Verfassung; die Tribunen Antonius und Cassius legen Intercession ein.

4. Jan. erscheint Cicero vor der Stadt und nimmt seitdem an den Beratungen teil.

7. Jan. Die Behörden werden angewiesen, für die Sicherheit des Vaterlandes zu sorgen (senatus consultum ultimum).

Curio, M. Antonius, Cassius, M. Caelius Rufus reisen ab zu Caesar.

10. Jan. Caesar überschreitet mit 5 Kohorten der XIII. Legion den Rubicon und trifft am 11. Jan. in Ariminum ein; die anderen 5 Kohorten rücken nach Arretium vor, das sie am 15. Jan. erreichen.

15. Jan. L. Caesar und Roscius Fabatus reisen zu Caesar, um ihn zu bewegen, in seinem Marsche inne zu halten.

17. Jan. Pompeius und die Beamten räumen Rom.

18. Jan. Cicero verläßt Rom und reist nach Süden.

21. Jan. Cicero sieht auf seinem Formianum den Consul L. Lentulus und Libo.

23. Jan. L. Caesar, von Caesars Hauptquartier kommend, trifft bei Pompeius in Teanum ein.

25. Jan. Beratung in Capua über die von L. Caesar überbrachten Vorschläge, bei der Cicero anwesend ist.

29. Jan. Cicero wieder auf dem Formianum.

1. Febr. bis 9. März Caesars Vorrücken von Ancona bis Brundisium (Corfinium 14—21. Febr.); vgl. die Kartenskizze.

25. Jan. bis 25. Febr. Pompeius' Rückzug von Teanum bis Brundisium.

4. März sendet Pompeius die Consuln mit einem Teile des Heeres von Brundisium übers Meer, er selbst folgt am 17. März.

4. Febr. reist Cicero auf Geheiß der Consuln nach Capua, trifft dort am 5. Febr. den Consul Lentulus und kehrt am 8. Febr. auf das Formianum zurück.

19—30. oder 31. März Caesars Reise von Brundisium nach Rom (Zusammenkunft mit Cicero am 28. März in Formiae).

Caesar begibt sich nach kurzem Aufenthalt (1—6. April) in Rom nach Spanien.

7. Juni Ciceros Abreise zu Pompeius.

2. August ergeben sich in Spanien Afranius und Petreius, später Varro.

Zu Ende des Jahres übernimmt Caesar auf wenige Tage die Diktatur, wird zum Consul für 48 gewählt und geht im December nach Brundisium.

Lex Iulia de pecuniis mutuis: die Gläubiger werden genötigt, die Habe zahlungsunfähiger Schuldner nach einer Taxe zu übernehmen, die deren Wert vor dem Kriege bestimmt.

Brief 39—60.

---

48. Consuln: C. Iulius Caesar II., P. Servilius Isauricus. — Praetoren: M. Caelius Rufus, C. Trebonius.

Unruhen in Rom von M Caelius erregt, von dem Consul Isauricus unterdrückt; Caelius wird vor Rhegium, Milo, den er aus der Verbannung herbeigerufen, vor Compsa getötet.

Kämpfe bei Dyrrhachium, 9. Aug. Schlacht bei Pharsalus.

28. Sept. Pompeius in Ägypten ermordet.

Cicero, zur Zeit der Schlacht in Dyrrhachium, geht über Corcyra und Patrae nach Brundisium, wo er fast ein Jahr lang Caesar erwartet

Caesar übernimmt nach der Schlacht von Pharsalus die Diktatur und führt sie bis ins Jahr 46.

Brief 61.

47. Consuln: Q. Fufius Calenus, P. Vatinius. — Tr. pl.: P. Cornelius Dolabella.

In Rom erregt Dolabella neue Unruhen, die von M. Antonius unterdrückt werden.

Alexandrinischer Krieg; bei Tarsus ergibt sich C. Cassius dem Caesar.

2. Aug. Pharnaces bei Zela geschlagen.

In Nicaea spricht M. Brutus vor Caesar für König Dejotarus.

Etwa am 25. Sept. wird Cicero von Caesar zwischen Tarent und Brundisium huldvoll begrüßt.

Ende November verläßt Caesar Rom, um in den Afrikanischen Krieg zu ziehen.

Zu Ende des Jahres oder im Anfang des nächsten scheidet sich Cicero von seiner Gattin Terentia.

46. Consuln: C. Iulius Caesar III., M. Aemilius Lepidus.

Caesars Kalenderreform; über die Gestaltung des Übergangsjahres vgl. die Vorbemerkung.

6. April die Pompeianer und Iuba bei Thapsus geschlagen; Selbstmord des Cato in Utica; Caesar kehrt am 25 Juli nach Rom zurück.

Ciceros Schrift zum Andenken Catos.

Anfang September wird M. Marcellus im Senat von Caesar begnadigt; Cicero dankt dem Caesar in der Rede pro Marcello.

Im Mensis intercalaris prior hält Cicero vor Caesar die Rede pro Ligario

Gegen Ende des Jahres wird Tullia von Dolabella geschieden.

Cicero gibt in seinem Brutus eine Übersicht der Geschichte der römischen Beredsamkeit und entwirft im Orator das Idealbild eines Redners.

Caesar geht im zweiten Schaltmonat in den Spanischen Krieg ab.

Im December vermählt sich Cicero mit Publilia.

Brief 62—77.

45. Consuln: C. Iulius Caesar IV., Q. Fabius Maximus; — C. Trebonius, suffectus: C. Caninius Rebilus.

Um Mitte Februar stirbt Ciceros Tochter Tullia.

17. März die Pompeianer bei Munda geschlagen.

27. April wird M. Marcellus im Piraeus ermordet.

Anfang September kehrt Caesar nach Rom zurück und feiert im Oktober den Triumph über Spanien.

Im November verteidigt Cicero in Caesars Hause den Deiotarus.

Am 18. Dec. Besuch Caesars auf Ciceros Puteolanum.

Ciceros Schriften: Academica, de finibus bonorum et malorum, Tusculanae disputationes; die Rede pro Deiotaro.

Brief 78—82.

44. Consuln: C. Iulius Caesar V. (nach dessen Tode P. Cornelius Dolabella), M. Antonius. — Praetoren: M. Brutus, C. Cassius, L. Philippus. — Tr. pl.: C. Casca, L. Antonius.

15. Febr. Lupercalienfest; Caesar lehnt die ihm von Antonius angebotene Krone ab.

15. März Caesars Ermordung.

17. März. Der Senat beschließt im Tellustempel Amnestie für die Mörder, Aufrechterhaltung der acta Caesaris, Bestätigung der Ackerverteilung an die Veteranen Caesars.

Ende März Gesetz des Antonius, das die Diktatur aus der Verfassung streicht.

Anfang April geht D. Brutus nach Gallien, am 7. April verläßt Cicero, am 13. April M. Brutus und Cassius Rom.

Mitte April läßt Antonius den falschen Marius hinrichten, Ende April läßt Dolabella Altar und Bildsäule des Caesar beseitigen.

2. Juni. Ein Gesetz überweist dem M. Antonius als Provinz Macedonien, dem Dolabella Syrien.

5. Juni. M. Brutus und Cassius erhalten den Auftrag, im Osten Getreide einzukaufen.

Ende Juni bestimmt ein Gesetz, daß M. Antonius

statt Macedonien als Provinz Gallia Cisalpina erhält, aus der er den D. Brutus vertreiben soll.

6—13. Juli Apollinarspiele, die der Praetor urbanus M. Brutus abwesend veranstaltet

10—20. Juli Spiele zum Andenken an Caesars Sieg, gegeben von Caesar dem Sohne, ausgerichtet von C. Matius.

1. Aug. Der Senat gibt dem M. Brutus Creta, dem Cassius Cyrenaica als Provinz und beschließt die Herstellung des Sex. Pompeius; Rede des L. Piso gegen Antonius.

7. Aug. Cicero, im Begriff Italien zu verlassen, wird durch bessere Nachrichten bestimmt umzukehren und trifft am 31. August in Rom ein.

2. September. Cicero hält im Senat die I. Philippica.

19. Sept. Heftige Rede des Antonius gegen Cicero im Senat, Cicero antwortet mit einer Flugschrift in Form einer Rede (II. Philippica).

Ende September errichtet Antonius dem Caesar auf der Rednerbühne eine Statue mit der Inschrift: Parenti optime merito.

3. Oktober verläßt Antonius Rom, um zu den Legionen nach Brundisium zu gehen; von dort Mitte November zurückgekehrt, geht er am 28. Nov. nach Oberitalien ab und schließt den D. Brutus in Mutina ein.

Cicero, seit Mitte Oktober auf dem Lande, kommt am 9. Dec. nach Rom und hält am 20. Dec. im Senate die III., vor dem Volke die IV. Philippica (Dank und Anerkennung für D. Brutus und Caesar den Sohn).

In diesem Jahre verfaßt Cicero die Schriften: de natura deorum, de divinatione, Cato maior, Laelius, de officiis.

Brief 83—95.

---

43. Consuln: A. Hirtius, C. Vibius Pansa. — C. Caesar Divi filius, Q. Pedius. — Praetoren: M. Cornutus, P. Ventidius. — Tr. pl.: P. Casca.

---

1. Jan. V. Philippica, im Senate gehalten.

4. Jan. VI. Philippica, vor dem Volke gehalten.

Eine Gesandtschaft, bestehend aus den Consularen Ser. Sulpicius, L. Piso, L. Philippus, geht zu Antonius und kehrt spätestens am 2. Febr. zurück; auf der Reise stirbt Ser.

Sulpicius. Noch im Januar zieht Hirtius gegen Antonius ins Feld.

VII. Philippica, („der Friede ist schimpflich, gefährlich, unmöglich“) gehalten vor,

VIII. Philippica, gehalten nach Rückkehr der Gesandten: Cicero rät vergeblich, der Senat solle nicht einen Tumult, sondern Krieg gegen Antonius beschließen.

IX. Philippica, gleich darauf gehalten, begründet Vorschläge, den verstorbenen Ser. Sulpicius zu ehren.

X. Philippica (Ende Febr.) behandelt die Erfolge des M. Brutus, der Macedonien besetzt hat und später C. Antonius gefangen nimmt.

XI. Philippica (Anfang März) empfiehlt, den Dolabella, der in Smyrna den Caesarmörder C. Trebonius hat töten lassen, für einen Reichsfeind zu erklären und C. Cassius mit dem Kriege gegen ihn zu beauftragen.

XII. Philippica (spätestens 8. März: „nichts von Frieden, nichts von einer zweiten Gesandtschaft an Antonius!“).

XIII. Philippica (Ende März). Cicero kritisiert scharf den Brief des M. Antonius an Hirtius und Caesar den Sohn und weist die Empfehlung des Friedens, die von Lepidus und Plancus eingegangen ist, als unzeitgemäß zurück.

19. oder 20. März geht der Consul Pansa zum Heere von Mutina ab.

15. April. In der Schlacht bei Forum Gallorum wird Antonius geschlagen, Pansa tödlich verwundet. In der XIV. Philippica gibt Cicero seiner Freude über diesen Erfolg Ausdruck.

Ende April (das Datum ist streitig) wird in der Schlacht bei Mutina Antonius entscheidend geschlagen, D. Brutus befreit; Hirtius fällt in der Schlacht, Pansa erliegt gleich darauf in Bononia seiner Wunde. Antonius flieht von Mutina quer durch Oberitalien, vereinigt sich Anfang Mai in Vada mit Ventidius, erreicht der Küste folgend am 15. Mai Forum Iulii und verbindet sein Heer am 29. Mai bei Pons Argenteus mit dem des Lepidus. Lepidus wird am 30. Juni für einen Reichsfeind erklärt. L. Plancus rückt Anfang Mai von Cularo südlich vor und nähert sich dem Lepidus, weicht auf die Kunde von dessen Vereinigung mit Antonius nordwärts nach Cularo zurück, wo um Mitte Juni D. Brutus zu ihm stößt. Dieser hat,

zu langsam in der Verfolgung des Antonius, erst jetzt die Narbonensis erreicht.

Etwa im August verständigen sich Plancus und Asinius Pollio mit Antonius und Lepidus; dadurch wird D. Brutus genötigt, ins Gebirge zurückzuweichen, wo er seinen Tod findet.

Caesar der Sohn zieht auf Rom, bemächtigt sich der Stadt und wird am 19. August Consul; er läßt auf Grund der lex Pedia die Mörder seines Vaters verurteilen und ächten.

27. Nov. Caesar, Antonius und Lepidus treten ihr Amt als triumviri rei publicae constituendae an.

7. Dec. Cicero, von den Triumvirn geächtet, wird von Popillius und Herennius ermordet.

Brief 96—114.

III.

Namenverzeichnis.

Die kursiven Zahlen sind Jahreszahlen, die nicht kursiven bezeichnen die Briefe dieser Sammlung.

L. Aemilius Paullus, der Sieger von Pydna, cos. *182*, *168*, † *160*; duo (filios) septem diebus (amisit). 79. 1.

Aesernia, Stadt in Samnium, nordöstlich von Venafrum. 49. 2.

Aesopus, der gefeiertste tragische Schauspieler der Ciceronischen Zeit, an dessen Vortrag Cicero sich bildete, während auch der Künstler von dem Redner lernte. 16. 2.

L. Afranius A. f., Legat des Pompeius im Sertorischen und Mithridatischen Kriege, Consul *60* (*4. 4*), verwaltete Spanien für Pompeius bis zum J. *49*, nach der Kapitulation von Ilerda bei Pompeius, kämpfte noch in Afrika *46* gegen Caesar, † daselbst. 47. 7. — „foede periit“ 67. 2. — consularis 14. 6.

Africa 103. 2.

Agamemno 85. 2.

Alba Fucentia, römische Kolonie im Gebiete der Aequer 46. 1.

Alexander, sein Sieg über Darius bei Issus 27. 3, Schriften des Aristoteles und Theopompus an ihn 80. 2.

Alexander poëta 6. 7.

Alexandrea 6. 7.

Alsiense, Gut bei Alsium an der etrurischen Küste. 65. 1.

Amalthea, die Ernährerin des jungen Zeus auf Kreta, nach ihr benannt eine Anlage des Atticus auf seiner Besitzung in Epirus. 5. 2.

Amanus, Grenzgebirge zwischen Cilicien und Syrien, die Bewohner Amanienses. 27. 3. 28. 4.

T. Ampius Balbus, tr. pl. *63*, Statthalter von Asien, nicht von Cilicien *57*, Vorgänger des Lentulus in der Verwaltung der nach seiner Zeit zu Cilicien gehörigen Diöcesen Cibyra, Apamea, Synnada 29. 5; im Bürgerkreige eifriger Pompeianer 45. 2, 60. 3, von den Gegnern „tuba civilis belli“ genannt; nach Caesars Siege verbannt und dann auf Ciceros Verwendung begnadigt.

Anagninum, Gut bei Anagnia am Trerus im Lande der Herniker. 73. 1.

Anco, in Prosa gewöhnlich Ancona, die wichtigste Hafenstadt in Picenum. 39. 1.

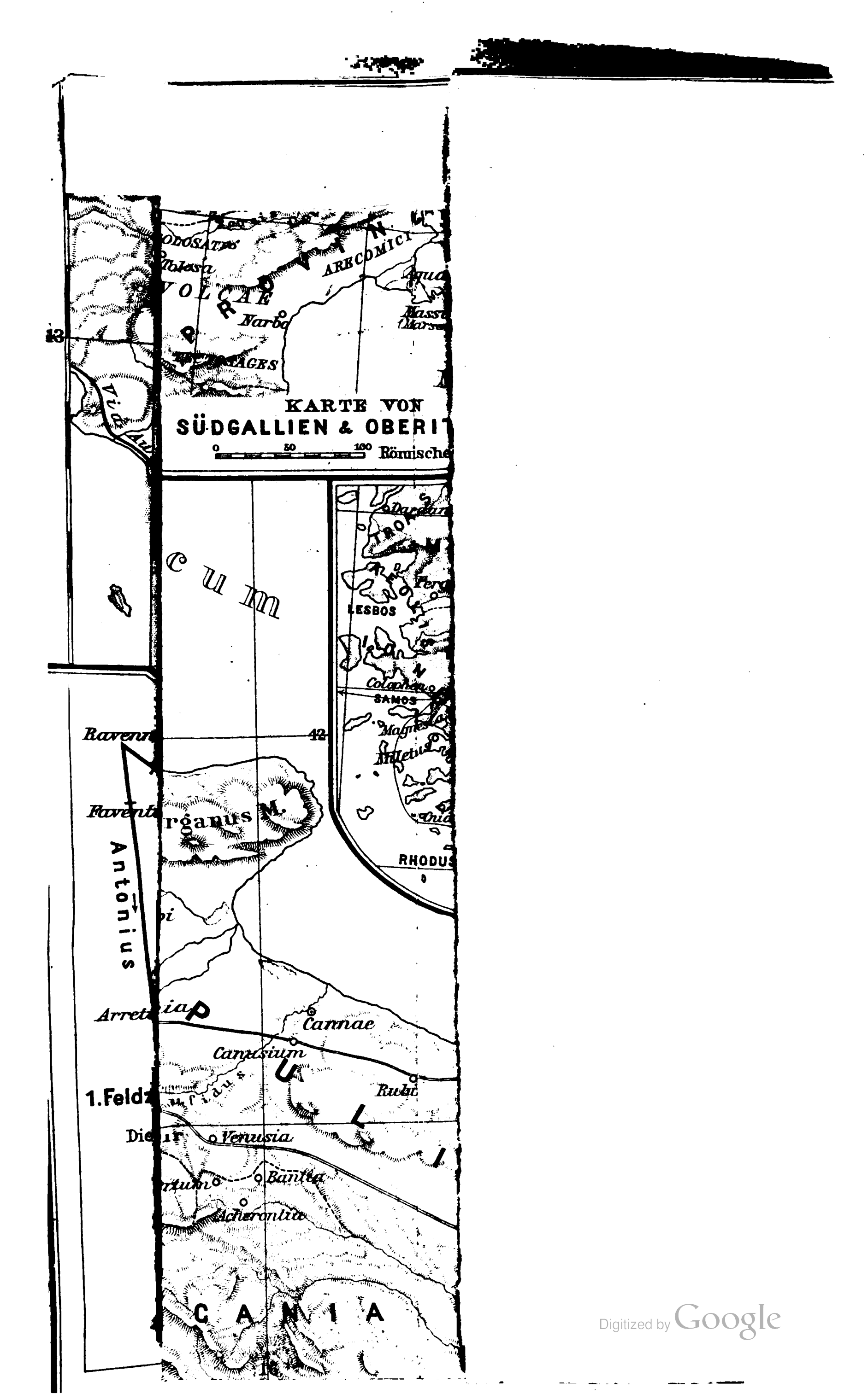
Anicatus 5. 1.

M. Anneius, Legat Ciceros in Cilicien. 28. 8.

T. Annius Milo, aus Lanuvium, tr. pl. *57*, praetor *55*, Bewerber um das Consulat für *52*, verbannt *52*, nach der Rückkehr bei der Belagerung von Comps † *48*; seine

Verzeichnis der Cognomina.

Acidinus — Manlii.
Africanus — Cornelii.
Ahenobarbus — Domitii.
Aquila — Pontii.
Atticus — Pomponii.
Balbus — Ampii, Cornelii.
Barba — Cassius.
Bassus — Caecilii.
Bibulus — Calpurnii.
Brutus — Iunii.
Caesar — Iulii.
Casca — Servilii.
Cato — Porcii.
Catulus — Lutatii.
Celer — Caecilii.
Cicero — Tullii.
Cinna — Cornelii.
Cotta — Aurelii.
Crassipes — Furii.
Crassus — Licinii.
Creticus — Caecilii.
Curio — Scribonii.
Dolabella — Cornelii.
Figulus — Nigidii.
Flaccus — Laenii, Valerii.
Frugi — Calpurnii.
Galba — Sulpicii.
Gallus — Caninii.
Galus — Sulpicii.
Isauricus — Servilii.
Laterensis — Iuventii.
Lentulus — Cornelii.
Lepidus — Aemilii.
Libo — Scribonii.
Lucullus — Licinii.
Magnus — Pompei.
Marcellus — Claudii.
Maximus — Fabii.
Messalla — Valerii.
Metellus — Caecilii.
Milo — Annii.
Nepos — Caecilii.
Paetus — Papirii.
Pansa — Vibii.
Paullus — Aemilii.
Philippus — Marcii.
Piso — Calpurnii.
Plancus — Munatii.
Pollio — Asinii.
Pulcher — Claudii.
Rufus — Sulpicii, Vibullii.
Scaevola — Mucii.
Scipio — Cornelii.
Silanus — Iunii.
Spinther — Cornelii.
Sulla — Cornelii.
Thermus — Minucii
Torquatus — Manlii
Varro — Terentii.
Varus — Attii.

KARTE VON
SÜDGALLIEN & OBERIT
Römische
VOLCAE
ARECOMICI
Narbo
Tolosa
LESBOS
SAMOS
RHODUS
Colophon
Miletus
Ravenn
Faventi
Antonius
Arreti
Cannae
Canusium
Venusia
Bantia
Acheruntia
1.Feldz

